

გუგუშ გვერდნიტელი

გამარ

გვერდნიტელი

გვერდნიტელი
გვერდნიტელი
გვერდნიტელი

58

» გ ე პ დ რ ყ ლ ი «
თ ბ ი ლ ი ს ი

1977

მეოცე საუკუნის გამოჩენილი მწერლის, ქართული ლიტერატურის კლასიკოსის მიხეილ ჟავახიშვილის ცხოვრება და შემოქმედებითი მემკვიდრეობა უაღრესად საინტერესოა და მდიდარი. ამ წიგნში მწერლის ბიოგრაფიის მნიშვნელოვანი მომენტების გარდა მკითხველი გაეცნობა მიხეილ ჟავახიშვილის მხატვრულ შემოქმედებას ადრინდელი მოთხოვნებიდან დაწყებული უკანასკნელ ნაწარმოებამდე, ანუ „ჩანჩურადან“ „ქალის ტვირთამდე“.

პირველი გამოცემა

© „ნაკადული“, 1977

მეოცე საუკუნეებ თავიდანვე რთული არჩევანის წინაშე დააყენა მწერლობა — რა გზით ევლო, რა პრობლემებით დაინტერესებულიყო: პოლიტიკური, რევოლუციური ბრძოლების ჟინით გაყვნილი ჰაერით ესუნთქა, თუ გარიდებოდა რეალურ სამყაროს და თავის ნაჭუჭში გამოკეტილიყო, საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარებასთან უშუალო კავშირში, თუ მისგან იზოლირებულად ეკვლია ადამიანის ბედი, ხასიათი, ფსიქიკა. მწერლობას წინ ათასი გზა ჰქონდა, მაგრამ ყველა როდი იყო ჭეშმარიტი. ჭეშმარიტი გზის მიკვლევა იმ მშფოთვარე ეპოქაში არცთუ იოლი საქმე იყო. არაერთი ტალანტი გაუღდა იმის გამო, რომ ნებისთენე უნებლიეთ, საკუთარი კლასობრივი შეზღუდულობისა თუ უბრალოდ დაბნეულობის გამო, არ, ან ვერ აიღო სწორი ორიენტაცია, დასცილდა ისტორიული განვითარების გზას, შეჩვიდა გაირიყა და გარჩა. მხოლოდ იმ მწერლებმა შეძლეს სწორი არჩევანის გაკეთება, ვინც თავისი შემოქმედება თავიდანვე, ან თანდათანობით დაუმორჩილა რევოლუციური ბრძოლებისათვის აზვირთებული მასების ცხოვრებას, ვინც არ აპყვავა უარყოფის მაცდუნებელ ძალას და არ ჩატეხა გარდასულ ეპოქათა ეროვნულ კულტურასთან დამაკავშირებელი ხიდი.

მიხეილ ჯავახიშვილი მეოცე საუკუნის ქართველ მწერალთა იმ თაობას ეკუთვნის, ვინც ახალ ისტორიულ პირობებში გააგრძელა და განავითარა ქართული კრიტიკული რეალიზმის ტრადიციები და ამ ტრადიციებთან მჭიდროდ დააკავშირა ქართული საბჭოთა ლიტერატურის სათავეები. მიხეილ ჯავახიშვილმა, ირაკლი აბაშიძის თქმით, „ღირსეულად და მტკიცედ დაამაგრა ჩვენს მწერლობაში ქართულ ეროვნულ ფესვებზე რეალიზმის ტრადიციები და ამით

დიდად შეუწყო ხელი ჩვენი ლიტერატურის შემდგომ გაშლასა და აყვავებას“.¹

მიხეილ ჯავახიშვილის და მისი დროის მწერლების — ნიკო ლორთქიფანიძის, ვასილ ბარნოვის, ლეო ქიაჩელის, კონსტანტინე გამსახურდიას, დემნა შენგელაიას და სხვების სახელებთან არის დაკავშირებული ქართული მხატვრული პროზის მძლავრი განვითარების ახალი ეტაპის დასაწყისი, რამაც ქართულ ლიტერატურაში ამ უნარს თავისი კუთვნილი ადგილი შესძინა. უფრო სწორად, კი არ შესძინა, არამედ აღუდგინა, რადგან იშვიათად რომელიმე მწერლობას ისეთი დიდი ტრადიციები გააჩნდეს უძველეს დროიდანვე მხატვრული პროზისა, როგორიც ქართულ მწერლობას არგუნა ბედმა.

მხატვრული პროზა ძველი ქართული მწერლობის ერთი უმდიდრესი შეშადგენელი ნაწილია. ჩვენი დიდი წინაპრების შემოქმედებითი გენია იმაშიც გამჟღავნდა, რომ მათ ჰაგიოგრაფიულ უნარს — მარტილობას — ჭეშმარიტი მხატვრული პროზის მნიშვნელობა და ელვარება შესძინეს. მარტილობათა სარწმუნოებრივი დანიშნულება მხოლოდ რელიგიური აღმსარებლობით და ერთგულებით კი არ იფარგლებოდა, არამედ, რაც განსაკუთრებით ფასეულია ჩვენთვის, ეროვნული თვითმყოფლობის იდეის განმტკიცების ფუნქციასაც ატარებდა. ქრისტიანულ პოზიციებზე მტკიცედ დგომა საქართველოს ერთგულებას ნიშნავდა და პირიქით. ასე იყო ძველთაგანვე გადაჭაჭვული ჩვენში რელიგიური და პატრიოტული რწმენაცა და გრძნობებიც. მარტო ამდაგვარი მაღალი ეროვნული მისიაც იქმარებდა ჰაგიოგრაფიული მწერლობის დასაფასებლად, მაგრამ მისი ღირსებები სხვა რამემაც განაპირობა და ეს სხვა რამ მხატვრული პროზის აშკარად და თვალნათლივ გამჟღავნებული თვისებებია.²

ჩვენამდე მოღწეული პირველივე ნაწარმოები ქართული მწერლობისა, „შუშანიკის წამება“, ჯერ კიდევ მეხუთე საუკუნეში შექმნილი ერთი ბრწყინვალე ძეგლი ქრისტიანული მწერლობისა, რო-

¹ „ლიტერატურული გაზეთი“, 1962 წ. 26 იანვარი.

² ამის შესახებ საკმაოდ თქმულა სამეცნიერო ლიტერატურაში. დიანტერესებულ პირთ ვურჩევ გაეცნონ რევაზ ბარამიძის წიგნს „ნარკვევები მხატვრული პროზის ისტორიიდან“ (1966 წ.) და რევაზ სირაძის წიგნს „ძველი ქართული თეორიულ-ლიტერატურული აზროვნების საკითხები“ (1975 წ.).

მელსაც თავისუფლად შეიძლება ეწოდოს ნოველა, რელიგიური დოქტრინის მხატვრულ აზროვნებამდე ამალლების მშვენიერი ნიმუშია და ეს არაერთხელ აღუნიშნავთ საგანგებოდ მკვლევართ. იმდენად ცხადია ეს გარემოება, რომ არამცთუ სპეციალისტისათვის, ჩვეულებრივი მკითხველისთვისაც კი აშკარა და თვალშისაცემია. მართალია, ამდაგვარი დანიშნულების მწერლობისათვის დამახასიათებელი ტრაფარეტული და რეგლამენტირებული ზოგი რამ აქაც არის, რაც მწიგნობრულ-რელიგიურ და განყენებულ-სქემატურ კვალს ტოვებს ნაწარმოებში (თუმცა, შეუდარებლად უფრო ნაკლებს, ვიდრე ამ ქანრის სხვა ნიმუშებში, განსაკუთრებით უცხოურში — ბერძნულში შეიმჩნევა), მაგრამ, ამასთანავე, თავად ცხოვრებიდან შემოპირილი ცოცხალი სურათები, მთელი ეპიზოდები და სახეებიც კი საოცარ ელვარებას, განუზომელ მნიშვნელობას ანიჭებს „შუშანიკის წამებას“.

წმინდანთა წამების თუ ცხოვრების აღწერისას სხვა ქართულ სასულიერო მწერლობის ძეგლებშიც, განსაკუთრებით „კრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში“ ძალუმაღ შეიმჩნევა თავისუფალი, ქრისტიანული დოგმებით შეუბოჰველი აზროვნების კვალი, თავად იმდროინდელი სინამდვილის ყოფითი სურათების შემოტანა, რასაც თან მოაქვს სიცოცხლე, სილალე, იუმორიც კი, რავინდ საკვირველიც უნდა იყოს ეს ყველაფერი და განსაკუთრებით იუმორი რელიგიური მწერლობისათვის.

ცხადია, ამას არაფერი აქვს ჭაერთო რეალიზმთან, როგორც ლიტერატურულ მეთოდთან და მიმდინარეობასთან, რის დამტკიცებასაც ცდილობენ ხოლმე ზოგიერთები, როცა ხან საწყისებს ეძებენ მისას, ხან ძირებს თუ ჩანასახს უძვილეს მწერლობაში. მაგრამ ერთი რამ უეჭველია, ქართული ჰაგიოგრაფიული ძეგლები, მარტვილობანიც და ცხოვრებანიც, მრავალმხრივ ამჟღავნებენ მხატვრული პროზის ნიშნებს, იქნება ეს გამოხატული თხრობის მანერაში, პერსონაჟთა ინდივიდუალურ დახასიათებაში, კოლორიტში, კომპოზიციაში თუ კიდევ სხვა რამეში და ამ თვალსაზრისით მათი მნიშვნელობა განუზომელია ეროვნული ლიტერატურის ისტორიული განვითარებისათვის.

საერო მწერლობამ, განსაკუთრებით სამიჯნურო და რაინდულმა ეპოსმა, პროზაულმა და პოეტურმაც, ქართული ლიტერატურის არა-

მარტო საძიკველი, გნებავთ, ტრადიციები განამტკიცა და განავითარა, არამედ ეროვნული კულტურა იმ სიმაღლეზეც აიყვანა, საიდანაც სულ ახალი, თვალშეუდგამი პორიზონტები გადაიშალა. თუმცა ამას თავისი სირთულეც დაჰყვა თან. ქართული მხატვრული პროზის განვითარებისათვის მნიშვნელოვანი იყო არამარტო „ამირანდარეჯანიანი“, სათავედასავლო და რაინდული რომანი, არამედ თავად „ვეფხისტყაოსანიც“, მისი უმაღლესი და უკეთილშობილურესი იდეალებით, უბრწყინვალესი მხატვრული ღირსებებით, განსაცვიფრებელი ეპიური თხრობით. ამ გენიალურ პოემას სამართლიანად უწოდებენ რომანს. და თუმცა „ვეფხისტყაოსნის“ როლი და მნიშვნელობა განუზომელია ქართული მწერლობისათვის მთლიანად, მაინც საკმაოდ დიდხანს, საუკუნეების მანძილზე იგი თავისი სიდიდითა და ბრწყინვალეობით ძალაუვნებურად ბორკავდა კიდევ ეროვნულ ლიტერატურას, ამრავლებდა რუსთაველის ეპიგონებს. ამიტომაც თითქოს ობოლი მარგალიტით ბრწყინავს სულხან-საბა ორბელიანის „სიბრძნე სიცრუისა“.

„უნდა აღინიშნოს ერთი გარემოება. როგორც ვიცით, „აღორძინების“ ხანაში პროზა იმდენი ყურადღებით არ სარგებლობდა, რამდენითაც პოეზია. პროზას თითქოს გაურბოდნენ კიდევაც, და წინათ პროზით დაწერილ თხზულებებს ხშირად ლექსადენენ ხოლმე. სულხან-საბა ორბელიანი, მიუხედავად იმისა, რომ ჩინებული პოეტი იყო, რაც მან „ქილილა და დამანას“ ლექსებით დაამტკიცა, თავის საკუთარ შრომებში არ გაჰყვა ამ ტრადიციას და ისინი პროზის სამოსელში დაგვიტოვა. მაგრამ ეს კიდევ არ ნიშნავს, რომ წინა ხანის პოეზიასთან მან კავშირი გაწყვიტა. რუსთველის გავლენას ვერც ის ასცდა. თუმცა სიტყვასიტყვით რუსთველს ის არსად იმეორებს, მაგრამ, როგორც შენიშნულია სამეცნიერო ლიტერატურაში, ზოგიერთი სიუჟეტური მომენტი „სიბრძნე სიცრუისა“ „ვეფხისტყაოსნის“ ეპიზოდებს მოგვაგონებს“.¹

სულხან-საბა ორბელიანის ეს დიდებული პროზაული ნაწარმოები, „სიბრძნე სიცრუისა“, მშვენიერი, შთამაგონებელი, ღრმაზროვანი იგავ-არაკების კრებული ათასი პარალელის გავლების სა-

1. კ. კეკელიძე, სულხან-საბა ორბელიანი, იხ. ქართული ლიტერატურის ისტორია ექვს ტომად, ტ. II, 1966, გვ. 467—8.

შუალეზას იძლევა. ავტორი შეიძლება კიდევ იცნობდა მსოფლიო მწერლობის ამ ქანარის ნიმუშებს (აქ კატეგორიულად რაიმეს მტკიცება მეტად ძნელი საქმეა), მაგრამ ის კი ნათელია, რომ სულხან-საბა ორბელიანი ძირითადად ეყრდნობოდა თავად ქართულ მწერლობას და იმ მოარულ სიუჟეტებს, რომლებიც ქართულ ხალხურ სიტყვიერებაში, ამ დაუშრეტელ საგანძურში უხვადაა გაბნეული. ასე რომ, დაბეჭდვით შეიძლება ითქვას, სულხან-საბა ორბელიანმა ქართულ პროზაში გასდო ხიდი ძველ ქართულ მწერლობასთან. უფრო გამოკვეთილად ეს კავშირები შეიმჩნევა საზარებასთან და ბალავარიანთან, მათში ჩართული იგავების გამო, თუმცა თხრობის ლაქონიურობა და სისხარტე, ფრაზის ტევადობა, საერთოდ მხატვრული სტილის თვალსაზრისით შედარება ბევრად განავრცობს კავშირების არეს. ამ დიდად მნიშვნელოვან საქმეში სულხან-საბა ორბელიანისათვის ხელი არ შეუშლია არც აღმოსავლეთის და არც ევროპის კულტურასთან ზიარებას.

საბას შემოქმედებითი კავშირები ძველ მწერლობასთან კიდევ უფრო მნიშვნელოვანი ჩანს იმის გამო, რომ მეცხრამეტე საუკუნის პირველ ნახევარში, რიგი მიზეზების გამო, მათ შორის ევროპეიზმით გატაცებამ ქართულ ლიტერატურაში, განსაკუთრებით პროზაში თითქოს ერთგვარად ჩატეხა საბას მიერ გადებული ხიდი. ამ ხიდის გასამართლებლად საჭირო პირობები (ლიტერატურული და ისტორიული თხზულებების პუბლიკაცია, მათი მეცნიერული შესწავლა და ფართო პროპაგანდა) და მოთხოვნილებაც (ეროვნული თვითშეგნების და სიამაყის მომძლავრება, რაშიც უდიდესი როლი ითამაშა მე-19 საუკუნის მწერლობამ) მეოცე საუკუნის დასაწყისშივე განსაკუთრებით თვალსაჩინო გახდა. ამანაც განაპირობა ვასილ ბარნოვის, კონსტანტინე გამსახურდიას და შემდეგ კიდევ სხვათა შემოქმედების გარკვეული ასპექტები და პოეტიკის ზოგიერთი ნიშანდობლივი თვისებები. მიხეილ ჭავჭავაძის ამ ხიდის გამართლებაში ნაკლები ამაგი მიუძღვის. იგი მთლიანად დაეყრდნო ახალი ქართული ლიტერატურის, უფრო ზუსტად რეალიზმის ტრადიციებს და საკუთარი მშვენიერი შემოქმედებითი სამყარო ამ საფუძველზე ააგო.

ევროპული და რუსული ლიტერატურების ისტორიული განვითარების პროცესისაგან განსხვავებით, ქართულ ლიტერატურაში კრიტიკულ რეალიზმს მეცხრამეტე საუკუნეში არ გამოუწვევია მხა-

ტვრული პროზის ისეთივე დიდი აქტიუზაცია. როდესაც რუსული კრიტიკული რეალიზმის ლიტერატურას ვიხსენებთ, პირველ რიგში სწორედამც მხატვრული პროზის ტიტანები წარმოგვიდგებიან: გოგოლი, ტურგენევი, ტოლსტოი, დოსტოვესკი, ჩეხოვი. მეცხრამეტე საუკუნის ქართულ მწერლობაში ასეთი დიდი ხვედრითი წონა არ ჰქონია პროზას, თუმცა ამ ჟანრის მთელი რიგი შესანიშნავი რეალისტური ნაწარმოებები დაიწერა. ქართული რომანისა და ნოველის მომძლავრება გასული საუკუნის მიწურულიდან იწყება და დღემდე გრძელდება. ხოლო ამ მომძლავრებაში თავისი დიდი წვლილი შეიტანა მიხეილ ჯავახიშვილმა.

მიხეილ ჯავახიშვილი ერთი პირველთაგანი იყო ქართველ მწერლებს შორის, რომელმაც ღრმად გაუკვალა გზა თანამედროვე ლიტერატურაში ნოველას, სოციალურ და ფსიქოლოგიურ რომანს. მისი „ჩანჩურა“, „ტყის კაცი“, „ლამბალო და ყაშა“, „მართალი აბდულაჰ“, „ჯაყოს ხიზნები“, „თეთრი საყელო“, „არსენა მარაბდელი“ და, საერთოდ, მთელი მისი შემოქმედებითი მემკვიდრეობა ის საფუძველია, ურომლისოდამც ძნელი წარმოსადგენია თანამედროვე ქართული ლიტერატურის, კერძოდ, ქართული მხატვრული პროზის შემდგომი განვითარება.

მ. ჯავახიშვილის ვრცელი შემოქმედება ერთი საინტერესო მაგალითია იმისა, თუ ხალხის ინტერესების სამსახურმა როგორ მიიყვანა მწერალი სოციალისტური რეალიზმის მეთოდის აღიარებამდე, როგორ შოამარჯვებინა მას ეს მეთოდი თავის შემოქმედებით პრაქტიკაში. ეს გზა მიხეილ ჯავახიშვილისა — კრიტიკული რეალიზმიდან სოციალისტურ რეალიზმამდე. — არ იყო მეტად მტკივნეული, დაკავშირებული მწერლის შინაგან დიდ განცდებთან და ძიებებთან. ეს იყო ხანგრძლივი დაკვირვებისა და ვრცელი პერიოდის ნააზრევი, დინჯად გავლილი ლოგიკური გზა მეოცე საუკუნის რეალისტი მწერლისა.

მეოცე საუკუნის პირველი ორი-სამი ათეული წლების ქართულ მწერლობაში ბევრი ვერ ასცდა სხვადასხვა ყაიდის დეკადენტური მიმდინარეობების გავლენას. ამ მოდურმა გატაცებამ მეტ-ნაკლები ძალით თითქმის ყველა მწერლის შემოქმედებაში იჩინა თავი. მიხეილ ჯავახიშვილი იყო ერთი იმ მწერალთაგანი, რომელმაც გაუძლო ეპოქის ამ ცდუნებას, მას არასოდეს, არც ერთ, თუნდ მცირე და ნა-

ლები მნიშვნელობის ნაწარმოებშიც კი არ უღალატია რეალიზმისათვის.

მიხეილ ჭავჭავიძეილი ყოველთვის უარყოფითად ეკიდებოდა მათ, ვინც რეალისტურ მეთოდს უგულვებელყოფდა და ლიტერატურისათვის, ცხოვრების ნაცვლად, ახალ საფუძველს, სხვა პირველსაწყის მასალას ეძებდა, ვინც ახალი ფორმებისა და საშუალებების ძიებით მსოფლიო ლიტერატურის განვითარების ძირითადი, რეალისტური ტენდენციის გარეთ რჩებოდა. მას არაერთხელ გამოუთქვამს თავის წერილებში პირუთვნელი აზრი ასეთი ყაიდის მადიებლებზე. „მე ფიქრობ, — წერდა იგი თავის წერილში „როგორ ვმუშაობ“, — რომ ამ მხრივ სიმბოლისტებმა, და ნამეტან კი ანდრეი ბელიმ და მისმა მიმდევრებმა, დიდი ზიანი მიაყენეს პროზას. ბელი და მისი მოწაფენი სიტყვების კომპოზიტორები არიან და არა ცხოვრების მხატვარ-ამსახველები. მათ ნაქარბევად გაიმახვილეს სმენა და თითქმის სულ მოხუქეს თვალები... მან (ანდრეი ბელიმ, — გ. გ.) მხატვრული სახე მოახლედ დაუყენა მუსიკალურ ბეგრას. ასე ააყირავეს ბელიმ და მისმა შეგირდებმა საუკუნეებით განმტკიცებული ჭეშმარიტება, რომელმაც ბუნების ღალატის გამო სასტიკად იძია შური: ისინი უკვე დამარცხებულნი არიან და მალე დადგება ის დროც, როცა მხოლოდ ლიტერატურის ისტორიკოსილა გაიხსენებს მათს უნაყოფო ნოვატორობას“¹.

მიუხედავად იმისა, რომ ამ სიტყვებში აზრი უკიდურესად არის გამძაფრებული, რამაც გამოიწვია მეტისმეტად კატეგორიული ტონი და იმავე ანდრეი ბელის პროზის არცთუ სულ მართებული შეფასება, მაინც პრინციპულად მართალია მიხეილ ჭავჭავიძეილის მოსაზრება.

მიხეილ ჭავჭავიძეილის ღრმა რწმენით, მსოფლიო ლიტერატურაში თუ რამე საინტერესო შექმნილა, მხოლოდ და მხოლოდ რეალიზმის წყალობით. მისი აზრით, რეალიზმი, ამ ცნების „უფუღრმესი და უფუღართოესი მნიშვნელობით“², ყოველთვის იყო ლიტერატურის დამახასიათებელი თვისება. მიხეილ ჭავჭავიძეილი შემოქმედებითი ცხოვრების ყველა ეტაპზე მისდევდა იმ ჭეშმარიტებას, რომ „ხალხურობა, ღინათლე და უბრალოება ერთადერთი გასაღებია ხალხის გულისა. ეს გასაღები ყველა გენიოსს და დიდ მწერალს

1. მ. ჭავჭავიძეილი, „როგორ ვმუშაობ“, „მნათობი“, 1933 წ., №10, გვ. 194.

2. „ლიტერატურაია გაზეთა“, 1933 წ., 11 ნოემბერი.

ჰქონდა. ყველა ხალხური იყო და გასაგები: ჰომეროსი, სერვანტესი, რუსთაველი, შექსპირი, მოლიერი, დანტე, რაბლე, ბალზაკი, დიკენსი. ტოლსტოი, ილია, აკაკი. ზოგი მწერალი კი ხალხს ზევიდან დასცქერის. დეე მან ჭერ ვეფხვის ბალადას და უამრავ ასეთ შედეგს აჯობოს და მერმე გადახედოს ხალხს ოლიმპოს მწვერვალიდან¹.

ამ ჰუმბარიტების ღრმა რწმენით აიხსნება ის ფაქტი, რომ მიხეილ ჭავჭავიშვილი ასე თანმიმდევრულად ერთგული იყო რეალიზმის მეთოდისა თავის შემოქმედებით პრაქტიკაში. რაც შეეხება რეალიზმის გაგებას, მიხეილ ჭავჭავიშვილისათვის იგი არ იყო ერთხელ და სამუდამოდ ჩამოყალიბებული ცნება, რომელიც არავითარ განვითარებას არ განიცდის. მწერალი კარგად ხედავდა იმ განსხვავებას, რაც არსებობდა მეცხრამეტე საუკუნის კრიტიკულ რეალიზმსა და მეოცე საუკუნის რეალისტურ მწერლობას შორის, ხოლო უფრო მოგვიანებით, რევოლუციური გარდაქმნების შედეგად, ახალი საზოგადოებრივი ცხოვრების ზეგავლენით იგი მივიდა სოციალისტური რეალიზმის მეთოდის გაგებამდე და აღიარებამდე. ამ ახალი მეთოდით აქვს მას შექმნილი დიდი მხატვრული ტილოები, ისტორიული რომანები — „არსენა მარაბდელი“ და „ქალის ტვირთი“. ეს მოხდა მისი შემოქმედებითი ცხოვრების უკანასკნელ წლებში. ადრე კი, მიხეილ ჭავჭავიშვილის შემოქმედების პათოსი კრიტიკული იყო და ამ მხრივ იგი უფრო ენათესავებოდა ქართულ კლასიკურ რეალიზმს, ვიდრე ახალ, სოციალისტურ რეალიზმს, თუმცა ამ უკანასკნელის ნიმუშები ქართულ მწერლობას ჭერ კიდევ რევოლუციამდე მოეპოვებოდა.

საგულისხმოა ის დასკვნა, რაც მიხეილ ჭავჭავიშვილმა საბჭოთა საზოგადოებრივი ცხოვრების ნაყოფიერი ზეგავლენით ადრევე გამოიტანა: „მხატვრის ალღო და თვალი თავისუფალია. მაგრამ ჩვენ მაინც თანადროულობა გვირჩევენია, ამ ცნების ფართო მნიშვნელობით გულწრფელობის შენარჩუნებისათვის შემოქმედი მოვალეც არის ისე დაინახოს და იგრძნოს საგნები და მოვლენები, როგორც შეუძლიან და მოეჩვენება. მაგრამ ჩვენ მაინც გვირჩევენია ისეთი მასალის შერჩევა, შეგრძნობა და თვალი, რომელნიც გაამხნევებენ ხალხს და გაუღვივებენ იმედს, ენერგიას და ზნეობას“².

¹ მ. ჭავჭავიშვილი, რჩეული თხზულებანი ექვს ტომად, ტ. VI, გვ. 462.

² „ლიტერატურული გაზეთი“, 1959 წ., 10 აპრილი.

მიხეილ ჯავახიშვილი გაცემული იყო იმ გრანდიოზული გარდაქმნებით რაც საბჭოთა ხალხმა სულ რაღაც ათი-თხუთმეტი წლის მანძილზე განახორციელა. მწერალს გულწრფელად სურდა აესახა მხატვრულად ახალი საზოგადოებრივი ყოფა. ამიტომაც ჩაიწერა თავის უბის წიგნაკში: „შეგრძნობა და შეგნება ახალი ეპოქის სული-სა და მისი მხატვრული ასახვა; ახალი ადამიანი, ახალი სტილი, ხერხები, კომპოზიცია, რითმი; ჰანგი; თემა; თვალი; ლექსიკონი“. ამ რაზმდენიმე სიტყვაში მწერლის მთელი მომავალი გეგმები წარმოგვიდგება.

მიხეილ ჯავახიშვილი ყურადღებით ადევნებდა თვალს კოლხეთის ჭაობების ამოშრობას, სამგორის ველებზე წარმოებულ სამუშაოებს, მიჰოწმებდა და პირადი ურთიერთობა ჰქონდა დამყარებული მთელ რიგ კოლმეურნეობათა მშრომელებთან, ყველაფერი ეს მხატვრულ ტილოებზე უნდა გადაეტანა. ახალი ცხოვრების უშუალო დანახვამ და განცდამ ჩააწერინა მას თავის განუყრელ უბის წიგნაკში: „სამყაროში არაფერია უფლამაზესი ჩვენი ქვეყნისა. ჩვენს ქვეყანაში — ადამიანისა და ადამიანში — სულისა“.

სწორედ საბჭოთა ადამიანის შინაგანი სამყაროს მთელი სილამაზისა და სიდიადის მხატვრული გახსნა გაიხადა მან თავისი შემოქმედებითი მოღვაწეობის მიზნად. ამ მხრივ იგი ერთგვარ ვალში იყო ჩვენი თანამედროვეობის წინაშე. ამას თვითონაც გრძნობდა და ამიტომ ამბობდა გულისტკივილით: „მე ჯერ არ მითქვამს ჩემი სათქმელი“. ამ სათქმელის თქმა, თავისი მრავალფეროვანი, საინტერესო შემოქმედებითი გეგმების განხორციელება მიხეილ ჯავახიშვილს, სამწუხაროდ, არ დასცალდა.¹

მიუხედავად იმისა, რომ მიხეილ ჯავახიშვილი თავისი შემოქმედებითი ცხოვრების ყველაზე საინტერესო პერიოდში დაიღუპა და ბევრი ჩანაფიქრი განუხორციელებელი დარჩა, მან უდიდესი ამაგი დასდო ქართული საბჭოთა ლიტერატურის განვითარებას. იგი

1. აი რას წერდა მწერალი 1937 წელს: „დამდგვი წელიწადი უსათუოდ ნაყოფიერი უნდა გამოდგეს. განზრახული მაქვს სამი მოთხრობა დაეწერო: პირველი მილიონერი კოლმეურნეობის (ასურეთის) ცხოვრებიდან. მეორე: კოლხეთის ამოშრობილი ჭაობები უნდა ვნახო და ვცადო ეს უზარმაზარი საქმე მხატვრულად აესახო. მესამე: ოქტომბრის ოცი წლის თავსაც ღირსეული ნაწარმოები უნდა უძღვნა“. ტ. VI, გვ. 485.

ერთ-ერთი ყველაზე ნაყოფიერი მწერალია მეოცე საუკუნის ქართველ მწერალთა შორის. სულ რაღაც თხუთმეტიოდე წელიწადში მან შექმნა თავისი ცნობილი რომანები „კვაჭი კვაჭანტირაძე“, „ჯაყოს ხიზნები“, „გვი შადური“, „თეთრი საყელო“, „არსენა მარაბდელი“, „ქალის ტვირთი“ და ბევრი მოთხრობა, თარგმნა ჩეხოვი, მოპასანი, სენკევიჩი, გამოაქვეყნა უამრავი პუბლიცისტური და ლიტერატურული წერილი, რომლებშიც აშკარად წარმოგვიდგება ღრმად განათლებულ, პროგრესულ მოაზროვნედ, დიდი მხატვრული გემოვნების მქონე ადამიანად და მოღვაწედ.

მიხეილ ჯავახიშვილს ფასდაუდებელი ამაგი მიუძღვის ქართული მწერლობის წინაშე, რისთვისაც ქართველი ხალხი დიდი სიყვარულით ინახავს მის სახელს. ბედმა ისე უმუხთოა ამ შესანიშნავ მწერალს, მეოცე საუკუნის ქართული ლიტერატურის კლასიკოსს, რომ მისი შემოქმედება, სახელიც კი ათეული წლების მანძილზე არ იხსენიებოდა. ქართველი მკითხველის შეხსიერებაში ამ ხნის განმავლობაში არ მიმქრალა მწერლის საუცხოო ნაწარმოებებით შექმნილი წარუშლელი შთაბეჭდილება. მადლიერი ერი სათუთად ინახავდა გულის სიღრმეში დიდი მწერლისა და მამულიშვილის სახელს. მხოლოდ 50-იან წლებში მიეცა ქართველ ხალხს იმის საშუალება, რომ მიხეილ ჯავახიშვილისადმი თავისი განუზომელი სიყვარული მთელი ძალით გაემჟღავნებინა, რომ საბჭოთა მრავალეროვანი მკითხველისათვის ერთ-ერთი თავისი საუკეთესო მწერლის შემოქმედება წარედგინა და ამით თავისი სულიერი კულტურის კიდევ ერთი საინტერესო, უადრესად საგულისხმო ფურცელი გადაეშალა.

„მწერალი და ხალხი ერთმანეთს უნდა შეედუღნენ, რათა ხელი-ხელჩაიდებულებმა იარონ და იმუშაონ...“ — ამბობდა მწერალი. მიხეილ ჯავახიშვილი თავისი შემოქმედებითი მემკვიდრეობით მართლაც მტკიცედ შეედუღაბა თავის ხალხს და მასთან ერთად განაგრძობს სიცოცხლეს.

მიხეილ ჯავახიშვილი დაიბადა 1880 წლის ნოემბერს, თბილისის სამხრეთით მდებარე სოფელ წერაქვში, მაშინდელ ბორჩალოს მაზრაში. მამამისი საბა ქიზიყელი გლეხი ყოფილა, შულაერის მაზ-

ილობდა სახაზინო მამულში ახალი სოფელი სიონი გაუშენებია და თვითონაც იქ გაუჩენია სახლ-კარი. როგორც თავად მწერალი მოგვითხრობს ავტობიოგრაფიაში თუ წერილებში („როგორ ვმუშაობ“, „ილია ჭავჭავაძე“, თუ სხვა),¹ მამამისი შეძლებული ქართველი გლეხი ყოფილა და სურდა მისი შვილიც მიწას არ მოსწყვეტოდა. ამისათვის გადაუწყვეტია იგი აგრონომად მოემზადებინა და შვილისათვის არც არაფერი უკითხავს, ისე მიუბარებია 1893 წელს წინამძღვრიანთკარის სასოფლო-სამეურნეო სკოლაში.

მანამდე მიხეილი რუსულ სკოლებში სწავლობდა, წინამძღვრიანთკარში კი ქართულად მეცადინეობდნენ. ამან გარკვეული სიძნელე შეუქმნა მიხეილს. საგანგებოდ მიუჩინეს თურმე ქართული ენოს მასწავლებელი მ. დავითაშვილი, მაგრამ მაინც „ენა საბოლოოდ ვერ გავიტეხე, ქართულ მახვილს თავის ალაგი ვერ ვუპოვეო“, — ჯამოგვიტყდება მწერალი.

ილიას დღეობას (20 ივლისს) წინამძღვრიანთკარის სკოლის უკანასკნელი კლასების მოსწავლეები ტრადიციისამებრ უთუოდ ესწრებოდნენ ხოლმე. მიხეილ ჯავახიშვილმა დიდ ილიას საგურამოში, მის სახლში ბარათაშვილის ლექსი წაუკითხა თავისი უხეირო მახვილებით. ილიასა და სხვებსაც გასცინებიათ. დამსწრეთაგან ვილაცას უთქვამს მიხეილზე, ჯერ ქართულის გამოთქმა არ ეხერხება, სამაგიეროდ მწერლობას ისე ბეჯითად სწავლობს და ისე წერს თხზულებას, რომ მწერალი უნდა გამოვიდესო. ილიამ ამის გაგონებაზე კმაყოფილებით წააქეზა მიხეილი, ვინძლო არ შემარცხვინოო. როგორც თავად ამბობს მწერალი, „იმ ვილაცას ენამ უყივლა, თორემ მაშინ მწერლობა აზრადაც არ გამივლიათ“.

წინამძღვრიანთკარის სკოლის დამთავრების შემდეგ მიხეილი ყირიმის მებაღეობა-მევენახეობის სასწავლებელში სწავლობდა. ილია წინამძღვრიშვილს უნდოდა, ამ სასწავლებლის დამთავრების შემდეგ მიხეილი თავის სკოლაში მიეწვია მასწავლებლად. მაგრამ სჯამე სხვაგვარად წარიმართა. მიხეილმა სწავლას გული ვერ დაუდო. აღმზრდელისათვის შეუმჩნეველი არ დარჩა მისი გულგრილი დამოკიდებულება სოფლის მეურნეობისადმი. ერთხელ ყირიმის სასწავლებლის დირექტორმა დაიბარა და ურჩია: „თქვენ აგრონომად

1. ე. წ. მიხეილ ჯავახიშვილი, რჩეული თხზულებანი, ტ. VI, 1964

არ გამოდგებოდა, ამიტომ გირჩევთ, სხვა ხელობა აირჩიოთ, მაგალითად, ტელეგრაფისტობა. როგორ მოგწონთ? მშვენიერი საქმეა“.

მიხეილი ზრდილობის გამო კი დაეთანხმა დირექტორს, მაგრამ გულში უკვე სულ სხვა სურვილი, მიზანი და ოცნება ენთო, რომელიც მას მძიმე, თუმცა დიდი ეროვნული საქმისაკენ, მწერლობისაკენ მოუწოდებდა.

1899 წლის დამლევს მიხეილ ჯავახიშვილის სახლს სიონში მეზობლები დაეცნენ, მათ თურმე მისი უმცროსი დის, სოფიოს მოტაცება ნდომებიათ. სახლში მარტო ქალები და მოჯამაგირე ყოფილან ქალებს მოძალადეებისათვის წინააღმდეგობა გაუწევიათ, რისთვისაც მომხდურებს მხეცურად მოუკლავთ მიხეილის და, დედა და მათი მოჯამაგირე. ამ უბედურებამ საბა ჯავახიშვილი მთლიანად გატეხა. იგი ცოლ-შვილის დარღს გადაჰყვა, ერთი წლის შემდეგ გარდაიცვალა. ამრიგად, მიხეილ ჯავახიშვილი ოცი წლისა დაობლდა და რაკილა თავისი თავის გამგებელი თვითონვე გახდა, 1901 წელს მიატოვა ყირიმის სასწავლებელი, სადაც მამის ნება-სურვილით სწავლობდა, და სამშობლოში დაბრუნდა.

როგორც ჩანს, მიხეილ ჯავახიშვილი ყირიმის სასწავლებელში წერდა ლექსებსა და მოთხრობებს, რაკილა თვითონვე გვამცნობს იქ მომეძალაო მწერლობის სურვილი. მაგრამ პირველი ცდა, ეტყობა, უნაყოფო იყო და ჰაბუკობის ხანის ნაწერები მწერალმა არ შემოგვინახა. ეს უნაყოფობა გასაკვირი არ უნდა იყოს. მიხეილ ჯავახიშვილს რუსულ სკოლებში სწავლის გამო ადრეც უჭირდა ქართული, ყირიმის სასწავლებელში სწავლა კი საქმეს უფრო გაუართულებდა.

მიხეილ ჯავახიშვილი 1901 წელს თბილისში დაბრუნდა, ისე რომ სასწავლებელი ყირიმში არც დაუმთავრებია. ამან ძლიერ გაანაწყენა ილია წინამძღვრიშვილი, მაგრამ როცა გაიგო, რაც გადახდენოდ მიხეილს თავს, მოლბა და ილია ჰავკუაძეს წარუდგინა. ეს უთუოდ დიდი სტიმული იყო ჰაბუკი მიხეილისათვის, რამაც საბოლოოდ განუმტკიცა მწერლობის წადილი, თუმცა მაშინ არც თვითონ იყო დარწმუნებული, რომ ოცნება სინამდვილედ გადაექცეოდა და არც ილიას შეეძლო ეფიქრა, რომ წინ მომავალი დიდი ქართველი მწერალი ედგა.

მომავალი მწერალი მთელი გატაცებით დაჰყვა თავის გულისთ

ქმას და მოწოდებას. თან ალავერდის სპილენძის ქარხანაში მუშაობდა, თან კი გამალებული უამრავს წერდა რუსულად და ქართულად. წერდა და ხედა, რადგან ვერაფერ სანუგეშოს მასში ვერა ხედავდა. პროფესიონალი მწერალი რომ გამხდარიყო, მიხეილ ჯავახიშვილმა მიატოვა მატერიალურად საკმაოდ უზრუნველყოფილი სამუშაო ადგილი ალავერდში და თბილისში გადმოსახლდა.

მიხეილის მისალწვევად მიხეილ ჯავახიშვილი ქართულს დაეწაფა და ძალღონეს არ ზოგავდა, რომ ეს დიდი დანაკლისი რაც შეიძლება მალე აენახლაურებინა. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა იოსებ იმედაშვილთან დაკავშირებული ერთი მისი მოგონება:

„იოსებ იმედაშვილი ჩემი ქართულის ნათლიაა. რუსეთიდან რომ დავბრუნდი, — ვაღიარებ ჩემს სირცხვილს! — ქართული თითქმის დავიწყებული მქონდა. ბედმა იმედაშვილის წიგნის დუქანში შემიყვანა. მოვითხოვე ქართული წიგნები. ერთმანეთს გამოვემცნაურეთ. იმ დღიდან ხშირი სტუმარი გავხდი მისი დუქან-სამკითხველოსი. სანამ „ცნობის ფურცელში“ დავიწყებული მუშაობას, ჩემი ქართულის მასწავლებელი იოსები იყო. პირველად იმან წაიკითხა ჩემი პირველი მოთხრობა „ჩანჩურა“ და იმანვე გამგზავნა „ცნობის ფურცლის“ რედაქციაში.“

ეს მოხდა 1903 წელს და სწორედ აქედან იწყება მიხეილ ჯავახიშვილის შემოქმედებითი ბიოგრაფიაც.

1903—09 წლებში მიხეილ ჯავახიშვილმა დაწერა და გამოაქვეყნა მოთხრობები „ჩანჩურა“, „შემოდგომის ღამე“, „უპატრონო“, „მეჩექმე გაბო“, „ეკა“, „ჯილდო“, „კუჩრას ქორწილი“, „ხალხის სამართალი“, „ეშმაკის ქვა“ და „ხავერდის კაბა“. თემატურად და პრობლემატიკის თვალსაზრისით ეს მოთხრობები განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, ყველა თანაბრად საინტერესოდ შეიძლება არც მოგვეჩვენოს, მაგრამ მათ აერთიანებთ ერთი მთავარი ძარღვი, რომელიც ქართული კლასიკური ლიტერატურის დიდი ჰუმანისტური და დემოკრატიული სულისკვეთებით ავსებს ამ მოთხრობებს.

მიხეილ ჯავახიშვილი ჩვენთვის ცნობილი პირველივე მოთხრობებიდან მოყოლებული მტკიცედ იდგა ქართული რეალისტური მწერლობის ნიადაგზე. ეს მისი შემოქმედებითი მრწამსი შინაგანი გულისთქმის, მოწოდების გამჟღავნებაცაა და იმ დიდი თაყვანისცემის გამოხატულებაც, რომელიც მას ილიას მიმართ გააჩნდა. ილია იყო

და დარჩა მის კერპად, როგორც მწერალი, როგორც მამულიშვილი, როგორც ადამიანი.

ილიაში ასე თავდავიწყებით შეყვარებული ახალგაზრდა მწერლისათვის თავზარდამცემი იყო ერის ბელადის მკვლელობა. მიხეილი უმალ გამოეხმაურა ამ ეროვნულ ტრაგედიას რისხვითა და გლოვით სავსე წერილით „მოჰკლეს პოეტი!“ მისი სიტყვები გამსჭვალულია სასოწარკვეთით მომხდარის გამო, სიძულვილით იმათ მიმართ, ვინც ეს მოიმოქმედა, და დიდი იმედით ილიას უკვდავებისა. იგი წერდა:

„უღვთო იყო შენი სიკვდილი!

კალამი მითრთის . . . ენა მებმის. . . აზრი მერევა.

ტყვიით განგმირეს მსცოვანი გული მსცოვანი პოეტისა და გვამი მისი დააგდეს მტვრიან შარა გზაზე.

განგმირეს ის გული, რომელიც ნახევარი საუკუნის განმავლობაში ჩვენთვის იწვოდა ღვთაებრივ ცეცხლის ალზე, ჩვენთვის თრთოდა და ჩვენთვის ფეთქავდა.

მოჰკლეს პოეტი, რომელიც ნახევარ საუკუნის განმავლობაში თავის კისრით ატარებდა ქართულ ლიტერატურას, რომელმაც შექმნა ქართული ენა, ქართული პრესა, ქართული მწერლობა.

მოჰკლეს და შარა გზაზე დააგდეს ის ილია, რომელიც 40 წლის განმავლობაში ბატონობდა ჩვენს საზოგადოებრივ აზროვნებას, საზოგადოებრივ მოღვაწეობას, ეროვნულ იდეას.

მოჰკლეს და ტყეს შეაფარეს გაშავებული და საუკუნოდ შერცხვნილი თავი, თითქოს იმ ტყეს შეეძლოს მათი პირისახიდან ჩირქის ჩამორეცხვა, თითქოს მას შეეძლოს მათი დამალვა და თითქო იქ კი არ დაუხვდებათ სამარცხვინო ბოძი, რომელზედაც ცეცხლის ახლებით ეწერება: „ამ ნაძირალეზმა მოჰკლეს პოეტი!“ . . .

მოკვდა პოეტი! მოკვდა სხეული, მაგრამ არ მომკვდარა მისი სახელი და ღიღება და არც მოკვდება იმ ღრმდის, სანამ სძგერს გული ქართველისა, სანამ არსებობს თვითონ ქართველი, სანამ არსებობს მისი ენა, ილიასაგან გაფაქიზებული, და ქართული კალამი და წიგნი ილიასგანვე გამტკიცებული და გასუფთავებული.“

მიხეილ ჭავჭავაძის ამავნა წლებში აქტიურ ჟურნალისტურ მოღვაწეობასაც ეწევა, მრავალრიცხოვან პუბლიცისტურ წერილებსა და ნარკვევებს აქვეყნებს სხვადასხვა გაზეთებსა და ჟურნალებში, რედაქტორობს გაზეთებს „ივერიას“ და „გლეხს“. მისი, როგორც

ჟურნალისტის, ინტერესების სფერო ფართოა და ცხოვრების ყოველ უბანს სწვდება, იქნება ეს გლეხებისა და მუშების ყოფა, ეროვნული პოლიტიკა და სახელმწიფოს მმართველობის საკითხები, ქართული თეატრისა და ლიტერატურის მდგომარეობა თუ სხვა.

მიხეილ ჯავახიშვილი თავისი მხატვრული და პუბლიცისტური იტიყვით ერთ მიზანს ელტვოდა, სამსახური გაეწია ხალხისათვის. აგულისხმობდა, რომ უბის წიგნაკში, რომელიც ჰყფის „ოხრანკამ“ მიხეილ ჯავახიშვილს ბინის ჩხრეკის დროს ჩამოართვა, მწერალს ეწერა: „ჩემი დევიზია: „ყველაფერი დემოკრატიისათვის“. ამ დევიზის მიხეილ ჯავახიშვილი ერთგულად მისდევდა და ემსახურებოდა მთელი თავისი შემოქმედებით და მოღვაწეობით.

მწერლის სულიერი ფორმირება ხდება რუსეთის პირველი რევოლუციისა და რევოლუციის შემდეგდროინდელი სასტიკი, სისხლიანი რეაქციის წლებში. ხალხის ქომაგი, ჭეშმარიტი დემოკრატიისათვის მებრძოლი მწერალი ამ მოვლენებით ცოცხლობდა. თავის პუბლიცისტურ წერილებში მ. ჯავახიშვილი გაბედულად გამოდის ჰეფის მთავრობის სისხლიანი რეპრესიების წინააღმდეგ. განსაკუთრებით მწვავედ აკრიტიკებს იგი ხელისუფლებას სტატიების ციკლი, რომელსაც „გლეხის წერილები“ ეწოდებოდა. ესაა დიდი მამაილებელი ძალის წერილები, სადაც მშრომელთა უნუგეშო ყოფა და მისი გამომწვევი მიზეზები ავტორს დაუბრუნებლად აქვს გახსნილი. ერთ-ერთ სტატიას ასეთი საბრძოლო მოწოდებით ამთავრებდა მ. ჯავახიშვილი: „ან სირცხვილი და უღელში შევბა, ან სიკვდილი და გამარჯვება! ან მუდმივი მონობა, ან მიწა და თავისუფლება... ჩვენნივე ხელით უნდა ვიშოვოთ მიწაცა და თავისუფლებაც... საბოლოო ბრძოლის დღე გვიახლოვდება და ამიტომ საბრძოლველად ვემზადებით. ჩვენ მხოლოდ ის ვიცით, რომ ჰაერში სისხლის სუნი ტრიალებს, საიდანაც ჭახა-ჭუხი ისმის და აღმოსავლეთიც ცეცხლის ჟვარად შეილება. საცაა, მზე უნდა ამოვიდეს! დიალ, უნდა ამოვიდეს და ჩვენც მზადა ვართ, განწმენდილნი, გასპეტაკებულნი და საბრძოლველად მომზადებულნი ამაყად დავუხვდეთ სიკვდილს, რომელიც მოგვითანს მიწასა და თავისუფლებას! საცაა, მზე უნდა ამოვიდეს!“¹

1. მ. ჯავახიშვილი, რჩეული თხზულებანი, ტ. VI, გვ. 135—136.

2. გ. კვერდწითელი.

ცხადია, რეაქციის წლებში ამას მწერალს არ აპატიებდა ხელისუფლება და მ. ჯავახიშვილი, რომელსაც დაპატიმრება ელოდა, ერთხანს თბილისში იძალავებოდა და მერე კი საზღვარგარეთ გაიქცა.

თუმცა მიხეილ ჯავახიშვილის წერილები ასეთი მომწოდებლური პათოსითაა გამსჭვალული, უნდა ითქვას, რომ მას ნათლად არ ჰქონდა წარმოდგენილი ისტორიულ მოვლენათა განვითარება. იგი უფრო თავის რწმენას ემყარებოდა, ვიდრე საზოგადოების განვითარების მეცნიერულ მოძღვრებას. ამიტომ მ. ჯავახიშვილი უფრო არსებული საზოგადოებრივი ცხოვრების კრიტიკოსად დარჩა, ვიდრე ახალი ცხოვრების მეგზურად. ეს თანაბრად შეეხება მას როგორც ეურნალისტსაც და როგორც მწერალსაც. სწორედ ამან შეუშალა ხელი მ. ჯავახიშვილს თავისი შემოქმედების ადრინდელ პერიოდშივე მიეგნო იმ ახალი ლიტერატურული მეთოდისათვის, რომელიც ამავე წლების გორკის შემოქმედებაში უკვე ასე თვალნათლივი იყო ხოლო იროდიონ ევლოშვილის თუ შალვა დადიანის ლექსებსა და პიესებში აშკარად სჩვიოდა. მიუხედავად ამისა, ჯავახიშვილი მთელი თავისი ლიტერატურული და საზოგადოებრივი მოღვაწეობით აქტიურად მოუწოდებდა ხალხს სოციალური უსამართლობის წინააღმდეგ ბრძოლისაკენ. რევოლუციური ეპოქის კრიტიკული რეალიზმის ლიტერატურამ ამ მხრივ დიდი როლი ითამაშა და ჯავახიშვილს შემოქმედებამაც, თავის მამხილებელი პათოსით, საგრძნობლად შეუწყო ხელი მასების რევოლუციური შეგნების ზრდას.

მრავალმხრივ საინტერესოა მიხეილ ჯავახიშვილის წერილები ქართული თეატრისა და დრამატურგიის საკითხებზე. 1903 წლის ნოემბერში გაზეთ „ცნობის ფურცელში“ დაიბეჭდა მისი წერილების სერია „ჩვენ და ჩვენი თეატრი“. იმავე დროს იმავე გაზეთის დამატებაში დაიბეჭდა ჯავახიშვილის პირველი მოთხრობა „ჩანჩურა“ წერილებშიც და მოთხრობაშიც მკითხველი ადვილად შენიშნავს იმ საერთო ტენდენციას, რომელიც მწერლის ჩამოყალიბებული, მყარ შემოქმედებითი და მსოფლმხედველობრივი პოზიციით არის განსაზღვრული. მიხეილ ჯავახიშვილი მკაცრად საყვედურობს ქართულ თეატრს იმის გამო, რომ იგი ნაკლებ ყურადღებას აქცევს ხალხის ცხოვრების წარმოსახვას. წერილების ავტორი გარკვევით აყალიბებს და ავითარებს იმ აზრს, რომ ისტორიას ხალხი ქმნის და თუ თეატრს სურს ეპოქის სული გამოხატოს, მისი განმსაზღვრელი ძალა დაგვი-

ნახოს, უნდა მიმართოს ხალხის ცხოვრებას. მიხეილ ჯავახიშვილის ღრმა რწმენით, ქართულმა თეატრმა და დრამატურგიამ, საერთოდ, მწერლობამ თავისი ყურადღება უნდა გადაიტანოს უბრალო ადამიანების ცხოვრებაზე, მათი ფსიქიკისა და შეგნების, მათი სულიერი სამყაროს გახსნაზე. თვითონ მიხეილ ჯავახიშვილმა სწორედ ამით განსაზღვრა თავისი შემოქმედების ინტერესები.

* * *

მიხეილ ჯავახიშვილის მიერ 1903—1908 წლებში გამოქვეყნებული მოთხრობები, მიუხედავად თემატური და პრობლემატური სხვაობისა, ალბეჟილია ერთი საერთო მიზანსწრაფვითა და მიზანდასახულობით გვიჩვენოს უბრალო ადამიანების სოციალური უსამართლობით სავსე ყოფა-ცხოვრება, გაგვიხსნას მათი მძიმე განცდები, გაგვიღვიძოს მათდამი გულწრფელი თანაგრძნობა.

თავისი შემოქმედებითი ბიოგრაფიის ამ ხანაზე მიხეილ ჯავახიშვილი უფრო გვიან, წერილში „როგორ ვმუშაობ“, წერდა: „იმ დროს მწერლობაში „საწყალი კაცი“ იკლავებდა, მეც მიმიზიდა. ერთხელ ბაზარში მათხოვარა დავინახე — ჯუჯა, უბადრუკი, მუნჯი, მასხარა. დიდხანს ვსდიე და ვუთვალთვალე. მერმე საღამოს შვიდ საათზე ჩავეუჩექი და მეორე დღეს თორმეტ საათზელა ავდექი. ასე დაიბადა „ჩანჩურა“... ერთ საწყალს რამდენიმე საწყალი მოჰყვა („უპატრონო“, „თავდავიწყება“, „მეჩექმე გაბო“, „კურკას ქორწილი“) და ეს მოტივი — დაჩაგრული და უბედური — ოცი წლის დუმილის შემდეგაც მრავალჯერ გავიმეორე. შეუძლებელია არ განმეორებულყო, ვინაიდან მწერლისათვის სიბრალული და თანაგრძნობა იგივეა, რასაც თითები წარმოადგენს ოსტატ მეჩონგურესათვის“¹.

მიხეილ ჯავახიშვილის ეს მოთხრობები ნათელი ჰუმანიზმით, ცხოვრებისაგან დაჩაგრულთა და დაწიხლულთა მიმართ დიდი ადამიანური ღიყვარულითა და თანაგრძნობით არის გამთბარი. ისიც აღსანიშნავია, რომ ამ მოთხრობებში მწერალი უბრალოდ სიბრალულს, კი არ გამოხატავს, არამედ იმდროინდელი სოციალური უკულმარ-

თობის წინააღმდეგ თავის შეუპოვებლობასაც აშკარად გვაგონობინებს.

ამ წლების ზოგიერთი მოთხრობა, მაგალითად — „უპატრონო“ და „ეკა“ („თავდავიწყება“) — უშუალოდ ეხმაურება ქართულ კლასიკურ ლიტერატურას. მეცხრამეტე საუკუნის ქართულ მწერლობაში ბევრი ნაწარმოები დაიწერა ბატონების, შემდეგ კი მემამულეების აღვირაზნებლობაზე, ახალგაზრდა გლეხი ქალების ტრაგიკულ ხვედრზე, რომლებიც თავიანთი მებატონეების ცხოველური ინსტინქტების მსხვერპლნი ხდებოდნენ. ეს მარტო წარსულისათვის არ იყო დამახასიათებელი. ახალ ვითარებაში ამ აღვირაზნებლობამ ოდნავ იცვალა ფერი, გარეგნულად უფრო უკეთ იქნა შენიღბული, სხვა მხრივ კი იგი არაფრით განირჩეოდა ბატონყმობის ხანის სისასტიკისა და სიბილწისაგან. ყოველივე ეს მხატვრულად საინტერესოდ და დამაჯერებლად გვითხრა მიხეილ ჯავახიშვილმა „უპატრონოთი“ და „ეკათი“.

ამ თვალსაზრისით გამოირჩევა და უფრო ძლიერ შთაბეჭდილებას ტოვებს მოთხრობა „უპატრონო“. ამბის ტრაგიკული განვითარება და შემადრწუნებელი დასასრული, გმირების სულიერი მღელვარებისა და განცდების მოტივირება მოთხრობას მხატვრული ზემოქმედების გარკვეულ ძალას ანიჭებს. მკითხველი მოწამე ხდება უპატრონო გლეხის გოგოს ნუცას ტრაგიკული ხვედრისა. ეს თვინიერი, ჩუმი და მოკრძალებული მოახლე გოგო გარეგნულად მორჩილად იტანს ბატონიშვილის ვნებათა აშლას, შემდეგ მკედელ პავლეზე ძალად გათხოვებას, ყოველგვარ დამცირებასა და შეურაცხყოფას, იგი თითქოს შეპყვებულია თავის უუფლებო ყოფას. მაგრამ, ამასთანავე, მწერალი გვახედებს ამ გარეგნულად მშვიდი ადამიანის აბოზოქრებულ გულში, მისი ადამიანური ღირსების შელახვით მოზღვაებული განცდების მოზიარედ გვხდის და იმ დასკვნამდე მივყავართ, რომ ეს გარეგნული სიმშვიდე მხოლოდ მორჩილებაა უუფლებო, დამცირებული, ცხოვრებისაგან გათელილი ადამიანისა.

მოთხრობის ფინალში დიდი ტრაგედია დატრიალდება. ნუცას ქმარი პავლე მიხვდება, რომ შვილი მისი კი არაა, თავადისაა და დედის თვალწინ მოკლავს ჩვილ ბავშვს, თვითონ მას ამ დანაშაულისათვის დაიჭერენ, ხოლო გაუბედურებული, უდანაშაულო გლეხის გოგო ნუცა კკუდიდან შეიშლება.

ასე შემზარავია მოთხრობა და განსაკუთრებით კი მისი ფინალი. მაგრამ მაინც ახალი ამაში თითქოს არაფერია. ასეთი იყო ხვედრი გათელილი, შერცხვენილი, ცხოვრებისაგან დაწიხლული ყმა ქალისა ბატონყმობის პერიოდში. ასეთივეა ხვედრი ობოლი გლეხის გოგოს ნუცასი მეოცე საუკუნის დასაწყისშიც.

ეს ყველაფერი ჩვენთვის ადრეც ცნობილი იყო მეცხრამეტე საუკუნის ქართული ლიტერატურიდან. მოყოლებული დანიელ ჭონქაძისა და ილია ჭავჭავაძის პროზიდან ეგნატე ნინოშვილის შემოქმედებამდე, არაერთი გაუბედურებული და შეურაცხყოფილი გლეხის გოგოს სახე გააჩნია ქართულ მწერლობას. მათ მიხეილ ჯავახიშვილის ნუცაც მიემატა.

ამ მოთხრობის დაწერიდან თითქმის სამოცი წლის შემდეგ „უპატრონოთი“ დაინტერესდა კინორეჟისორი ალექსანდრე რეხვიაშვილი და მისი მიხედვით გადაიღო ფილმი „ნუცა“. მიხეილ ჯავახიშვილის შემოქმედების ინსცენირება და ეკრანიზაცია, შეიძლება ითქვას, ჯერ სულ ახალი საქმეა და ამ მხრივ თეატრსაც და კინოსაც უმდიდრესი მასალა გააჩნია, მითუმეტეს, თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებას, რომ მწერლის ყოველი დიდი თუ მცირე ნაწარმოები უაღრესად მძაფრ სიუჟეტზეა აგებული. საინტერესო და მოულოდნელი აღმოჩნდა ის ამბავი, რომ ერთ-ერთი პირველი, რაც ეკრანზე იქნა გადატანილი, სწორედ, „უპატრონოა“ და არა სხვა, მართლაც ახალი და ეპოქალური ნაწარმოები ჯავახიშვილისა.

ეს მოთხრობა, მიუხედავად მისი ტრაგიკული ელერადობისა, ნაკლებ მნიშვნელოვანია თავად მწერლის შემოქმედებაშიც და, მითუმეტეს, საერთოდ ქართული მწერლობისათვის. იგი „ჩანჩუქას“ გვერდით საკმაოდ უფერულად, უკვე დიდი ხნის ნაცნობად, ძველას გადამღერებად, სანტიმენტალურად გამოიყურება. ბატონისა თუ მემამულის მიერ სოფლელი გოგოს ნაშუსის ახლანე ამ მოთხრობამდეც ბევრი რამ იყო ნათქვამი და მეტე ეკრანზეც გადატანილი. „ქრისტიანეს“ ეკრანიზაციის დროს, ოციან წლებში, როცა ეს პრობლემა აქტუალური იყო, კიდევ გასაგები იქნებოდა „უპატრონოთი“ კინოს დაინტერესება, მაგრამ ამდენი ხნის შემდეგ თითქოს წარმოდგენელიც კია, რომ ამდაგვარ პრობლემაზე და თემაზე გადამღებულიყო ფილმი.

ალექსანდრე რეხვიაშვილმა გადაიღო ეს ფილმი და, რაც მთა-

ვარია, სრულიად მოულოდნელად საკუთარი ღრმად ორიგინალური კინემატოგრაფიული აზროვნებისა და ხედვის, მაღალი პროფესიონალიზმის წყალობით ხელოვნების მეტად საინტერესო და მნიშვნელოვანი ნიმუში მოგვცა.

ძუნწმა და რაციონალურმა მხატვრულმა აზროვნებამ, ლაკონიურმა და მეტყველმა კონოთხრობამ, კინოსახის შესაქმნელად უპირატესად გამომსახველობითი ხერხების მოხმობამ, დინამიური და ფიქსირებული სტატიკური კადრების მონაცვლეობამ, გმირთა ფსიქოლოგიური პორტრეტების გამოკვეთისას მათი სიღრმისეული, სულისმომკვეთი განცდების წვდომამ განაპირობა „ნუცას“ მაღალი ეკრანული ღირსებები.

ალექსანდრე რეხვიაშვილმა ბევრი რამ უკუაგდო მიხეილ ჯავახიშვილის ამ ისედაც არცთუ ვრცელი მოთხრობიდან, უარი თქვა ერთი შეხედვით ფილმისათვის თითქმის მომგებიან სიუჟეტურ მომენტებზე და პერსონაჟებზე. მას არ დასჭირდა არც მოფუსფუსე სოფლელების კოლორიტული სახეები, არც კოხტა ქალაქელი კნეების მანქვა-გრეხა, არც გრძელი დიალოგები სიტუაციების თუ განცდების ასახვას, არც ისეთი ტრაგიკული გამოხატვა ნუცას უბედურებისა, როგორცაა ქმრის მიერ მისი უკანონო ჩვილი ბავშვის მხეცური მკვლელობა. ეს ყველაფერი ზედმეტი და უსარგებლო აღმოჩნდა მისთვის. რეჟისორი მიხეილ ჯავახიშვილივით დაწვრილებით, დეტალურად არ მოგვითხრობს ნუცას შეცდენის მთელ პერიპეტიებს და მის ტრაგიკულ შედეგებს. ალექსანდრე რეხვიაშვილი ამას ყველაფერს კადრს გარეთ ტოვებს და მხოლოდ სულიერ განცდებზე მიგვაქცევინებს ყურადღებას. ამ გზით გადააქცია მან სოციალური მელოდრამა ფსიქოლოგიურ დრამად.

რეჟისორის ასეთმა მიზანდასახულობამ განაპირობა ფილმის ძუნწი და მკაცრი სტილისტიკა, ამან კი გმირების მნიშვნელოვანწილად შეცვლა მოითხოვა. მიხეილ ჯავახიშვილის ლოველასი მემამულის ნაცვლად, რომელიც დიდხანს უწრიალებს ნუცას შესაცდენად და ამისათვის ათას ხრიკს მიმართავს, ფილმში მხოლოდ ვნება-მომძალებული გმირის აფექტური და ენერგიული ერთბაში მოქმედების მოწამენი ვხდებით. თუ ლიტერატურულ პირველწყაროში ნუცას ხვედრისა და განცდების თხრობას სანტიმენტალური ინტონაცია აქვს და გმირიც ახირებული ქინის მარტივ მსხვერპლად წარ-

მოგვიდგება, ფილმში ტრაგიზმის შეგრძნებას გოგონას რთული და ამაყი სულის გათელვა იწვევს. ამდენად, მოთხრობამ ნუცას საცოდაობით თუ უნდა აგვიჩუყოს გული, ფილმმა ადამიანის ღირსების გათელვის გამო ჩვენში აღმფოთება უნდა გამოიწვიოს. ამიტომ, სანტიმენტალურ მოთხრობაზე ბევრად უფრო მეტად თანაგრძნობას მკაცრ რეალიზმზე და ფსიქოლოგიურ ანალიზზე დაფუძნებული ფილმი იწვევს.

მიხეილ ჯავახიშვილის მოთხრობებსა და რომანებს სცენაზე თუ ეკრანზე დიდი ცხოვრება ელით და ალექსანდრე რეხვიაშვილის ფილმის ღირსება მარტო ის კი არ არის, რომ ამით დაიწყო ეს დიდებული საქმე, არამედ ისიც რომ მშვენიერი ნიმუშია მხატვრული ნაწარმოების ეკრანიზებისა.

ამავე თემაზე — უპატრონო, ღარიბი, მოახლე ქალის ხვედრზეა დაწერილი მიხეილ ჯავახიშვილის სხვა ადრინდელი მოთხრობაც „ეკა“, თუმცა მას აკლია ის მამხილებელი პათოსი, გრძნობათა სიმძაფრე, დრამატიზმი, რომელიც მძაფრად განაცდევინებს მკითხველს ნუცას ბედს მოთხრობიდან „უპატრონო“. „ეკაში“ სხვა ხასიათის გმირებთან გვაქვს საქმე. მოთხრობის გმირსაც და დედაბისსაც განათლებული, დემოკრატი ადამიანების სახელი აქვთ მოხვეჭილი, მაგრამ როგორც კი ეს ახალგაზრდა ვაჟი მომხიბვლელსა და სათნოს, თუმცა მოახლე გოგოს დაუკავშირდება, სოციალური მდგომარეობით შეზღუდული შეგნება მაშინვე თავს იჩენს და ეს „დემოკრატი“ ქალბატონი მშვიდად, ყოველგვარი სინდისის ქენჯნის გარეშე გააძევებს ეკას სახლიდან, განათლებული ვაჟიც უხმოდ ემორჩილება დედის განაჩენს. მოთხრობა საინტერესოა შიგ ჩაქსოვილი შეფარული აზრით, რომ განათლება საერთოდ არ ცვლის სოციალურ უთანასწორობით, კლასობრივი ნიშნით განსხვავებული ადამიანების დამოკიდებულებას. განსაკუთრებით თვალსაჩინოა მისი თემატური და პრობლემატური მსგავსება ილია ჭავჭავაძის „ოთარაანთ ქვრივთან“.

ილია ჭავჭავაძე, როგორც ეს მისი მოთხრობიდან ჩანს, არ კარგავდა იმედს, რომ მებატონეებსა და გლეხებს შორის ოდესღაც ჩაიტეხილი ხიდი განათლებისა და ცივილიზაციის წყალობით გამართელდებოდა და მათ შორის ჰუმანურ პრინციპებზე დაფუძნებული ურთიერთობა დამყარდებოდა. როგორც ჩანს, სულ ორი ათეული

წელი აღმოჩნდა საკმარისი იმისათვის, რომ საქართველოს სოციალურ და პოლიტიკურ სინამდვილეს ეს ილუზია საბოლოოდ უკუეგდო. საზოგადოებრივი აზრის განვითარების და კლასთა ბრძოლის თეორიის გავრცელების თვალსაზრისით, ეს ბოლო ორი ათეული წელი მე-19 საუკუნისა მეტად მნიშვნელოვანი იყო. ამიტომაც რომ მიხეილ ჯავახიშვილს აღარა სჭერა თავადსა და გლეხს შორის ჰუმანური ურთიერთობის დამყარების, მათი ნებაყოფლობითი თანასწორუფლებიანობისა.

მიხეილ ჯავახიშვილის აღრინდელი მოთხოვნებიდან გამოირჩევა „ეშმაკის ქვა“, რომელიც მწერლის შემოქმედების ძირითადი თემატიკისა და ინტერესების ფარგლებს გარეთ რჩება. მიხეილ ჯავახიშვილი თვითონვე აღნიშნავს, რომ ეს მოთხრობა სულ სხვა მოტივისაა და იგი გუსტავ ლებონის „ბრბოს ფსიქოლოგიამ“ დააწერიანა. თუმცა ამ მოთხრობას მართო მწიგნობრული საფუძველი როდესაც; მწერალი იპასუც აღნიშნავს, „ხალხის სამართლის“ სცენა ჩემივე თვლით ვნახე. ცხინვალშიო. ეს მოთხრობა არ არის სოციალურად ისე მახვილი, როგორც მწერლის სხვა მოთხრობები. მიუხედავად ამისა, მოთხრობა იმის შესახებ, თუ როგორ ჩაქოლავს გლეხობა თანასოფელს ავკაცობისა და მკვლევლობისათვის, დიდი ინტერესით იკითხება, რადგან მწერალი ამ ფსიქოლოგიურად საინტერესო ამბავს მხატვრულ ფაქტამდე ამალვებს.

მოთხრობაში ღრმად არის მოტივირებული ხალხის განაჩენი: ბოროტებისათვის, ავანჯაკობისათვის რამდენჯერმე შეიპყრო ხალხმა დათა, მეტსახელად „მგლის ლეკვი“, მაგრამ სასამართლომ ყოველთვის გაამართლა და გამოუშვა. ხალხიც ამიტომ თვითონ გამოუტანს განაჩენს და აღასრულებს კიდეც მას, როდესაც დათას ქვრივი დედაკაცის მკვლევლობაზე წაასწრებს. მოთხრობაში მხოლოდ აქ იჩენს თავს იმდროინდელი საზოგადოებრივი ცხოვრებისადმი ავტორის კრიტიკული დამოკიდებულება. ხალხი იძულებულია, თვით დასაჯოს დამნაშავე, რადგან მართლმსაჯულება არ არსებობს. მთავარი მოთხრობაში მაინც ახალგაზრდა ქველმოქმედი ქალის სოფიოს განცდების ფსიქოლოგიური და მხატვრული ანალიზია. სიკეთისა და სათნოების განსახიერებაა სოფიო, მაგრამ ხალხის აღტყინებას აყოლილი, მის ნებასურვილს დამორჩილებული, ისიც ესვრის ერთადერთ ქვას დათას. მერე კი კომპარივით დააწვება თავისი საქციელი გულ-

ზე, მწვავედ განიცდის თავის მოქმედებას და ამ ნიადაგზე დაავადებული ილუპება. თითქოს სანანებელი არავის არაფერი უნდა ჰქონდეს, რადგან სამართლიანი განაჩენის აღსრულებაში მიიღეს მონაწილეობა, მაგრამ ჩაქოლების შემდეგ ყველა ჩუმად გაიპარა, ყველამ მეტ-ნაკლებად იგარძნო თავისი უშუალო დამოკიდებულება მომხდართან და დათას სიკვდილიც, რაკილა იგი ადამიანების მიერ იყო გამოტანილი და არა მართლმსაჯულებისაგან, მაინც დანაშაულად ესახებოდათ. სოფიო კი თავისი მძაფრი ემოციურობისა და მომხდარის ღრმად გაანალიზების საფუძველზე ფსიქიკურად დაავადდა და გადაჰყვა კიდეც დარდს.

* * *

ჩვენს მიერ უკვე განხილული მოთხრობები, მიუხედავად მათი მეტ-ნაკლები მხატვრული ღირსებისა, მაინც არ განსაზღვრავენ მიხეილ ჭავჭავაძის აღრინდელი შემოქმედების მთელ დამსახურებას ქართული ლიტერატურის განვითარებაში. ისინი უშუალოდ უკავშირდებიან მეცხრამეტე საუკუნის ქართულ მწერლობას თავისი თემატიკით, მხატვრული კომპონენტებით, რაც მთავარია, იმ მეთოდით, რომლითაც არიან დაწერილი. მიხეილ ჭავჭავაძის მთავარი დამსახურება ის გახლავთ, რომ მან თავიდანვე მიაგნო იმ სიზუსტეს, რომელიც ახასიათებდა მეოცე საუკუნის დასაწყისის ქართულ საზოგადოებრივ ცხოვრებას და თავის პირველ მოთხრობებში წარმოსახვის ობიექტებად ადამიანთა ახალი ურთიერთობა, ახალი ყოფა გაიხადა. მისი მოთხრობები „ჩანჩურა“, „მეჩექმე გაბო“, „კურკას ქორწილი“, „შემოდგომის ღამე“ კაპიტალისტური საზოგადოების მიერ დანერგილი ეთიკური ნორმების მხატვრული მხილებაა. მიხეილ ჭავჭავაძი მაშინვე ამ მოთხრობებში მხატვრულად გაგვიხსნა კაპიტალისტური ცხოვრების წესის ანტიჰუმანისტური ბუნება, ამ ფორმაციის მიერ მოტანილი მგლური კანონი, რომელმაც ადამიანი, პიროვნება არარაობად აქცია და ფულის ფეტიში დანერგა.

სწორედ ეს თემატიკური სიახლე, რომელმაც განსაზღვრა მწერლის კრიტიკული რეალიზმის თავისებურებებიც, ამ მოთხრობების ღიდი მამხილებელი პათოსი, მიმართული ბურჟუაზიული ცხოვრების წესის მთელი სიმანჩინჯის წინააღმდეგ, შეადგენს მიხეილ ჭავა-

აიშვილის ადრინდელი შემოქმედების უპირველეს ღირსებას. ამ მხრივ მიხეილ ჯავახიშვილის შემოქმედება ეხმაურება დიდი რუსი მწერლების — ჩეხოვისა და გორკის შემოქმედებას.

მიხეილ ჯავახიშვილის ამ მოთხრობების გმირები — ჩანჩურაც, კურკაც და სხვებიც — ბურჟუაზიული ცხოვრების წესის პასიური მსხვერპლნი არიან, ამ მხრივ მათ ჩეხოვის გმირებთან უფრო მეტი აქვთ საერთო, ვიდრე გორკის გმირებთან. მაგრამ სამყარო, რომელსაც ისინი წარმოადგენენ, ის სამყაროა, რომელიც რუსულ ლიტერატურაში პირველად გორკიმ მოიტანა და შეაძრწუნა მკითხველი საზოგადოებრიობა. მაქსიმ გორკიც და მიხეილ ჯავახიშვილიც, იმისათვის, რომ გააშიშვლონ ბურჟუაზიული ცხოვრების წესის მანკიერებანი, თვალსაჩინო და მხატვრულად შთაბეჭდავი გახადონ ამ ახალი საზოგადოებრივი ფორმაციის მთელი სიმანჩინჯე, ხშირად მიმართავენ ცხოვრების ფსკერის ადამიანებს, მათ, ვინც ასე სასტიკად გათელა სოციალურმა უსამართლობამ. ისინი თავიანთ მოთხრობებში წარმოგვისახავენ ცხოვრების ამ უღმომბელი მდინარებისაგან გარიყულ ტიპებს, მაწანწალებსა და მათხოვრებს, დაჩაგრულებსა და დაწიხლულებს. ეს გარემოება უთუოდ აახლოებს ამ ორ მწერალს. ამიტომაც წერდა მიხეილ ჯავახიშვილი თავის ავტობიოგრაფიაში, რომ ჩემი სამწერლო მოღვაწეობის პირველ ხანაში გორკის ერთგვარ გავლენას განვიცდიდიო¹.

ამ მხრივ აგრეთვე საინტერესოა მიხეილ ჯავახიშვილის წერილი გორკისთან შეხვედრებზე. მწერალი ივონებს როგორ ნახა მან, ჯერ კიდევ მოსწავლემ, 1900 თუ 1901 წელს გორკი ყირიმში და რა დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა მასზე ამ შეხვედრამ. „მხოლოდ ორიოდე წლის შემდეგ ვიგდე ხელთ გორკის მოთხრობები, — წერს მიხეილ ჯავახიშვილი, — და ხარბად დავეწაფე. ყველაფერმა გაძაოცა და გამიტაცა: მისმა წერის ძალამ, ახალმა თემამ, ახალმა სამყარომ, ახალნაირმა სახეებმა, წერის დახვეწილობამ, ენის სიმართლემ, სისადავემ, გამჭვირვალობამ, ტიპების ასახვის მანერამ, მისმა ორიგინალობამ და ფილოსოფიამ. ამგვარი რამ ჯერ არ წამეკითხა. ავტორი ხალხის ფსკერში უძლიერეს ტიპებს პოულობდა, რომელნიც არსებულ მორალს და წესწყობილებას ძირფეს-

¹ იხ. მიხ. ჯავახიშვილის რჩეული თხზულებანი, ტ. VI, გვ. 491.

ვიანად აზანზარებდნენ და ყველაფერს უარყოფდნენ... გორკიმ რამდენიმე დღეში დამიპყრო და მას შემდეგ მისი უდიდესი პატივისმცემელი გავხდი¹.

მწერლის ეს მოგონებები და მისი პირველი მოთხრობების ტიპაჟი ღრმად გვარწმუნებენ იმაში, რომ იგი თავისი შემოქმედებით უთუოდ ენათესავებოდა გორკის. თუმცა, ამ ორი მწერლის ადრინდელი შემოქმედება ბევრი რამითაც განსხვავდება ერთმანეთისაგან. უპირველეს ყოვლისა, ეს განსხვავება გამოიხატება იმაში, რომ გორკის მოთხრობების გმირები, „ფსკერის“ ადამიანები ხშირად არა მარტო თავისუფლებას მონატრულნი, არამედ თავისუფლებისათვის სტიქიურად ამბოხებულნიც არიან, რაც არ ითქმის ჭავჭავიძის გმირებზე. ეს უკანასკნელი მხოლოდ პასიური მსხვერპლნი არიან ცხოვრების უსამართლობისა და თავისი უბადრუკი ყოფით „ცოცხალ ლეშს“ მოგვაგონებენ.

მიხეილ ჭავჭავიძის პირველივე მოთხრობა „ჩანჩურა“ სწორედ ასეთ ნაწარმოებთა რიგს მიეკუთვნება. მწერალი დიდი ადამიანური თანაგრძნობით გვიყვება ბედშავი ჩანჩურას ტრაგიკულ თავგადასავალს. თავისი ფიზიკური ნაკლის გამო ჩანჩურა ყველას დასაციინი და აბუჩად ასაგდები გამხდარა, ამის გამო კი სულიერადაც დაცემულა, ადამიანის სახე დაუკარგავს. იგი მათხოვრობითა და ბრბოს გამახალისებელი მანქვა-გრეხით შოულობს ლუკმაპურს. შემაზრუნია ის სცენა, სადაც ნაჭერი ხორცის გამო ბაზრის ვაჭრუკანები ჩანჩურასა და ძაღლს აჩხუბებენ. არავის შესტკივა გული ამ საცოდავ არსებაზე, არავის აღელვებს ადამიანური ღირსების ასეთი გათელვა, ადამიანისადმი ასეთი პირუტყვეული დამოკიდებულება.

ერთადერთი ადამიანი, ვინც განიცდის ჩანჩურას ტრაგიკულ ხვედრს თვით ავტორია. ეს საერთოდაც არის დამახასიათებელი მიხეილ ჭავჭავიძის ამ პერიოდის მოთხრობებისათვის. მისი გმირები, სოციალური უსამართლობით დაჩაგრულნი და გაუბედურებულნი, მარტონი არიან თავისი დიდი მწუხარებითა და დარდით, მათი ადამიანური განცდები არავის აღელვებს, არავისში არ იწვევს თანაგრძნობას. ასეთია ნუცაც, ეკაც, კურკაც, ჩანჩურაც. მხოლოდ მწერალს შესტკივა მათზე გული, მათ ირგვლივ მყოფ ადამიანებს

¹ მიხეილ ჭავჭავიძე, „ოთხი შეხვედრა“, იხ. რჩეული თხზულებები, ტ. VI.

შორის კი — თითქმის არავის. ამით ავტორი კიდევ უფრო მძაფრად აგრძნობინებს მკითხველს, თუ რა მგლური კანონები მოიტანა თან ახალმა საზოგადოებრივმა ფორმაციამ, როგორ დაავიწყა მან ადამიანს თავისი ადამიანური მოვალეობა, როგორ ჩაკლა მასში კაცთმოყვარეობის გრძნობა, როგორი ზღვარი დადო სოციალურად, ქონებრივად განსხვავებულ ადამიანთა შორის.

მოთხრობა „ჩანჩურა“ მკვეთრი სატირული ხასიათის ნაწარმოებია, რომლითაც მწერალმა უკიდურესად გააშიშვლა იმდროინდელი საზოგადოების ანტიჰუმანური ხასიათი. თვით ჩანჩურას სიკვდილმაც კი ერთი წამითაც არ ჩააფიქრა ბრბო, ერთხელაც არ გამოიწვია მასში არამეტოუ სინდისის ქენჯნა, სიბრაღულის გრძნობაც კი. რამდენიმე წუთის წინ ბაზრის ხალხი ჩანჩურას ამასხარავებდა, ახლა კი იმავე სიტყვებით ქუჩის ძაღლს აქეზებდა და თან გულიანად იცინოდა. თითქოს არაფერი მომხდარა, თითქოს მათ თვალწინ სულ ახლახან არ ფართხალებდა სისხლში საწყალი ჩანჩურა, რომელიც მათ გამო მოჰყვა დროგის ქვეშ. არავინ ფიქრობდა ჩანჩურაზე, გარდა უბნის პოლიციელისა. მან ჩანჩურას სახელი და გვარი ვერ დაუდგინა ბოქაულს და მხოლოდ ერთი რამ აღარდებდა, ერთი აზრი უტრიალებდა თავში: „ახლა კი ნამდვილად გამაგდებენ, უეჭველად გამაგდებენ, თუ ამალამვე ორი ქურდი ან ერთი „სიცილისტი“ არ დავიჭირე. დილაზე ნამდვილად გამაგდებენ, უეჭველად გამაგდებენ“.

ჩანჩურაზე უკეთესი ზვედრი ცხოვრებაში არც კურკას ზედა წილად (მოთხრობა „კურკას ქორწილი“). მართალია, იგი ფიზიკურად ისეთი მახინჯი არ არის, მაგრამ თავისი მდგომარეობით, ყოფით, ბედით ჩანჩურასაგან არ განსხვავდება. კურკაც უფულო და ამდენად უუფლებო ადამიანია, ეს კი საკმარისია იმისათვის, რომ ისევე დასცინოს ბრბომ, ისევე გათელოს ფეხქვეშ, როგორც ჩანჩურა. მუხჯი ჩანჩურა და მეტყველი კურკა ბრბოსათვის ერთია, რადგან არცერთს ფული არა აქვს. ჩანჩურასაგან განსხვავებით, კურკას მეტი მისწრაფება აქვს ადამიანური ყოფისაკენ, ცდილობს დამოუკიდებელ ცხოვრებას ეწიოს, მაგრამ ამას მარტო სურვილი არ ჰყოფნის. კურკამ წლების მანძილზე გროშები დააგროვა მხოლოდ. მხოლოდ ერთი დღე იყო კურკა ბედნიერი, როდესაც მას ცოლი შეერთეს, მაგრამ იმავე ღამეს მიხვდა, რომ დარჩომ თავისი მეძავი ქალი შეაჩეჩა ხელში. მერე კი, როდესაც ის გროშებიც დასტყუა და ქა-

ლიც მობეზრდა, დარწმუნდა ორივე ქუჩაში გაყარა. კურკაც კვლავ მბრბოს სამათხოვრო და სამასხარაო, საცოდავ არსებად იქცა.

კურკას და ჩანჩურას ვინ დაინდობდა ისეთ საზოგადოებაში, სადაც ხანუმამ, საროსკიპოს პატრონმა, თავისი მშველელიც კი ჯერ გააკოტრა და მერე გაწირა (მოთხრობა „მეჩეკმე გაბო“). მიხეილ ჯავახიშვილი საროსკიპოს ცხოვრების შემაზრუნენ სურათებს გვიჩვენებს, რაც ზნეობის, პატიოსნების, ადამიანობის ნიშანწყალსაც არ ატარებს. ასეთ ფონზე კი საოცრად მკვეთრად იხატება მეჩეკმე გაბოს ბედი, რომელიც იმდენად არ აღელვებს მკითხველს, რამდენადაც აცვიფრებს. მეჩეკმე გაბო შეძლებული ხელოსანია, იგი საროსკიპოდან გამოიყვანს ხანუმას, თვითონ მას გახდის საროსკიპოს პატრონად, ქალებსაც შეუჩივებს, მთელ თავის ფულს შეაღებს და ბოლოს, როდესაც როლები შეიცვლება, ხანუმა გამდიდრდება და გაბო გაკოტრდება, ამ უკანასკნელს, ხანუმას ბრძანებით, კიბეზე დააგორებენ. იმ დროს, იმ საზოგადოებაში, სადაც საკუთარ კომპანიონებსა და მეცენატებს არ ინდობენ, სადაც ფულია ერთადერთი საზომი ყველაფრისა, ლაპარაკი ჰუმანიზმზე და ქველმოქმედებაზე ტყუილი წყლის ნაყვია და მეჩეკმე გაბოს შემდეგ სულაც არ უნდა გაგიკვირდეს კურკასა და ჩანჩურას ტრაგიკული ბედი.

მიხეილ ჯავახიშვილის ეს მოთხრობები დიდი მამხილებელი პათოსითაა გამსჭვალული. მწერალი თავის ამ პირველ ნაწარმოებებშივე დასრულებული რეალისტი ოსტატის ხელით ქმნის კოლორიტულ სურათებს ბაზრობისა, ქორწილისა, საროსკიპოსი, სადაც თამაშდება ადამიანური ღირსების დამამცირებელი ტრაგიკული სცენები. მიხეილ ჯავახიშვილი მკაცრი რეალისტის თვალით ხედავს ცხოვრების მთელ მანკიერებას, ყოფით სცენებში გვიხსნის საზოგადოებრივი ცხოვრების მოუჩინებელ წყლულებს.

ჩანჩურას, კურკას, გაბოს ხვედრი თავისთავად ბევრ რამეზე მეტყველებს, მაგრამ არანაკლებ მძიმე შთაბეჭდილებას ახდენს მკითხველზე მთელი ის გარემო, რომელშიც უზღუდათ ყოფნა გმირებს. ბაზრის ვაჭრუკანების, როსკიპი ქალების, წვრილი ხელოსნების ხელოვნური, ნაძალადევი სიმხიარულე, ისტერიული სიცილ-ხარხარი, ეს არის განწირულთა ცდა — დაივიწყონ თავისი ხვალისდელი ბედი. უმრავლესობას იგივე ელის, რაც ჩანჩურას თუ გაბოს, რომელთაც ღღეს თვითონ დასცინიან და აბუჩად იგდებენ. მწერალმა ვე-

რაფერი დაინახა ადამიანური მათ ცხოვრებაში და ამიტომაც თავის მოთხრობებში დაუნდობელ სატირას მიმართა. „ჩანჩურაში“, „კურკას ქორწილში“, „მეჩექმე გაბოში“ ჩვენ ჯერ ვერ ვხედავთ მწერლის იმ სითბოსა და ლირიზმს, ერთგვარ გულჩვილობასაც, რაც გვიანდელ პერიოდში ბედისაგან დაჩაგრულთა ცხოვრებაზე შექმნილ მოთხრობებში ძლიერად იჩენს თავს. მიხეილ ჯავახიშვილმა ამ ციკლის მოთხრობებში მკაცრი განაჩენი გამოუტანა იმ დროს, იმ ეპოქის საზოგადოებრივ ცხოვრებას.

მიხეილ ჯავახიშვილის ადრინდელ შემოქმედებაში თავისი თემატიკით გამოირჩევა მოთხრობა „ჩილდო“. მწერალმა თავისი პირველი მოთხრობებით, ძირითადად, გვიჩვენა ის სამყარო, რევოლუციური გარდაქმნების აუცილებლობაში რომ გვარწმუნებს და ღირსია დამსხვრევისა, უარყოფისა, როგორც დამყაყებულის, უკიდურესი ეგოიზმით, ადამიანის სიძულვილით გამსჭვალული სამყარო. ასევე ძლიერად და შთამბეჭდავად როდი აისახა ჯავახიშვილის მოთხრობებში ის ახალი, მზარდი ძალა, რომელსაც უნდა განეხორციელებინა ეს დიადი მისია ძველის ნგრევისა და ახლის შენებისა. გორკის მთელი დამსახურება კი ისაა, რომ მან იმდროინდელი ცხოვრების ეს ორივე მხარე თანაბარი სიძლიერით წარმოგვისახა თავის ადრინდელ შემოქმედებაში. აქ მიხეილ ჯავახიშვილის ოქტომბრის რევოლუციამდელი შემოქმედება უფრო ცალმხრივია; მხოლოდ ერთი მოთხრობა „ჩილდო“ უძღვნა ავტორმა რევოლუციური აზვირთების უშუალო გამოხატვას. აქაც მწერალს უფრო ფსიქოლოგიური მომენტი აინტერესებს, — უდანაშაულო მკვლელის განცდები, მაგრამ მთელი ფაქტურა მოთხრობისა რევოლუციურ სინამდვილეს ემყარება და, ამდენად, ამ ფსიქოლოგიური საკითხის მხატვრულ გარკვევასთან ერთად, მიხეილ ჯავახიშვილმა ეპოქის საინტერესო სურათი დაგვიხატა.

მოთხრობაში „ჩილდო“ ნათლად ჩანს რევოლუციური განწყობილების მომძლავრება არა მარტო მუშათა კლასში, არამედ ჯარისკაცებშიც, რომლებიც ისეთივე მშრომელ ფენას, მაშვრალთა კლასს წარმოადგენენ. მუშებს სჯერათ იმისა, რომ ჯარისკაცები არ ესვრიან და, მართლაც, ეს უკანასკნელნი, მიუხედავად თავიანთი ოფიციალური სამსახურისა, ამბოხებულების მხარეზე არიან. გიორგი ჭიხაძეს, რომელსაც ამ შეტაკების დროს უნებლიეთ შემოაკვდება.

ახალგაზრდა მუშა, თავისი საუკეთესო მეგობრებიც კი ზურგს შეაქცევნ. გიორგი ჭიხაძეს არ მიუძღვის ბრალი მუშის მოკვლაში, ეს უკანასკნელი თვითონ წამოეგება ხიშტს ქიდილის დროს, მაგრამ გიორგი მაინც მძიმედ განიცდის ამ ამბავს. მას ხელს სწვავს ოქროს თუმნიანი, რომელსაც ჯილდოდ მისცემენ ერთგული სამსახურისათვის. გიორგი მოკლულის ეზოში ჩუმად შეაგდებს ამ თუმნიანს, თვითონ კი სოფლის გზას გაუდგება.

გიორგი ჭიხაძე უთუოდ ამრავალფეროვნებს მიხეილ ჭავჭავაძის ადრინდელი მოთხრობების გმირების გალერეას. იგი მწერლის პირველი მოთხრობების ერთ-ერთი საინტერესო დადებითი გმირია, რომელიც ნათლად გამოხატავს მშრომელი ხალხის საუკეთესო თვისებებს. მწერალი ჰუმანიზმს მხოლოდ დაბეჩავებულ, დაზარალებულ ხალხში ხედავდა და ამიტომაც ამ დიდი ადამიანური გრძნობების გამომხატველები მის მოთხრობებში სწორედ ის გმირები არიან, რომლებიც მშრომელ ხალხს გვისახეიერებენ, რომელთა სიმპათიებიც სოციალური უკუღმართობით წელში გატეხილი ადამიანებისაკენაა მიმართული. ასეთად წარმოგვიდგება ჩვენ თავად ავტორი, რომლის განწყობილებასაც და ფიქრებსაც ცხადად მივაღწევნებთ თვალს, ხოლო კონკრეტული მხატვრული სახეებიდან — ნუცა, ეკა, სოფიო და სხვები. ამათგან განსხვავებით, რომელთაც დიდი ადამიანური გული აქვთ, მაგრამ პროტესტის უნარი კი არა, გიორგი ჭიხაძე უფრო აქტიურია. იგი გარბის ყაზარმიდან და ამით გამოხატავს აქტიურ პროტესტს იმ დიდი უსამართლობის წინააღმდეგ, რისი ტრაგიკული გამოვლენის უშუალო მონაწილეც თვითონ გახდა.

ახალი დროის, რევოლუციების ეპოქის ნიშნები მიხეილ ჭავჭავაძის სხვა ადრინდელ მოთხრობაშიც თითქოს გამოჩნდა. ამ მოთხრობას „ხალხის სამართალი“ ეწოდება, ქვენათაურად კი აქვს „სურათი „ერთობის“ დროიდან“. აქ მოთხრობილია, თუ როგორ შეიკრიბება სოფელი ილიკოსა და სოფოს გასასამართლებლად. მედუქნე ვასომ ობოლი სოფო შეირთო ცოლად, მერე გალოთდა, ვალებში გაეხვია, ცოლს ცემა დაუწყო, დუქანი გაყიდა და ვილაც მეარღნესა და მაწანწალა ქალს გაჰყვა, უპატრონოდ, უსახლკაროდ დატოვა მეუღლე.

ახალი დროის ნიშნები ამ მოთხრობაში ერთობასთან არის და-

კავშირებული, მაგრამ ისიც ძალზე პირობითად. აქ მხოლოდ ნახსენებია ერთობა, მისი ჭეშმარიტი როლი და მნიშვნელობა ქართული სოფლის სოციალურ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში მინიშნებულიც კი არ არის. მწერალი მოგვითხრობს, თუ როგორ გაასამართლებენ სოფოს იმიტომ, რომ ჭმრისაგან მიტოვებული იმერელ მებაღესთან ცხოვრობს პატიოსნად და შვილიც შეეძინება. ხალხი ჭერ მისი ყოფილი მეუღლის ვასოს მხარესაა და ერთხმად მოითხოვს სოფოს შერცხვენას, ანუ გატიტვლებას. მერე კი, როცა ერთობის კრების მეტაური იტყვის ვაპატიოთო (ან კი რა ჰქონდა საპატიებელი), ასევე ერთსულოვნად დასთანხმდება მას. ეს მოთხრობა უფრო იმავე ბრბოს ფსიქოლოგიის ასახსნელად თუ გამოდგება, „ემმაკის ქვაში“ რომ აინტერესებდა მწერალს, ვიდრე ერთობის როლისა და მნიშვნელობის გასარკვევად.

* * *

მიხეილ ჯავახიშვილის სამწერლო დებიუტი, მისი მოსვლა ქართულ ლიტერატურაში შეუუმჩნეველი არ დარჩა. მწერლის პირველსავე მოთხრობებს გულთბილად შეხვდა საზოგადოებრიობაც და სალიტერატურო კრიტიკაც¹. საგანგებოდ აღინიშნა ახალგაზრდა მწერლის ნიჭიერება და მას დიდ მომავალს უწინასწარმეტყველებდნენ. თავიდანვე იქნა შენიშნული, რომ მიხეილ ჯავახიშვილი პირველივე მოთხრობებით ქართული კლასიკური მწერლობის, რეალისტური ლიტერატურის ტრადიციებს აგრძელებდა და მტკიცედ იდგა ამ პოზიციაზე.

პირველი მოთხრობის დაბეჭდვიდან უკვე სულ ორიოდ თვის შემდეგ კრიტიკოსი ზანგი (გრიგოლ რცხილაძე) გაზეთ „ცნობის ფურცელში“ მაღალ შეფასებას აძლევდა „ჩანჩურას“. ვრცელ მიმოხილვით წერილში, რომელიც გაგრძელებებით დაიბეჭდა, ზანგმა განიხილა 1903 წლის ქართული ლიტერატურა და სხვა მწერლებთან, უკვე ცნობილ და აღიარებულ მწერლებთან ერთად დიდი ადგილი დაუთმო მიხეილ ჯავახიშვილსა და მის მოთხრობას „ჩანჩურას“.

¹ დაინტერესებულ მკითხველს შეუძლია გაეცნოს ტარიელ კვანჭილაშვილის წიგნს „მიხეილ ჯავახიშვილის შემოქმედება“. თბილისი, 1966.

„იშვიათი შემთხვევაა, — წერდა ზანგი, — რომ ახალგაზრდა მწერალმა ისეთის მოხდენილის და ძლიერის ნაწარმოებით დაიწყო მოღვაწეობა სამწერლო ასპარეზზე, როგორც ბ-ნ ადამაშვილის (მიხეილ ჭავჭავაძის ფსევდონიმა, გ. გ.) „ჩანჩურა“. ეს სადებიუტოდ დაწერილი მოთხრობა, ჩვენის ფიქრით, დიდად საინტერესოა და უტყუარად მოწმობს იმის ავტორის მხატვრულობით ნიჭს და ლოლიკური სისასტიკით მოქმედს ფანტაზიას...“

მომდევნო წელს, 1904 წლის ქართული მწერლობის მიმოხილვით წერილში („ცნობის ფურცელი“, 11/1, 1905), გრიგოლ რცხილაძე ასევე მაღალ შეფასებას აძლევს მიხეილ ჭავჭავაძის ახალ მოთხრობებს „უპატრონოს“ და „მეჩეჟმე გაბოს“. კრიტიკოსი საფუძვლიანად აანალიზებს მოთხრობების მიზანდასახულობასაც და მათ მხატვრულ ღირსებებსაც. განსაკუთრებით ამახვილებს ყურადღებას მათ ჰუმანისტურ პათოსზე, დაჩაგრული, ცხოვრებისაგან გათელილი ადამიანებისადმი აქ გამჟღავნებულ თანაგრძნობაზე. გრიგოლ რცხილაძის წერილები, რომლებიც მიხეილ ჭავჭავაძის პირველი მოთხრობების გამოქვეყნებისთანავე დაიწერა, დაბეჭდვით გვარწმუნებს, რომ „ჩანჩურას“, „უპატრონოს“ და „მეჩეჟმე გაბოს“ არც იმდროინდელ და არც დღევანდელ შეფასებაში არავითარი პრინციპული სხვაობა არ არის და ეს, რა თქმა უნდა, კრიტიკოსის მშვენიერ აზლზე, გემოვნებასა და ცოდნაზე მეტყველებს.

მიხეილ ჭავჭავაძის პირველმა მოთხრობებმა ცნობილი ლიტერატურის მკვლევარისა და კრიტიკოსის კიტა აბაშიძის ყურადღებაც მიიქცია. მან 1908 წელს „ფასკუნჯში“ (№ 3) დაბეჭდილ წერილში „ცხოვრება და ხელოვნება“ საგანგებოდ განიხილა მოთხრობები „ჩანჩურა“, „უპატრონო“, „მეჩეჟმე გაბო“ და „თავდავიწყება“ („ეკა“). კიტა აბაშიძე წერდა: „იმ მწერალთა შორის, რომელთაც რევოლუციის ეპოქაში იჩინეს თავი, ყველაზედ უფრო დიდის ყურადღების ღირსია ადამაშვილი, რომელსაც უეჭველი ნიჭი აქვს მხატვრობისა და თავისებური მანერა წერისა“.

... ეს მიხეილ ჭავჭავაძის დიდ აღიარებას ნიშნავდა, მითუმეტეს, რომ კიტა აბაშიძე მისი მოთხრობების ანალიზის დროს პარალელების გასაღებად თუ აზრის გამოსაკვეთად მოიხმობდა ქართველი კლასიკოსების ნაწარმოებებს მოყოლებული „ვეფხისტყაოსნიდან“ „ელგუჯამდე“.

კიტა აბაშიძის ამ წერილის ღირსება და მნიშვნელობა ისიც არის, რომ მიხეილ ჯავახიშვილის მოთხოვნებს საზოგადოებრივ ცხოვრებასთან უშუალო კავშირში განიხილავს და ამდენად აქ წარმოსახულ სოციალურ მოვლენებს რეალობის საზომით ზომავს.

კიტა აბაშიძე მწერლის მეთოდისა და სტილის, ანუ როგორ თვითონ ამბობს, წერის „თავისებური მანერის“ საკუთარ ინტერპრეტაციასაც სთავაზობდა მკითხველს და მისი მოთხოვნების ნიშანდობლივ მხარეს „ნატურალიზმისა“ და „რომანტიზმის“ „შედუღებ: ში“ ხედავდა. ეს სავესებით სწორი მოსაზრება არ უნდა იყოს. ტ. რიელ კვანჭილაშვილმა თავის მონოგრაფიაში დამაჯერებლად გვიჩვენა, რომ კიტა აბაშიძისეული „ნატურალიზმი“ ამ ტერმინის დღევანდელ მნიშვნელობას არ გულისხმობს. იგი რეალიზმს, უფრო სწორად, რეალობის, სინამდვილის წარმოსახვას ნიშნავს.

მაგრამ თუ ნატურალიზმის ამდაგვარი გაგება გავრცელებულ იყო მაშინ და ამდენად გასაგებია მისი ხმარება ჯავახიშვილთან დ. კავშირებით, ამასვე ვერ ვიტყვით „რომანტიზმის“ შესახებ. ამ ტერმინს თავისი შინაარსი არ შეუცვლია, იგი სავესებით გარკვეულ ლიტერატურულ მეთოდსა და მიმდინარეობას გულისხმობდა და გულისხმობს. მასთან ჯავახიშვილის აღრინდელ შემოქმედებას არავითარი საერთო არა აქვს. არც რომანტიკული შეიძლება ითქვას მიმდინარეობების მიმართ, რადგან დაჩაგრული ადამიანებისადმი სიბრძნეული, თანაგრძნობა, ჰუმანური დამოკიდებულება სხვაა, სინამდვილის რომანტიკული ხედვა და რომანტიკული განწყობილება კი სხვა.

კიტა აბაშიძე „თავდავიწყებას“ („ეკას“) ყველაზე საინტერესო მოთხოვნად მიიჩნევს და მის საქებრად სიტყვებს არ იშურებ მიხეილ ჯავახიშვილის აღრინდელ მოთხოვნებს შორის, როგორც შემოთავაზებად ვცადე მეჩვენებინა და დამესაბუთებინა, უფრო სხვები გამოირჩევა მასალის სიახლითაც, დრამატიზმითაც, მხატვრული ოსტატობითაც. ასე რომ, ამ შემთხვევაშიც ვერ გავიზიარებთ კიტა აბაშიძის მოსაზრებას და მის აღფრთოვანებას „თავდავიწყებით“. თუცა თავისთავად არც ეს მოთხოვნაა ურიგო.

უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგიერთ აღრინდელ მოთხოვნაში, მაგალითად „ემმაკის ქვაში“, „ჯილდოში“, „თავდავიწყებაში“ და მ.

რეც, გვიანდელშიც, მიხეილ ჯავახიშვილმა მონანიების გრძნობას საკმაო ყურადღება დაუთმო.

„თავდავიწყებაში“ ახალგაზრდა გმირის ჟინს ემსხვერპლა ყოველგვარი სიკეთით შემკული მოახლე გოგო ეკა. მას ოჯახიდან დაითხოვენ და ვაჟს იმის გამბედაობა არ ეყოფა, რომ გამოესარჩლოს უდანაშაულო, ობოლ, მიუსაფარ ადამიანს, მის საყვარელ ქალს. მოთხრობის გმირი წლების მანძილზე თითქოს საკუთარი დანაშაულის შეგნებით გამოწვეულ მტანჯველ გრძნობას შეუბყრია:

„რატომ არ გამოვესარჩლე ეკას, როცა დედაჩემი ისტუმრებდა? რატომ ხმა არ მივაწოდე? რატომ სანუგეშოდ ერთი სიტყვაც არ ვუთხარი? რატომ არ ჩამოვართვი უკანასკნელად ხელი? რატომ არ მოვძებნე შემდეგში მაინც? მას აქეთ ხუთმეტი წელიწადი გავიდა. მრავალჯერ გამომიცდია სიყვარულიც, გატაცებაც, წუთიერი თავდავიწყებაც. კარგად ვიცი მათი ძალაც და ფასიც. რა იყო ჩემს ცხოვრებაში ის გიჟური ღამე? ვინ იყო ჩემს გულში ეკა? პირველი სიყვარულის პირველი და უკანასკნელი ღამე — მარადიული, დაუვიწყარი ღამე სამუდამო ნეტარებისა, გიჟური, მხეცური, პირუტყვული და... ლაჩრული.

ბევრი ვეძებე ჩემი თავის გასამართლებელი საბუთი, მაგრამ მაინც ვერ ვიპოვე. თავს იმითლა ვიმართლებდი და ვინუგეშებდი, რომ დედისერთა ვიყავი, განაზებული, განებივრებული, ფუფუნებაში და თავნებობაში გაზრდილი, მაგრამ აბა ეს რა საბუთია, რა საბაზია: ვინ გამამართლებს, ვინ შემინდობს?

არავინ. არც მოველი და არცა ვთხოულობ, ვინაიდან არც მე ვიმართლებ თავს“.

და აი, თხუთმეტი წლის შემდეგ, შემთხვევით, საავადმყოფოში მასთან, როგორც ექიმთან, მოვა ქალი შვილთან ერთად. მოთხრობის გმირი მასში ეკას იცნობს, ბიჭში კი შვილს. შეცბუნებული ეკა სასწრაფოდ გაბრუნდება უკან და გიორგი, ვინც თითქოს ინანიებდა თავის ცოდვებს, თვითონვე დაუნდობლად კიცხავდა საკუთარ ლაჩრულ საქციელს, ვერც ახლა შეძლებს მოერიოს თავს, სიყმაწვილის შეცდომა და შეცოდება გამოსისყიდოს:

„ეკა ბოდისს იხდიდა და დარცხვენილი, უკან-უკან მიიწევდა. — წამო, გოგიჯან, წამო.

ჩემი შვილი! ჩემი სახელი! -

ეკამ კარები გააღო. ორივენი გავიდნენ...

— ეკა, მოიცა... ორიოდ სიტყვა, მხოლოდ ორი სიტყვა უნდა გითხრა.

კარებისაკენ გავექანე, მაგრამ... წინანდებურად თავი შევიმაგრე. ადამიანობამ, განათლებული კაცის ზრდილობამ და წინანდელმა სილაჩრემ დამძლიეს.

იმ ღამეს თითქმის არ მძინებია.

ეკა სამუდამოდ დამეკარგა. არც მიძებნია.

ცოლ-შვილი მყავს, მაგრამ... ვინ იცის, ვინ იყო ჩემი ნამდვილი საბედო?

ვინ იცის? ვინ მეტყვის? ვინ გამოიცნობს?"

ასე ვერ შეძლო გიორგიმ თავისი თავის მორევა, ლაჩრული ბუნების დაძლევა, საკუთარი შეცოდების გამოსყიდვა, ადამიანური ღირსების შენარჩუნება. ამიტომ, მისი ადრინდელი ფრაზები, თითქმის საკუთარი ცოდვების მოსანანიებლად გულწრფელად ნათქვამი, ლიტონ სიტყვებად დარჩა.

მიხეილ ჭავჭავიშვილს 1924 წელს უბის წიგნაკში ჩაუწერია: „არის დანაშაული, რომლის დავიწყება ისევე ძნელია, როგორც მეძვისაგან თავისი წარსულისა. ამას მოსდევს უიმედობა, ურწმუნობა, დამცირება, აპატია...“¹.

ეს სავსებით მიესადაგება „თავდავიწყების“ გმირს გიორგის. ამ თვალსაზრისით მოთხრობას გააჩნია თავისი გარკვეული სათქმელიცა და ღირსებაც, მაგრამ იგი მაინც მელოდრამატული ბუნებისაა და ისეთი სოციალური და ფსიქოლოგიური მოთხრობების გვერდით, როგორებიცაა „ჩანჩურა“, „მეჩქეპე გაბო“, „კუჩკას ქორწილი“, საკმაოდ უფერულად გამოიყურება. ასე რომ, ძნელია გავიზიაროთ კიტა აბაშიძის აღფრთოვანებული დამოკიდებულება ამ მოთხრობისადმი, მითუმეტეს უმართებულო იქნება გამოვარჩიოთ იგი მიხეილ ჭავჭავიშვილის მართლაც დიდად საყურადღებო ადრინდელ მოთხრობებს შორის.

ეს სრულებითაც არ ამცირებს კიტა აბაშიძის ღვაწლსა და დამსახურებას მიხეილ ჭავჭავიშვილის მიმართ. ისეთი დიდი ავტორიტეტის მიერ, როგორიც კიტა აბაშიძე იყო, აღიარება და დალოცვა

¹ იხ. აღმანახი „კრიტიკა“, 1972, № 1, გვ. 150.

ახალგაზრდა მწერლისათვის ძალზე ბევრს ნიშნავდა. და ეს კეთილი საქმე მართლაც სიყვარულითა და გულწრფელად მოიმოქმედა გამოჩენილმა ქართველმა კრიტიკოსმა.

* * *

1907 წელს მიხეილ ჯავახიშვილი იძულებული გახდა, ემიგრაციაში წასულიყო. ერთხანს პარიზის უნივერსიტეტში სწავლობდა ლიტერატურასა და ხელოვნებას. აქ დაწერა მან თავისი ადრინდელი შემოქმედების უკანასკნელი ნიმუშები „ეშმაკის ქვა“ და „ხავერდის კაბა“. მას შემდეგ, როგორც მწერალი, იგი თერთმეტ წელს სდუმდა. ბევრს ეგონა, ჯავახიშვილი სამუდამოდ ჩამოსცილდა მწერლობასო, მაგრამ, როგორც შემდეგ გაირკვა, ეს იყო ცხოვრების ღრმად შესწავლის, მასალის დაგროვების წლები. მიხეილ ჯავახიშვილმა, პარიზის შემდეგ, ევროპის ქვეყნები შემოიარა და 1909 წელს სხვისი პასპორტით დაბრუნდა საქართველოში, სადაც კვლავ ჟურნალისტობას მოჰკიდა ხელი. 1910 წელს იგი დააპატიმრეს და ბრალდებად წლების მანძილზე მთავრობის საწინააღმდეგო საქმიანობა წაუყენეს, ერთხანს მეტეხის ციხეში ამყოფეს, შემდეგ კი კავკასიიდან გადაასახლეს. ჯავახიშვილი 1913 წლამდე როსტოვში ცხოვრობდა, მერე კვლავ დართეს ნება, თბილისში დაბრუნებულიყო, სადაც სხვადასხვა დაწესებულებებში მსახურობდა. პირველი მსოფლიო ომის წლებში იგი წითელი ჯვრის სამსახურში შედის. ჯავახიშვილმა ამ თერთმეტი წლის მანძილზე ბევრი იმოგზაურა უცხოეთში და თავის სამშობლოშიც. ბევრი რამ ნახა და განიცადა. „მწერალმა, ნამეტან კი პროზაიკოსმა, — წერდა ჯავახიშვილი, — ბევრი უნდა იმოგზაუროს, რათა ყველაფერი ნახოს, განიცადოს, გაიგოს, მოისმინოს და შეისრუტოს, თორემ ვისაც ბევრი არა მიუღია რა, ის ბევრს ვერც მოგვცემს“¹.

ამ თვალსაზრისით, ცხოვრების ღრმად შესწავლის მხრივ, ეს წლები ჯავახიშვილისათვის მეტად ნაყოფიერი იყო. მით უმეტეს, რომ მას არასოდეს უფიქრია ხელი აეღო თავის მოწოდებაზე და

1 მ. ჯავახიშვილი, „როგორ ვმუშაობ“, იხ. რჩეული თხზულებანი, ტ. VI.

ახალი რომანებისა და მოთხრობებისათვის გულმოდგინედ იმარაგებდა დაკვირვებით მიღებულ შთაბეჭდილებებს. „ერთი მხრივ მე ბედნიერი მწერალი ვარ: ძალიან ბევრი მივლია, მინახია, განმიცდილია და გამიგონია, ამიტომ ავტობიოგრაფიული დღუბები (დაკვირვებაც და ჩანაწერებიც მისი ნაწილია) საკმაოდ მომეპოვება“,¹ — ამბობდა მიხეილ ჭავჭავიძე. ეს არ იყო ლიტონი განცხადება: ჭავჭავიძის მთელი შემოქმედება ნათელი დადასტურებაა იმისა, თუ რა ღრმად იხედებოდა იგი ცხოვრებაში და როგორ არჩევდა ნაწახსა და განცდილს თავისი შემოქმედებისათვის.

მიხეილ ჭავჭავიძის ეკუთვნის ერთი ფრიად საინტერესო წერილი — „როგორ ვმუშაობ“, რომელიც მკვლევარს და, საერთოდ, მკითხველს მწერლის შემოქმედებითი ინტერესებისა და შრომის შესახებ ბევრ საყურადღებო ცნობას აწვდის. ჩვენთვის ამ წერილითაც ნათელია, თუ რა დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს მწერალი ცხოვრებასთან ახლო ყოფნას, ხალხთან უშუალო კონტაქტს, შემოქმედების პირველსაწყის მასალას — სინამდვილეს. „დაკვირვება და ავტობიოგრაფია, — აქვე აღნიშნავდა იგი, — განუყრელად არის ერთმანეთში ჩახლართული. განცდილი და საკუთარი თვალთ ნანახი ისევე არა ჰგავს მოგონილს, როგორც სულიერი უსულოს“. ჭავჭავიძის კარგად ესმის, რომ მხოლოდ ნანახი და განცდილი ჭერ კიდევ არ ქმნის მწერალს, ამას სხვა, უმთავრესი და მიუგნებელი რამ — ნიჭი სჭირდება, მაგრამ „ნაძალადეოდ მოგონილმა მასალამ... ზოგი უდავოდ დიდი მწერალიც დაამარცხა“ და ამიტომ მან უშუალოდ განცდილი, ნანახი და მოგონილი ერთმანეთს, როგორც სულიერი და უსულო, ისე დაუპირისპირა.

როგორც მწერალი გადმოგვცემს, მას ადრეც, ცხოვრებაში უნახავს თავისი ლიტერატურული გმირები: ჩანჩურაც, მეჩექმე გაბოც, კურკაც, ლამბალოც, ყაშაც, აბდულაც, ჭაყოც, კვაჭიც, თუმცა ეს უკანასკნელი უფრო ნარევი, სინთეზური ტიპიაო. მიხეილ ჭავჭავიძის თვით ისტორიული რომანის გმირებისათვისაც კი რეალურ ადამიანებს, თავის ახლობლებსა და ნაცნობებს იყენებდა პროტოტიპებად. მისი ღრმა რწმენით, „პროტოტიპი ძლიერ ეხმარება მწერალს. თუ მას თვალწინ ცოცხალი ნაცნობი უდგა, მისი ტიპიც ცო-

¹ მ. ჭავჭავიძე, „როგორ ვმუშაობ“, იხ. რჩეული თხზულებანი, ტ. VI.

ცხალი გამოვა“. ამიტომაც „არსენა მარაბდელის“ გმირებს თითქმის ყველას გამოუძებნა პროტოტიპები. ეს, რა თქმა უნდა, არ არის ერთადერთი და აუცილებელი ხერხი ისტორიული ჟანრის ნაწარმოების ლიტერატურული გმირების სახის შექმნისა, თუმცა საკმაოდ ბევრი გამოჩენილი მწერალი იყენებდა მას და ჭავჭავიძის ამ რომანის წარმატებასაც უთუოდ დიდად შეუწყო ხელი.

ასე რომ, თერთმეტი წლის ღუმილი მწერლისათვის არ იყო დაკარგული დრო და მომდევნო ჩვიდმეტ წელიწადში უხვი და ნაყოფიერი შემოქმედებითი ცხოვრება იმ ღუმლის წლებში ინტენსიური შრომით, მდიდარი მასალის დაგროვებით აიხსნება.

ადრინდელი პერიოდის მოთხრობებიდან უკანასკნელი, „ხავერდის კაბა“, 1909 წელს დაიბეჭდა ალმანახში „ქართველი ერი“ (№ 1), 1920 წელს კი გაზეთ „საქართველოში“ (№ 150) გამოქვეყნდა მისი სურათი „ტეტიები“, თუმცა მისი მნიშვნელობა მიხეილ ჭავჭავიძისთანა მწერლისათვის არცთუ მაინცდამაინც მისაღებია სათვალავში.

1923 წელს მიხეილ ჭავჭავიძელმა დაწერა და გამოაქვეყნა კიდევ მოთხრობა „ტყის კაცი“, რომელიც სათავეს უდებს მწერლის შემოქმედებითი ბიოგრაფიის მეორე პერიოდს. მას შემდეგ მიხეილ ჭავჭავიძე იღიზიანებდა აქვეყნებს მოთხრობებსა და რომანებს.

„ტყის კაცში“, ერთი შეხედვით, მწერალს ალალმართალი და შრომისმოყვარე პავლეს ოჯახის ტრაგიკული ბედი უნდოდა ეჩვენებინა მხოლოდ, მაგრამ მოთხრობის მიზანდასახულობა გაცილებით უფრო დიდია და მნიშვნელოვანი. დაკვირვებულ მკითხველს არ გამოეპარება მწერლის სათქმელი, რომელიც ადამიანისა და ცხოვრების ურთიერთდამოკიდებულების რთულ და მარადიულ პრობლემას ეხება. პავლე მეუღლის სიკვდილის შემდეგ თავის ორ შვილთან ერთად ტყეში გადასახლდება. იგი მოსცილდება სოფელს, ამდენად ცხოვრებას, და ცდილობს თავისი საკუთარი სამყარო შექმნას. პავლე მხნე, პატიოსანი, მართალი, გამრჩე ადამიანია, შეძლებს კიდევ დოვლათით სავსე კერა გაიჩინოს. პავლე შორს არის სოფლისაგან და მას არც აინტერესებს იქაური ცხოვრება. თითქოს მიზანს მიაღწია, მაგრამ მალე დასჭირდება სოფლის დახმარება. ბავშვი ავად გაუხდება და მეუღლის სიკვდილით ერთხელ უკვე დაშინებული მხნე ვაჟი-კაცი უცებ გატყდება. პავლე თვითონ მაინც არ ბრუნდება სოფელ-

ში, უმცროს ვაჟს გამოატანს ავადმყოფს. უკან დაბრუნებისას პავლეს შვილებს საბედისწერო შემთხვევა იმსხვერპლებს და გაგიჟებული პავლე ცეცხლს მისცემს თავის განმარტოებულ სახლ-კარს, თვითონ კი ტყე-ტყე დაძრწის და დაღუპულ ბავშვებს უხმობს. მოთხრობა დიდი ადამიანური ტრაგედიითაა სავსე და მწერალიც იშვიათი ოსტატობით გვიხსნის პავლეს მძიმე განცდებს. შემადრწუნებელია პავლეს ორთაბრძოლა ბუღასთან. მამა და მკვლელი, ადამიანი და პირუტყვი, ორი მოსისხლე მტერი ებრძვის ერთმანეთს მთელი სოფლის თვალწინ და მხოლოდ შურისძიების გრძნობა გაამარჯვებინებს პავლეს. იგი სწორედ გოგიას საფლავზე დასცემს სასიკვდილოდ დაჭრილ ბუღას. ეს მოთხრობა მშობლიური სიყვარულის აპოლოგიაა, თითქოს ეს არის ერთადერთი რამ, რის თქმაც ჩვენთვის მწერალს უნდოდა, მაგრამ მთავარი სათქმელი აქ გაცილებით უფრო ღრმად დევს და თუ ჩვენ პავლეს ტრაგედიის მიზეზებს დავუწყებთ ძებნას, იმ დასკვნამდე მივალთ, რომ იგი არ უნდა მოსწყვეტოდა სოფელს, არ უნდა გასცლოდა ადამიანებს, საზოგადოებას. ამდენად, მოთხრობის მთავარ დანიშნულებად სწორედ ამ აზრის გამოხატვა და დამკვიდრება უნდა მივიჩნიოთ.

ოციან წლებში, როდესაც მიხეილ ჯავახიშვილი მწერლობას დაუბრუნდა, რთულად იდგა კლასიკური მემკვიდრეობის საკითხი. სიმბოლისტებიც, ფუტურისტებიცა და რაპპელებიც სხვადასხვა ფრაზებით და სხვადასხვა პოზიციებიდან, მაგრამ ერთნაირი გულმოდგინებით უარყოფდნენ კლასიკური ლიტერატურის ტრადიციების დიდ მნიშვნელობას. ქართულ მწერლობაში მიხეილ ჯავახიშვილი იყო ერთი იმათგანი, ვინც რევოლუციური გარდაქმნების პათოსმა ყველაფრის უარყოფამდე არ მიიყვანა. იგი ყოველთვის ერთგული იყო ქართული კლასიკური მწერლობის რეალისტური ტრადიციებისა. მიხეილ ჯავახიშვილი მუდამ დაბეჭითებით იყო დარწმუნებული, რომ ახალგაზრდა ქართული საბჭოთა ლიტერატურა კლასიკური ლიტერატურიდან უნდა გამოსულიყო, მის მდიდარ ტრადიციებს უნდა დაყრდნობოდა, განსაკუთრებით კი უნდა ესწავლა აზრის მხატვრულად გამოხატვა, რაც ასერიგად აკლდა ახალ მწერლობას. იგი წერდა: „კლასიკოსებთან დაკავშირებით შემდეგი მინდა ვთქვა: აგიტკა საკმაოდ ჩიუტად ბოგინობს ამ ქვეყანაზე. მისი ერთადერთი იარაღი ნაჯახია. ვისწავლოთ კლასიკოსთაგან იდეურ-ეს-

თეტიკური ნაწვარის შექმნის უმაღლესი ხელოვნება — აი ის რათული და ძნელი გზა, რომლითაც შევძლებთ შემოქმედებით ევერესტზე ასვლას“¹.

მოთხრობა „ტყის კაცი“, რომელშიც ასე შეფარვითაა გადმოცემული რთული ფილოსოფიური საკითხი ადამიანისა და საზოგადოების ურთიერთდამოკიდებულებისა, ნიმუშია იმისა, თუ როგორ უნდა შეახამოს მწერალმა სახის აზრობრივი და მხატვრული ფუნქცია. ამ მწერალური ნიჭიერების ნიმუშად მიხეილ ჭავჭავიშვილის ბევრი მოთხრობა და რომანი გამოდგება. მიხეილ ჭავჭავიშვილი მთელი თავისი შემოქმედებითი მოღვაწეობით ებრძოდა იმ მავნე ტენდენციებს, რაც ქართული მხატვრული პროზის განვითარებას აფერხებდა 20-იან წლებში. ეს იყო, ერთი მხრივ, ფორმალისტურ-დეკადენტური ძიებები და, მეორე მხრივ, უსულგულო ნატურალიზმი. ერთმაც და მეორემაც მცირე ზიანი როდი მიაყენა ქართულ ლიტერატურას. გარდა ამისა, ქართულ საბჭოთა ლიტერატურას ბევრს ვნებდა იმ მწერალთა შემოქმედება, რომელნიც თავიანთ ყურადღებას ახალ ცხოვრებას უთმობდნენ, თუმცა მხატვრული წარმოსახვის თვალსაზრისით პრიმიტიულ დონეზე იდგნენ და ნაკლები ნიჭიერებისა თუ გამომსახველობითი ხერხებისადმი თავისი გულცივობის გამო ვერ ამაღლდნენ ჰეშმარიტ მწერლობამდე. მიხეილ ჭავჭავიშვილისათვის ერთნაირად მიუღებელი იყო მხატვრული სახის თვითმიზნად გადაქცევის პრინციპიც და ჯანსაღი იდეების პრიმიტიულად გადმოცემაც, იგი დაბეჭდვით მოითხოვდა ახალი იდეების სათანადო მხატვრულ ყალიბში მოქცევას².

* * *

მიხეილ ჭავჭავიშვილის მოთხრობები თემატიკისა და პრობლემატიკის თვალსაზრისით მრავალფეროვანია, მწერალს ერთნაირად აინტერესებს ადამიანის მორალურ-ზნეობრივი საფუძვლებიც, მისი

1 ლიტერატურაია გაზეთა“, 1933 წ., 11 ნოემბერი.

2 მიხეილ ჭავჭავიშვილი, ლიტერატურული განცხადება, იხ. ჩვეული თხზულებანი, ტ. VI.

ყოფაც ახალ ისტორიულ პირობებში, გრძნობაცა და განცდაც, მისი დამოკიდებულებაც რევოლუციასთან. ადამიანის ვალი სამშობლოს, ხალხის, ოჯახის, მეგობრების, ახლობლების წინაშე მწერლის განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს. ასევე მრავალფეროვანია მწერლის მოთხრობების ტიპაჟიც. იგი გვიხატავს ცხოვრებისაგან გზაბნეულ ადამიანებსაც, რომელნიც ვერ გარკვეულან რევოლუციის რთულ ეპოქაში, იმათაც, ვისთვისაც ყოველი ეპოქა საინტერესოა მხოლოდ ერთი თვალსაზრისით — რა საშუალებასა და გზებს ტოვებს ბნელი საქმიანობისათვის. მწერლის მოთხრობებში ვხედავთ დიდი ადამიანური გულის მქონე გმირებსაც, რომელთათვის ზნეობრივი სიმწინდე და სიმაღლის ძიებაა მთავარი, ვხედავთ მათ საპირისპირო ტიპებსაც, რომელნიც ბოროტებისა და სიძულვილის მთესველნი არიან მხოლოდ, მაგრამ ყოველი მოთხრობა, რა თემასაც უნდა ეძღვნებოდეს, ადამიანის რა საწყისსაც უნდა გამოხატავდეს — ბოროტსა თუ კეთილს, დიდი მოქალაქეობრივი შეგნებითა და გრძნობითაა გამსჭვალული და მასში მკითხველი ხედავს მწერალს. რომელიც „პირუთენელი და ბეჭითი მოსამსახურეა ერის“.

მიხეილ ჭავჭავაძის დიდი ადამიანური სითბოთი და სევდით მოგვითხრობს იმ ადამიანთა ბედზე, რომელთა ცხოვრებაც დროის სიმკაცრის გამო დრამატიზმით, ხოლო ხშირად ტრაგიზმით არის სავსე. მწერლის გმირები მოქმედებენ საზოგადოებრივი განვითარების თვალსაზრისით მეტად რთულ პირობებში, პირველი მსოფლიო ომის, რევოლუციის, ძველის ნგრევისა და ახლის შენების დროს და ბევრი მათგანის ბედი ისევე რთული გასარკვევია, როგორც იმდროინდელი ცხოვრება. ბოროტისა და კეთილის ბრძოლა ყველაზე მწვავედ სწორედ ასეთი ისტორიული ქარტეხილების დროს მიმდინარეობს და მწერალიც მთელი თავისი მხატვრული სიტყვით, თბილისა და ნუგეშისმცემლით, თუ ცივითა და მამხილებლით, კეთილის ქომაგად დგას. მიხეილ ჭავჭავაძის მთელი სიმპათია ბედისაგან დაჩაგრულთა მხარეზეა და მისი დადებითი გმრებიც, სიკეთისა თუ ჰუმანიზმის მატარებელნი, სწორედ ეს ადამიანები არიან.

მოთხრობები „ლამბალო და ყაშა“ და „მესამე“, რომელნიც უშუალოდ პირველი მსოფლიო ომის წლების ცხოვრებას ეხება (ეს ეპოქა სხვა მოთხრობებშიც და რომანებშიც აქვს მწერალს გახსნილი) ეძღვნება იმათ, ვისი ცხოვრებაც ასე ულმობლად დაანგრია ომის ხან-

ძარბა. „ლამბალოსა და ყაშას“ შესავალი თავი, რომელშიც მწერალი აზერბაიჯანის ერთი მხარის ურმიის ისტორიას გადმოგვცემს რომანტიკულ ფერებში, მკითხველს უხსნის მთელ იმ უბედურებას, რაც ყოველთვის მოჰქონდათ და მოაქვთ ომებს. ამ ტერიტორიის მოსახლე ძველი და დიდებული სახელმწიფოების ბედი, რომელნიც ასერივად გათელა და დაანგრია ღრმად, განუწყვეტელმა ომებმა, ბევრისმეტყველია და მწერალსაც (მწერალი აქ თვითონ, პირველი პირით მოგვითხრობს) და მკითხველსაც ერთგვარი სევდით ავსებს. ეს სევდიანი უვერტიჟურა მწერალს იმისთვის სჭირდება, რომ ერთი უბრალო ადამიანის ლამბალოს ტრაგიკულ ხვედრთან დაკავშირებით ახალი ომის მთელი საშინელება განზოგადებულად გახსნას და გვიჩვენოს.

ამ ვრცელ მოთხრობაში ერთმანეთს უპირისპირდება ორი ძალა, ბოროტი და კეთილი. დაჩაგრული, დამონებული ქვეყნის ტერიტორიაზე იშლება მოქმედება და ბოროტი და კეთილი საწყისების კონკრეტული განსახიერებანიც ამ ერის შვილები არიან. ლამბალო ერის, ხალხის საუკეთესო თვისებების მატარებელი დადებითი გმირია. თავისი უშუალობით, სიფაქიზით, გრძნობათა სიწმინდით, თავისუფლებისმოყვარე სულით იგი ხიბლავს მკითხველს და მის გულწრფელ სიმპათიებს იმსახურებს. სამაგიეროდ, ყაშა იმ გადაგვარებულ ადამიანთა მხატვრული, განზოგადებული სახეა, რომელთაც პირადი კეთილდღეობისათვის ყველაფრის, თავისი ოჯახისა და სამშობლოს გაყიდვაც არაფრად უღირთ. ყაშა მბრძანებლის მონაა და დაჩაგრულის მბრძანებელი. იგი ფეხქვეშ ეგება კოლონიალისტებს და ფეხით თელავს თავის თანამემამულე უბრალო ადამიანებს. მისი დასმენით ბევრი იღუპება, მათ შორის იღუპება ლამბალოც, რომელიც მხოლოდ თავის ადამიანურ უფლებებს იცავს.

ამ მოთხრობით მწერალმა გაცილებით მეტი გვითხრა, ვიდრე ეს შეიძლება ერთი შეხედვით მოგვეჩვენოს. ლამბალო არა მარტო თავის პირად ტრაგედიას, არამედ, რაც მთავარია, ერის ტრაგედიას გვიხსნის, ერისა, რომელიც კოლონიურ მდგომარეობაში იმყოფება. თავისი სამშობლოს უბრალო, ადამიანური სიყვარული არ აპატიეს ლამბალოს და არ აპატია სწორედ თავისივე ერის გადაგვარებულმა შვილმა. მწერალი დიდი მხატვრული ძალით გვიხსნის ყაშას სახეს, რომელიც ერის გამყიდველის, ბოროტების, არაადამიანურობის

განზოგადებულ, სიმბოლურ სახეს წარმოადგენს. სამართლიანად შე-
ნიშნავს დიმიტრი ბენაშვილი, რომ „ვისაც უნდა დამპყრობლის ბუ-
ნება გაიგოს და მისადმი სიძულვილით განიმსკველოს, მან უსათუ-
ოდ უნდა წაიკითხოს მოთხრობა „ლამბალო და ყაშა“¹. მართლაც,
ლამბალოცა და ყაშაც, ორივე, ერთი თავისი სიკეთითა და მეორე
თავისი ბოროტებით, ცარიზმის კოლონიური პოლიტიკის მთელი სი-
მახინჯის მამხილებელი ნახეა. ერის საუკეთესო თვისებები, რასაც
ატარებს ლამბალო, დამპყრობელთა თვალსაზრისით გასათელია და
დასათრგუნნი, ხოლო წასაქეზებელია და მხარდასაქერი ის ბილწი ძა-
ლა, რომელსაც ყაშა და მისი მსგავსნი წარმოადგენენ. კოლონია-
ლიზმის საშინელებათა ამ დიდი მამხილებელი პათოსით მიხეილ ჯა-
ვახიშვილის მოთხრობა „ლამბალო და ყაშა“ სცილდება ომის თე-
მატიკის ჩარჩოებს და დიდ მოქალაქეობრივ, პატრიოტულ ჟღერა-
დობას იძენს.

ამ თვალსაზრისით, შედარებით უფრო ვიწროდაა შემოფარგ-
ლული მოთხრობა „მესამის“ პრობლემა. ეს ნაწარმოებიც პირველი
მსოფლიო ომის თემატიკას ეძღვნება. მწერალმა აქ არ მიმართა ისეთ
დიდ განზოგადებებს, როგორსაც „ლამბალო და ყაშაში“ და თავისი
ინტერესების სფერო ომის საშინელების კონკრეტული გამოხატუ-
ლებით განსაზღვრა. ეს არის აღსარება ქართველი ქალის ირინესი,
რომელიც წერილით უმხელს მეგობარს თავის ტრაგიკულ ბედს.
ირინესაც ელოდა ბედნიერება თავის მეუღლესთან ჟან შოვერთან
ერთად, პირველი მსოფლიო ომი რომ არ დაწყებულიყო. ომმა კი
ერთბაშად დაანგრია ირინეს ბედნიერება და მისი აღდგენა ვერაფ-
რით მოხერხდა. იქ, საფრანგეთში, ელის თავის უნუგეშო აღსას-
რულს კუტი ჟან შოვერი, აქ, საქართველოში, მარტომარტო დარ-
ჩა თავისი დანგრეული ცხოვრებით ირინე, ვაჟი კი შოვერის მშობ-
ლებმა წაართვეს დედას. ერთი ოჯახის ფონზე გვიხსნის მწერალი იმ
ტრაგედიას, რომელიც ომს მოაქვს ათასობით ირინეებისა და ჟანე-
ბისათვის.

„მესამეში“ მწერალი მოგვითხრობს ახალგაზრდა ლამაზი ქალის.
რომანულ ურთიერთობებზეც, ზოგჯერ ერთგვარად კიდევ აშიშე-
ლებს მის გრძნობებსა და ვნებას, მაგრამ ირინე, მიუხედავად მისი

¹ დ. ბენაშვილი, მიხეილ ჯავახიშვილის ცხოვრება და შემოქმედება, 1958 წ.

მძიმე თავგადასავლისა, ზიფათითა და განსაცდელით სავსე ცხოვრებისა, ზნეობრივად შეურყვნელ ადამიანად რჩება. რომანულ ინტრიგებზე მიხეილ ჭავჭავიშვილს რამდენიმე მოთხრობა აქვს აგებული: „შურის მაძიებელი“, „ოქროს კბილი“, „ყბაჩამ დაიგვიანა“, „მუსუსი“, „პატარა დედაკაცი“, „კურდღელი“, „ცხრა ქალწული“ და სხვ. აქ არის მოღალატე ქმარზე შურისძიებაც, საყვარელი ადამიანისათვის თავგანწირვაც, გაუმხელელი გრძნობის დრამატული განცდაც, დანგრეული სიყვარულის განახლებაც, ღალატით გამოწვეული შედეგების ტრაგიკული განცდაც, უბრალოდ მრუშობაც. მიუხედავად იმისა, თუ რაზეა მოთხრობა აგებული, ამალღებულსა და კეთილშობილურ სიყვარულზე თუ ქვენა გრძნობებსა და თუნდაც მრუშობაზე, მწერალი ყოველი თავისი ნაწარმოებით ადამიანებში წმინდა გრძნობის, მაღალი ზნეობის განმტკიცებისათვის იღვწის. ამ ყაიდის მოთხრობები მწერალს მძაფრ სიუჟეტურ ღერძზე აქვს აგებული, ამიტომაც ისინი ინტერესით იკითხება, თუმცა ყველა ერთნაირად ამაღელვებელი და ძლიერი ზემოქმედების არ არის.

ქართულმა სალიტერატურო კრიტიკამ აღნიშნა მიხეილ ჭავჭავიშვილის ამ თემატური რეალის მოთხრობების მაღალი ზნეობრივი საფუძველი, თუმცა იგივეს გამეორება მოთხრობა „მუსუსის“ მიმართ რატომღაც გაუჭირდა, ცალკეულმა კრიტიკოსებმა კი ეს მოთხრობა მწერლის მარცხად მიიჩნიეს. თუ ამ ციკლის მთელი რიგი მოთხრობები მწერალს ერთგვარი მინორული ტონით აქვს დაწერილი („ყბაჩამ დაიგვიანა“, „ოქროს კბილი“ და სხვა), „მუსუსი“ მხიარული იუმორითა და სიცოცხლითაა სავსე. ეს მოთხრობაც არანაკლებ გვიმტკიცებს ჭეშმარიტი, უანგარო სიყვარულის მშვენიერების რწმენას, ვიდრე მწერლის სხვა მოთხრობები. თავისი ზუმრობითა და სიღალბით სოფელში განთქმულ მიხას შეყვარებულს — ფეფელოს სხვაზე ათხოვებენ, რადგან მიხას თვალი და ტანი არ აკლია, მაგრამ, სამაგიეროდ, აკლია ქონება. მიხა და ფეფელო ბევრს ეცდებიან თავისი ბედის მშვიდობიანად მოგვარებას, მაგრამ ქალის მშობლებს უკვე ჰყავთ შერჩეული უნდილი და მდიდარი საქმრო. მთელი სოფლის (და მკითხველისაც) სიმპათია ამ ორი ახალგაზრდა ღამაში შეყვარებულისკენაა. მუსუსი გაიტაცებს ფეფელოს. მღევრები, ქალისა და საქმროს ნათესავები, ადრე გაუგებენ განზრახულს და ყველა გზას მოუჭრიან. მიხა და ფეფელო საბძელში შეასწრე-

ბენ მღევრებს და ქალ-ვაჟი ერთადერთ გამოსავალს მიმართავს... საჭმრო უარს ამბობს შერცხვენილ საცოლეს და მიხასა და ფეფელო! ახლა აღარაფერი ელობება წინ. მიხასაც და ფეფელოსაც მხოლოდ უბრალო და დიდი ადამიანური სიყვარული ამოძრავებთ, რომელსაც წინ სოციალური უთანასწორობა ელობება.

„მუსუსი“ ცოცხლად, დინამიურად არის დაწერილი. იგი სავსეა სოფლის ცხოვრების კოლორიტული სურათებით, მოსწრებული დი-ალოგებით, იუმორითა და სიხალისით. რაც მთავარია, სავსეა სიცოცხლის ჯანსაღი სიხარბით. ისე ლაღად და ამასთანავე ზომიერები! ზუსტი გრძნობით აქვს მწერალს დაწერილი ეს მოთხრობა, რომ აღარ გვეხამუშება ის პიკანტური კაზუსი, რასაც მოულოდნელად გადავეყრებით ფინალში.

ეს მოთხრობა 1925 წელსაა დაწერილი და თუმცა მოქმედები! დრო მწერალს აშკარად არა აქვს მინიშნებული, მაინც შეიძლება შეუმცდარად ითქვას, რომ სწორედ 20-იანი წლების ქართული სოფლის ცხოვრებაა აქ წარმოსახული. ამ დროს სოციალური უთანასწორობა ჯერ კიდევ არსებობდა, ძლიერ დაღსაც ამჩნევდა გლეხთა ფსიქიკას, მაგრამ მისი საფუძველი უკვე საკმაოდ იყო შერყეული, რადგან საზოგადოებრივი ცხოვრების რევოლუციურმა გარდაქმნებმა ახალი სული, განწყობილება, იდეები შეიტანა სოფლად. სწორედ ამიტომ, თუ სოციალური უთანასწორობის გამო ადრე სიყვარულ მარცხდებოდა და ამ თემაზე დაწერილი ლიტერატურული ნაწარმოებიც ტრაგიკულად უდერდა, ახლა მწერალს, რომელსაც კარგად ესმის ცხოვრებაში მომხდარი გარდაქმნები, ძველის გამოძახილ ასე თამამად შეუძლია დასცინოს.

შემთხვევითობით არ აიხსნება, რომ რეჟისორმა მერაბ კოკოჩაშვილმა ეკრანიზებისათვის მიხეილ ჯავახიშვილის მოთხრობებიდან სწორედ „მუსუსი“ ირჩია. იგი მართლაც ერთ-ერთი საუკეთესო მოთხრობაა მწერლის შემოქმედებაში. მის მიერ გადაღებულ მშვენიერ ფილმს „მიხა“ ჰქვია. ფილმი ერთგულად მიჰყვება პირველ წყაროს სიუჟეტს და ეკრანზე გვიცოცხლებს ჯავახიშვილისეულ სურათებს, ტიპაჟს, გვიხსნის კონფლიქტის წყაროსაც და საფუძველსაც, დაბოლოს, გვიჩვენებს მოულოდნელ და ბედნიერ ფინალს, სადაც ჰუმარიტი სიყვარული იმარჯვებს ანგარებაზე. ფილმში ერ

თხელ კიდევ მთელი სიცხადით გამოჩნდა ის უშუალობა, სილალე, იუმორი, ხალხური ხასიათები, რაც მოთხრობას გააჩნია და მის აშკარა ღირსებას შეადგენს.

* * *

მიხეილ ჯავახიშვილის მოთხრობების „მართალი აბდულაჰ“, „ორი განაჩენი“, „ორი შვილი“ გმირებს საერთო ისა აქვთ, რომ ისინი კაცისმკვლელები არიან. მწერალს მათი დანაშაული კი არ აინტერესებს უპირატესად, არამედ ის, თუ რამდენად მართალნი ან მტყუანნი არიანი ისინი თავიანთი სინდისისა და ადამიანების წინაშე. ამ თვალსაზრისით კი ჩვენ სულ სხვადასხვა ბუნებისა და სიმაართლის გმირებთან გვაქვს საქმე. მწერალი მხოლოდ ეთიკური პრინციპებით უდგება მათ საქციელს და ეს საფუძველი მათი დანაშაულის განსჯისა უფრო ადამიანური, უფრო სწორია, ვიდრე იურიდიული. მწერალი თავისი გმირების შინაგანი განცდებისა და ფარული ზრახვების გახსნით უფრო ნათლად გვაგებინებს მათ დანაშაულსა თუ სიმაართლეს, ვიდრე ის ფაქტები, რომლებსაც მართლმსაჯულება ეყრდნობა. ამიტომ საკუთარი სინდისის მიერ გამოტანილი განაჩენი უფრო ობიექტურია, ვიდრე ოფიციალური.

ქართულ ლიტერატურაში მიხეილ ჯავახიშვილის „მართალი აბდულაჰ“ ერთ-ერთ საუკეთესო ნოველადაა აღიარებული. ეს დიდი შეფასება ნოველამ მართო თავისი უზადო მხატვრული ღირსებით კი არ დაიმსახურა, არამედ თავისი დიდი ეთიკური სიწმინდითა და სიძლიერითაც. მოქმედების დრამატული განვითარება, მართალი აბდულაჰის ტრაგიკული ბედი იმდენად იტაცებს მკითხველს, რომ თითქოს თავდაპირველად ველარც ვაქცევთ ყურადღებას ნოველის მხატვრულ ღირსება-ნაკლოვანებებს. სწორედ ესაა ნაწარმოების დიდი მხატვრული სიძლიერე: მხოლოდ მოგვიანებით გამოგვაქვს დასკვნები, როდესაც ჩვენი ემოციები განსჯის უნარს უთმობს ადგილს. მართალი აბდულაჰის ბედი ჩვენ იმიტომ გვაღელვებს ასერიგად, რომ მწერალმა დიდი ოსტატობით გაგვიხსნა მისი სულიერი სამყარო და დაგვარწმუნა კაცისმკვლელის ადამიანურ სიმაართლეში.

აბდულაჰი ერთი მთავარი გმირია ამ ნოველისა და მწერლის მთელი ყურადღება ამ უშუალობით, უბრალოებით, პატიოსნებით

სავსე მიამიტი თათრის სულის გახსნაზეა გადატანილი. ნოველის დასაწყისშივე, როდესაც ჩვენ ვხედავთ სასამართლოში ამ ზორბა ტანის, გულუბრყვილო და კეთილი გამომეტყველების ბორჩალოელ თათარს, ვადევნებთ თვალს მის უშუალო მიმიკასა და ექსტიკულაციას, გვესმის მისი კუთხურით სავსე ცოცხალი მეტყველება, გულიდან ამომხდარი წრფელი ფიცი, რომელსაც იქვე გვითარგმნის თვითონ დამტკრეული ქართულითა და რუსულით, ჩვენ გვჯერა, რომ იგი მართალია. აბდულაჰი მართლაც არ სტყუოდა. მას არ გაუძარცვავს გლეხები, არც კაცი მოუკლავს, მაგრამ ვერ ამტკიცებს თავის სიმართლეს, რადგან ნაქურდალი სახლში უპოვეს. აბდულაჰს სჯერა თავისი სიმართლისა და ჰგონია, რომ მოსამართლეებიც დაუჯერებენ, ამიტომ ანუგეშებს გულწრფელად თავის საყვარელ დედას და ცოლს, რომელთაც მისი პატარა შავი ბიჭიც ზურგზე აკიდებული თან მოუყვანიათ. მოსამართლეებისათვის აბდულაჰის ფიცი ბევრს არ ნიშნავს და ათი წლით პატიმრობას მიუხედავად.

მართალია, აბდულაჰი ერთი ოცნებით იხდის სასჯელს, რომ როგორმე ოჯახი არ დაენგრეს. მაგრამ ეს ოცნება არ აუხდება. უპატრონოდ დარჩენილ ოჯახს ნელ-ნელა გაუქურდავენ და გააპარტახებენ. დედა დარდს გადაჰყვება. აბდულაჰი ცოლსა და შვილს შენატრის, მაგრამ, როდესაც სასჯელის მოხდას სამი თველა უკლდა, შეიტყობს, რომ მის ოჯახს რაღაც უბედურება ეწია და ეს უწყინარი პატიმარი ერთ ღღეს, ყველასათვის მოულოდნელად ციხიდან გაიქცევა. სოფელში სახლის ნაცვლად ნანგრევებილა დახვდება და შეიტყობს, რომ ცოლი სხვასთან გაქცეულა. კეთილი აბდულაჰი კაციმკვლელი ხდება. იგი სამაგიეროს მიუზღავს თავის ბიძაშვილს, ვისი გულისთვისაც ტყუილუბრალოდ იხდიდა სასჯელს, ვისი მუხანათობითაც დაენგრა ოჯახი. სისხლში მოსვრილი აბდულაჰი ბრუნდება ციხეში. ნოველის ფინალში ისევ ის სასამართლო, მხოლოდ უკვე სხვა აბდულაჰია ჩვენს წინ. აღარც ცოლი და შვილი, ზის მარტოდ-მარტო, მოდუნებული მსაჯულების წინ და მხოლოდ ერთსა სთხოვს მათ, ერთი ტყვია გაიმეტონ საწყალი აბდულაჰისათვის. როდესაც, სასიკვდილო განაჩენის ნაცვლად, მას გაამართლებენ, აბდულაჰი კვლავ ის ძველი ექსპანსიური აბდულაჰი ხდება, კვლავ აროხროხდება და კვლავ ამეტყველდება. დანგრეული ცხოვრების პატრონს

ახლა ისღა ახარებს, რომ მის შინაგან, ადამიანურ სიმართლეს მიუხე-
ვდნენ.

სხვა განაჩენი და სხვა ბედი ზედა წილად მეორე კაცისმკვლელს,
ბაჩილას (მოთხრობა „ორი განაჩენი“). ბაჩილას, ამ სოფლელ გულ-
უბრყვილო ბიჭს, ძმა შემოაყვდა ქალის გამო, რომელიც თურმე უბ-
რალოდ როსკიპი ყოფილა, მას კი ოცნებად ესახებოდა. მარტოდ-
მარტოა ბაჩილა, დედ-მამაც კი არ აკითხავს ძმის მკვლელს. ბაჩილას
გაამართლებს სასამართლო, მაგრამ მას არავინ ელოდება. დედ-მამა,
ჩუმად რომ ისხდნენ დარბაზის კუთხეში, ცივად გაბრუნდებიან სო-
ფელში. მიდის გამართლებული ბაჩილა და გულს უღრღნის ტყუი-
ლი, რომელიც მან სასამართლოში თქვა. ამიტომ, მართალია, მას
ძმის მოკვლა სულაც არ უნდოდა, მაინც მტყუანია საკუთარი სინდი-
სის წინაშე და ჩამოიხრჩობს კიდევ თავს საკუთარ ეზოში.

მიხეილ ჭავჭავიშვილი დიდი შინაგანი თანაგრძნობით და სიბ-
რალოდ გვიხატავს ბაჩილას სახეს, რადგან ბაჩილა საბედისწერო
შემთხვევის მსხვერპლია და არა ბოროტმოქმედი. მწერალი უშუა-
ლოდ ერევა მოქმედების განვითარებაში და ერთგვარად ესაუბრება,
ამხნეებს თავის გმირს. ეს მიხეილ ჭავჭავიშვილის ერთ-ერთი დამა-
ხასიათებელი მხატვრული ხერხია¹, რომელსაც მწერალი ალაღმარ-
თალი, უბრალო და უდანაშაულო გმირების მიმართ იყენებს (მო-
თხრობები „მდევარი“, „კურდღელი“ და სხვ). როდესაც ბედისწერა
გმირებს სიკვდილს უქადის, მწერალი თითქოს ამ ჩართული მიმარ-
თვებით ცდილობს ააციდინოს ისინი დალუპვას. მაგრამ ბედისწერას
მაინც თავისი გააქვს და ეს ავტორისეული მიმართვები მხოლოდ
მკითხველის ემოციებზე ახდენს გავლენას.

ეს ავტორისეული სიტბო აღარ იგრძნობა ნოველაში „ორი შვი-
ლი“, რადგან აქ უკვე სულ სხვა ბუნების გმირებთან გვაქვს საქმე.
თუ აბდულაჰი და ბაჩილაც მართალნი იყვნენ და ერთი სხვისმა ბო-
როტებამ დალუპა, ხოლო მეორე ბედისწერამ, ზურაბი თვითონ არის
ბოროტი გულის ადამიანი, მკვლელი და მწერალიც მის შესახებ სულ
სხვა, ცივი ტონით მოგვითხრობს. მხოლოდ ერთხელ, ნოველის ბო-
ლოს შეეცვლება რისხვა სიბრალოდით ზურაბის თანასოფლელებს

¹ ეს სამართლიანად აღნიშნა გიორგი ნატროშვილმა, იხ. მისი წერილი „მი-
ხეილ ჭავჭავიშვილი“, „ცისკარი“, № 1, 1962 წ.

და, როგორც ჩანს, თვით ავტორსაც, როდესაც ზურაბი საკუთარი ხელით სიბნელეში შეცდომით მოკლული ორი შვილის ცხედარს დააცქერდება და შეშლილი ბოდვას დაიწყებს.

„დაგეწევა ჩემი ცოდო, დაგეწევა!“ — ახსენდება მოკლული მეცხვარის სიტყვები, რომელიც ასე სასტიკად აუხდა მას. ეს რწმენა „ბედი-მდევარისა“, რომელსაც ვერსად დაემალება, მიხეილ ჯავახიშვილის მოთხრობებში და რომანებში ხშირად სჭვივის („ლამბალო და ყაშა“, „მდევარი“, „მესამე“, „ხუთის ამბავი“, „გივი შადური“). „ბედი-მდევარის“ ფატალურ რწმენას მწერლის შემოქმედებაში არაერთი გმირი ატარებს. თითქოს ამით არის შეცვლილი ზოგჯერ მოვლენებისა თუ გმირის ცხოვრების ბედუქულმართობის სოციალური მოტივირება და ახსნა. საერთოდ, უნდა ითქვას, რომ მწერლის მთელ რიგ მოთხრობებში (მათ შორის, ზემოთ დასახელებულ და გაანალიზებულ მოთხრობებშიც) ნაკლებად შეიმჩნევა გმირების ხასიათისა თუ ფსიქიკის, მოქმედებისა თუ ნააზრვეის მათი სოციალური მდგომარეობით ახსნა და მხატვრული დასაბუთება. ამ მყარ, დამაჯერებელ საფუძველს კი ვერ შეცვლის ფატალური „ბედი-მდევარი“, რომელსაც არცთუ ისე იშვიათად მიმართავს მწერალი.

* * *

მიხეილ ჯავახიშვილის შემოქმედებაში ძლიერად არის გამოკვეთილი მშობლიური კუთხის, ერის, მიწა-წყლის სიყვარული, რომელიც განსაკუთრებით სტანჯავს უცხოეთში გახიზნულ ქართველს. როგორც ჩანს, მწერალმა თვითონ მძაფრად განიცადა ეს გრძნობა ემიგრაციაში ყოფნის დროს, მაშინაც, როდესაც იგი გაასახლეს საქართველოდან. გარდა ამისა, მიხეილ ჯავახიშვილის ღრმა რწმენით, სამშობლოს სამსახური უპირველესი მოვალეობაა ადამიანისა. საინტერესოა, ამ მხრივ, ის ათი მცნება, რომელიც მან თავის ქალიშვილს დაუწერა. ამ ათი მცნებიდან პირველი ოთხი სწორედ სამშობლოს წინაშე ადამიანის მოვალეობის საკითხს ეხება და იგი ასე იწყება: „შენ ხარ მარადიული, განუყრელი და ერთგული წევრი და მსახური შენი მშობელი საქართველოსი“.¹ რაკიდა ეს მწერლის

¹ იხ. ჟურნალი „ცისკარი“, № 7, 1957 წ., გვ. 106,

უპირველესი მცნებაა, გასაგებია მისი თანაგრძნობა და სიბრალუ-
ლი იმ ადამიანებისა, რომლებიც ბედს გაუშორებია, განუყრია სამ-
შობლოსათვის. ეს მოტივი, დაუოკებელი ლტოლვა თავისი მშობლი-
ური ქვეყნისაკენ მიხეილ ჯავახიშვილის ნაწარმოებთა უმეტეს ნა-
წილში იჩენს თავს (მოთხრობები: „მესამე“, „ხუთის ამბავი“, „ფინ-
ჯანი“; რომანები: „გივი შადური“, „თეთრი საყელო“ და სხვა).

ალეა ჯაფარიძე (მოთხრობა „ხუთის ამბავი“) თავის მშობლებ-
თან და ცოლ-შვილთან ერთად რევოლუციის ბობოქარ დღეებში
განწირული ადამიანის გაშმაგებით მოიწევს საქართველოსაკენ,
რომელსაც დიდი ხნის წინ მეფის სამსახურის გამო მოაცილეს. მეფის
არმიის გენერალს თავისი ჯარისკაცური მოვალეობა კი არ აწუხებს,
არამედ მოვალეობა მშობლიური ქვეყნის წინაშე და მოიწევს მის-
კენ ხან ფეხით და ხან სატვირთო ვაგონით, მოაბიჯებს ცეცხლსა და
წყალში მშვიერი, მწყურვალი, შიშველი, ელუბება გზაზე დედა, მამა,
ცოლი, ეკარგება შვილი, მაგრამ ის მაინც ჭიუტად მოიწევს და
მხოლოდ დარიალში შედგება, როდესაც საკუთარ ქვეყანაში შემოი-
ხედავს. ნათავადარი და ყოფილი გენერალი ასეთ აღსარებას ამ-
ბობს: „ჩემი თავგადასავალი დაგარწმუნებთ, რომ ამ სასწაულმა
(რევოლუციამ, — გ. გ.) ჩემზე უფრო მძლავრად იშვიათად თუ
ჩაწიხლა ვინმე. მაგრამ — გეფიცებით ჩემი ერთადერთი შვილის
მზეს, მე არ ვსწყევლი მას. ყოველივე მქონდა და აღარაფერი არ
შემარჩინა. სამაგიეროდ ისეთი რამ დამიბრუნდა, რაც სამუდამოდ
დაკარგული მეგონა: მე ჩემს ქვეყანაში ვარ. ჩემს ხალხში ვცხოვ-
რობ“...

ჯურხა წიკლაური (რომანი „თეთრი საყელო“) გერმანიაში იყო
სასწავლებლად წასული, როდესაც პირველმა მსოფლიო ომმა მოუხ-
წრო, ვერაფერმა დააკავა ეს მთიელი ვაჟკაცი, ვერც ტყვეობამ,
ვერც ომის სიძნელებმა, და ბევრი განსაცდელის გამოვლით იგი
უბრუნდება თავის სამშობლოს. არც ირინე (მოთხრობა „მესამე“) მოხიბლა პარიზმა იმდენად, რომ საკუთარი ქვეყანა დაეწყებოდა.
მარტო ბრუნდება იგი საქართველოში, მის პატარა ვაჟს ფრანგი
მამის ოჯახში იძულებით ტოვებენ. თუმცა ეს ლტოლვა სამშობლო-
საკენ ძლიერად არის გამოხატული ამ ნაწარმოებებში, ისინი მაინც
ძირითადად სხვა თემებზეა დაწერილი. მიხეილ ჯავახიშვილს აქვს
რამდენიმე ნაწარმოები, რომელსაც საფუძვლად სწორედაც ეს დია-

დი გრძნობა და მოვალეობა უდევს. მათ შორის აღსანიშნავია მოთხრობები „მიწის ყივილი“ და „ფინჯანი“.

„მიწის ყივილი“, მიუხედავად იმისა, რომ პატარა მოთხრობაა მოცულობით, თავისი მხატვრული ზემოქმედების ძალით ერთ-ერთი საუკეთესოა მიხეილ ჭავჭავაძის შემოქმედებაში. ესაა ერთი გადაგვარებული ქართველის ტრაგიკული ისტორია. მწერალი საფრანგეთის პატარა მუდრო ქალაქ ნოჟანში შესვდება ოთხმოცდარვა წლის მოხუცს — ანდრე კაშორს. ანდრე კაშორი შეძრწუნებული გაუბრძნო მას და მწერალსაც და მკითხველსაც ეს ღრმად მოხუცებული ადამიანის აკვიატებულ უცნაურობად ეჩვენება. მხოლოდ მოგვიანებით ირკვევა მოხუცის უცნაური საქციელი, მან მწერალს ქართული წიგნი უნახა და ეს დიდი განსაცდელი იყო მისთვის, რადგან ძველი, მიუყრებელი ტკივილი განუახლა. ამ მოხუცის თავგადასავალი საბოლოოდ გვიხსნის ყველაფერს. იგი ძველი ტერორისტი, რომელიც მეფის რუსეთის კატორღიდან გაიქცა და ბევრი განსაცდელისა და ხეტიალის შემდეგ საფრანგეთში დასახლდა მას ჰყავს შვილები და შვილიშვილები, რომელთა დათვლაც ეუჭირს. მხოლოდ ახლა გაახსენა მას წიგნმა, რომ იგი ქართველია. ანდრო კაიშაური. მიხეილ ჭავჭავაძის, საერთოდ, სიუჟეტის დიდი ოსტატია და აქაც ისე აგებს მას, რომ მკითხველს სულ უფრო და უფრო ძლიერად იპყრობს და აღელვებს ამ მოხუცი, მრავალჭირნახული ადამიანის ბედი. „იმდენი ვიხეტიალე, რომ დედამისის სახელიც დამავიწყდა“, — ამბობს კაიშაური და ამ ორიოდ სიტყვაში ადამიანის უდიდესი ტრაგედიაა ჩატეული. იმ დღიდან მოხუცა მხოლოდ საქართველოში დაბრუნებაზე ოცნებით ცოცხლობს. იგი მზადაა მიატოვოს შვილები, შვილიშვილები და დაბრუნდეს იქ, სადაც არც ნათესავები ჰყავს, არც ნაცნობები, მაგრამ სადაც არის მისი მიწა, მისი ხალხი.

და, უცბად, მოხუცს, რომელსაც აღარაფერი ახსოვდა, თვალწინ დაუდგება ანანური, თავისი ეზო, თავისი ბავშვობა და მოულოდნელად სუფთა ქართულით ამეტყველდება. სიკვდილის წინ მას პირუტყვიანი შიში აწერია სახეზე, შეუტყნობელი შიში უთვისტომო ადამიანისა, რომელიც სამშობლოსაგან შორს კვდება. მძიმე მოთხრობის ფინალი, თუმცა ერთგვარად მაინც უმსუბუქებს მკითხველს შემადრწუნებელი ამბის გაცნობის ის, რომ ანანურთან მწერა-

ლი ანდროს გაიხსენებს და ანდერძისამებრ მის ნავლს ხევის ნიავეს გაატანს.

ანდრო კაიშაურის ლტოლვა სამშობლოსაკენ ქვეცნობიერია, რაღაც შინაგანი იმპულსით არის მხოლოდ აღძრული, უფრო ბიოლოგიური მოთხოვნილებაა, ვიდრე ლოგიკურად გააზრებული გადაწყვეტილება, როგორც თვითონ იტყვის მწარედ — „მხეცი ისევ ბუნაგში შევა, ფრინველი ბუდეს მიაშურებს, ადამიანი ისევ თავის ქოხს მოძებნის, მე კი...“ მისი მისწრაფება მხოლოდ მიწის ყივილია, ნოდარ შუბიძეს კი (მოთხრობა „ფინჯანი“) უფრო სხვა რამ ამოძრავებს. ნოდარ შუბიძეც საფრანგეთში გახიზნულა, გარიდებია „წითელ საშიშროებას“ და იქ, სხვა ქართველ ემიგრანტებთან ერთად ელის, როდის მოიხდის მისი ქვეყანა ამ სენს. რვა წელიწადი დაჰყო ამ მოლოდინში, რომელმაც იმედი არ გაუმართლა, სამაგიეროდ, სხვა ექვეები და აზრები აღუძრა: იქნებ სენი კი არა, გამოჯანსაღების პროცესია ეს მისი სამშობლოსათვის?

ნოდარ შუბიძე ნიჭიერი მეცნიერი-ქიმიკოსია, რომლის გამოგონებებსაც ფართოდ იყენებენ კერამიკულ წარმოებაში, მას არაფერი აკლია გარდა მთავარისა — სინდისის სიმშვიდისა. შეგნება იმისა, რომ თავის ხალხს არ ემსახურება, არ ასვენებს მას და თუშცა ოფიციალურად უარს მიიღებს დაბრუნების თხოვნაზე, იგი მაღლულად, კონტრაბანდისტებთან ერთად შემოიპარება საქართველოში. თან მოაქვს დიდი საუნჯე, რომელიც ძვირად შეედლო გაეყიდა იქ, კაპიტალისტურ სამყაროში, მაგრამ მან ისევ თავისი მშობელი ხალხისთვის გაიმეტა. ესაა თიხის საოცარი თვისებების მქონე ფინჯანი. ამ ახალ შენაერთს მთელი გადატრიალება შეიძლება მოჰყვეს კერამიკულ წარმოებაში და უფრო ფართო მასშტაბითაც. ნოდარს ოჯახი დანგრეული დახვდება, მაგრამ როდესაც გრძნობებს მოერევა, მიხვდება, რომ ამაში მხოლოდ თვითონაა დამნაშავე და ამიტომ ვერავითარი ძალა ვერ დააბრუნებს უკან, ემიგრაციაში. ნოდარ შუბიძე სუფთა სინდისითა და მაღალი მოქალაქეობრივი შეგნებით მიდის თავისი ძველი ცოდვების მოსანანიებლად. ამ თვალსაზრისით, იგი ყველაზე აქტიურია ჯავახიშვილის იმ გმირებს შორის, რომლებიც სამშობლოს უბრუნდებიან. მას ყველაზე მკაფიოდ აქვს ჩამოყალიბებული შეგნება იმისა, რომ მარტო დაბრუნება კი არ არის საჭირო, არამედ საჭიროა დიდი შემოქმედებითი შრომაც ხალ-

ხის საკეთილდღეოდ, საჭიროა მთელი ძალითა და ცოდნით ემსახურო განახლებულ, აღორძინების ქეშმარიტ გზაზე დამდგარ ქვეყანას. თუმცა ამ გადაწყვეტილების მიღებამდე მან ბევრი იყოყმანა და ძვირადღაც დაუჭდა ეს ყოყმანი, ნოდარ შუბიძე, მხატვრული სახის განვითარებიდან თუ გამოვალთ, ერთ-ერთი საინტერესო დადებითი სახეა თანამედროვე ადამიანისა მიხეილ ჭავჭავაძის შემოქმედებაში.

ნოდარ შუბიძე მიხეილ ჭავჭავაძის მოთხრობების ერთი იმ გმირთაგანია, რომელიც შემოდგომის ფოთოლივით ატრიალა რევოლუციის ქარიშხალმა. ამ მხრივ მას ბევრი აქვს საერთო მირიან ბორინელთან, როსტომ რეტიანთან, ალვა ჭავჭავაძესთან („ხუთის ამბავი“). დიმიტრისთან („პაპა დიმო“), სტეფანე ჩირაძესთან („ქურდი“) და სხვებთან.

საერთოდ, მიხეილ ჭავჭავაძის შემოქმედებაში, კერძოდ. მოთხრობებშიც. დიდი ყურადღება ეთმობა რევოლუციის რთულ და ბოობქარ ეპოქაში გზააბნეული ადამიანების ხასიათის გახსნას. ყველა თანაბრად უცოდველი არ შეხვედრია რევოლუციას, ყველას თანაბრად არ გააჩნია აღარც ძალა და მხნეობა, აღარც უნარი და შეგნება, რომ ახალი ცხოვრება ახალი ენერგიით დაიწყოს. ნოდარ შუბიძეს ეყო ამის გამბედაობა და შეგნებაც, ჩვენ კიდევ ვხედავთ მის აქტიურ მოქმედებას.

მოთხრობა „ხუთის ამბავის“ გმირები უფრო თავის ზნეობრივ საფუძვლებს გვიხსნიან წარსულთან დამოკიდებულებით, მაგრამ მათ ასეთ აქტიურ მოღვაწეობას ახალ პირობებში ვერ ვხედავთ. პაპა დიმოცა და სტეფანე ჩირაძეც მკითხველში მხოლოდ სიბრალულსა და თანაგრძნობას იწვევენ თავიანთი ბედით. თუმცა ისინი პასიური მოწმენი არიან ახალი ცხოვრებისა და მეტის უნარი არ გააჩნიათ, მწერალი ერთგვარი თანაგრძნობით ეკიდება მათ, რადგან ცხოვრების მდინარებას ისინი გაუჩიყავს და დაუბეჩავებია.

მიხეილ ჭავჭავაძის მოთხრობებში ყოველთვის როდი იგრძნობა სიბრალულისა და ლმობიერების კილო. როდესაც მწერალი წარმოგვისახავს იმ ადამიანებს, რომლებიც აქტიურად ელობებიან წინ ახლის განვითარებას, რომლებიც ყოველ საშუალებას იყენებენ თავიანთი პარაზიტული ცხოვრებისათვის, მიხეილ ჭავჭავაძის მიმართავს სატირას და მისი გესლიანი სიცილი, მამხილებელი პათოსი

ისევ დიდი ჰუმანიზმითა და კაცთმოყვარეობით არის შეპირობებული. ჯავახიშვილის მოთხრობებიდან, ამ თვალსაზრისით, ინტერესს იწვევს „დამპატიყე“. მოთხრობამ ოცდაათიან წლებში დიდი კამათი გამოიწვია. იმდროინდელმა ქართულმა სალიტერატურო კრიტიკამ უთუოდ არასწორად გაიგო ეს მოთხრობა და მასში თანამედროვეობის კრიტიკული ხედვა მწერლის იდეოლოგიური შეცდომებით ახსნა.

მიხეილ ჯავახიშვილი ამ მოთხრობაში მთელი გულწრფელობით გვიჩვენებს ახალ ვითარებაში პარაზიტულ ცხოვრებას შეჩვეული ადამიანების მოქმედებას. ახალი საზოგადოება სწორედ საყოველთაო და თანასწორუფლებიანი შრომის პრინციპზეა აგებული, სადაც, ერთის შეხედვით, არ რჩება ადგილი და საშუალება პარაზიტული ცხოვრებისათვის, მაგრამ სხვისი ცხოვრებით ფონს გასვლას მიჩქეულები ახალ გზებს პოულობენ. ჯავახიშვილის ეს მოთხრობა ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრების ხორცმეტების წინააღმდეგ არის მიმართული და მისი მნიშვნელობაც ამით განისაზღვრება. რევოლუციამ თავისუფლება მოუტანა მშრომელ ხალხს და თევდორეც იმ სახლისა და ბაღის პატრონი ხდება, რომელსაც შეაღია მთელი თავისი სიცოცხლე. თევდორეს ოჯახი გულწრფელად შეჰხარის ახალ დროებას, რომელმაც მშრომელ ხალხს სამართალი მოუტანა, მაგრამ რამდენიმე ხნის შემდეგ მას მოზიარეს ჩაუსახლებენ, რადგან მიწის ფართობი, როგორც მას აუხსნიან, ნორმაზე მეტი ჰქონია. ოქროპირი, მეტსახელად „დამპატიყე“ მხოლოდ ქეიფსა და დროსტარებაზე ფიქრობს, მამულს კი კვლავ თევდორე უვლის. დამპატიყე ხან მოტყუებით და ხან კიდევ შანტაჟით თევდორეს შრომით მოწეული ნაყოფის ნახევარს ისაკუთრებს და ქეიფში ფლანგავს. როდესაც თევდორეს მოთმინების ძაფი გაუწყდება და ჩივილს დაიწყებს, გამოირკვევა, რომ დამპატიყეს მფარველი სახელმწიფო დაწესებულებიდან გაუძევებიათ. თითქმის ახლა კი უნდა ეშველოს თევდორეს, მაგრამ დამპატიყეს თავიდან მოცილება არც ისე იოლია. იგი თევდორეს ქალიშვილს თავს მოაწონებს და ზედსიძედ ჩაუსახლდება ამ მშრომელ ადამიანს. ოქროპირი ძველ უდარდელ ცხოვრებას განაგრძობს და მას უკვე ვეღარ მოიცილებს თევდორე, რომელიც კვლავ ორად მოხრილი ებრძვის მიწას.

მიხეილ ჯავახიშვილის მოთხრობები და ნოველები ერთი დიდი

თავფეურცელია ქართული საბჭოთა პროზისა. რეალისტური საფუძველი, სოციალური სიმახვილე, ზნეობრივი სიფაქიზე, მხატვრული სახეობრიობა, თითქმის ყველა მისი მოთხრობისათვის არის დამახასიათებელი, რა ხასიათისაც უნდა იყოს იგი, ფილოსოფიურ-ეთიკური თუ საგმირო, ეროვნული თუ სოციალური, ყოფითი თუ სამიჯნურო. თავის მოთხრობებში მწერალი ყოველთვის აშკარად თუ ფარულად ერთმანეთს უპირისპირებს კეთილ და ბოროტ საწყისებს და მთელი თავისი მხატვრული სიტყვის ძალით ჰუმანიზმის კეთილშობილურ პრინციპებს იცავს. მწერალი არა მარტო მშრომელი, პატიოსანი, ალაღმართალი ადამიანების სიყვარულს ქადაგებს, არამედ ხშირად მოგვიწოდებს ვიყოთ შემწყნარებლური იმათ მიმართ, რომელთაც ერთ დროს, ნებისთ თუ უნებლიეთ, დანაშაულიც კი ჩადენიათ, მაგრამ ახლა სოციალურად და პოლიტიკურად ადამიანისათვის საშიში აღარ არიან. მწერლის გული სავსეა სიყვარულით ადამიანების მიმართ. და ეს ხელს არ უშლის, პირიქით, ეხმარება კიდევ მას გამომამკლავნოს თავისი უსაზღვრო სიძულვილი იმათ მიმართ, ვინც ადამიანის ბედნიერებას წინ ელობება.

მიხეილ ჯავახიშვილის მოთხრობები, თუმცა მათ არც ფსიქოლოგიური სიღრმე აკლიათ და არც განწყობილებათა სიუხვე, სიუჟეტურად ყოველთვის მძაფრია. „ფაბულა, ამბავი, — წერდა მიხეილ ჯავახიშვილი, — მოტორია მხატვრული ნაწარმოებისა, მით უმეტეს რომანის, ნოველის, მოთხრობისა და პოემისა. უამისოდ ვერც ერთი მათგანი ვერ გაფრინდება“¹. მწერალი თავის მოთხრობებში, რომ აღარაფერი ეთქვათ რომანებზე, ყოველთვის რაღაც ამბავს მოგვითხრობს, რომელიც გვიხსნის ჩვენ გმირების ხასიათსაც და იმ სოციალურ გარემოსაც, რომელშიც გმირს უხდება მოქმედება. მიხეილ ჯავახიშვილის მოთხრობებისათვის დამახასიათებელია სისადავე და მოქმედების დინამიურობა. მწერალი ძალზე იშვიათად მიმართავს კლასიკური ლიტერატურისათვის დამახასიათებელ აღწერებს, გარეგნული პორტრეტების დეტალურ ხატვას, ვრცელ ავტორისეულ ფრაზებს. იგი მეტწილად მხოლოდ მოქმედებას გამოხატავს და ამბის განვითარებაშია ჩატეული ავტორის მთე-

¹ მ. ჯავახიშვილი, ვიქტორ ჰიუგო და ჩვენი დრო, „ლიტერატურული გაზეთი“, 29 აპრილი, 1959 წ.

ლი სათქმელი. უნდა აღინიშნოს აგრეთვე ის სხარტი, მოკლე და მეტყველი დიალოგები, რომლებიც ასერიგად უწყობენ ხელს მოქმედების დინამიურობას ამ თვალსაზრისით, მიხეილ ჯავახიშვილის მოთხრობებში უნდა ვეძიოთ თანამედროვე ქართული მოთხრობისა და ნოველის დამახასიათებელი ნიშან-თვისებების სათავეები.

* * *

მეოცე საუკუნის მსოფლიო ლიტერატურისთვის, ჟანრების განვითარების თვალსაზრისით, დამახასიათებელია მხატვრული პროზის, განსაკუთრებით კი რომანის საოცარი აღზევება. მიუხედავად იმისა, რომ ნატურალისტური და, განსაკუთრებით, დეკადენტური მწერლობა ბევრს ეცადა რეალისტური რომანის კლასიკური ტრადიციები დაემცირებინა, უფრო მეტიც, საერთოდ უარეყო ამ ჟანრის მნიშვნელობა თანამედროვე ლიტერატურაში, ეს მაინც შეუძლებელი აღმოჩნდა. რომანი განსაკუთრებით ტევადი და დიდი შესაძლებლობის მქონე ყალიბია სოციალური, მორალური, ფსიქოლოგიური და ფილოსოფიური პრობლემების მხატვრული წამოჭრისა და გადაწყვეტისათვის. ამდენად, მისადმი მწერლობისა და საზოგადოების ინტერესი არამცთუ შენელდა გასულ საუკუნესთან შედარებით, არამედ საოცრად გაიზარდა.

ქართულ მწერლობას, რუსულ და ევროპულ ლიტერატურასთან შედარებით, არ გააჩნია ამ ჟანრის დიდი ტრადიციები. თავისთავად, რა თქმა უნდა, საინტერესოა ქართული რომანისტიკის ის კონკრეტული ნიმუშები, რომლებიც გიორგი წერეთელმა, ეგნატე ნინოშვილმა, ანასტასია ერისთავ-ხოშტარიაძემ თუ სხვებმა შექმნეს. მაგრამ თუ მათ ნაწარმოებებს მხოლოდ ეროვნული ჩარჩოებით არ შემოვზღუდავთ და უფრო ფართო მნიშვნელობით შევხედავთ, ამ რომანების არც პრობლემები და მასშტაბები, მით უმეტეს არც მხატვრული ღირსებები ისე თვალსაჩინო აღარ იქნება. თუ მეცხრამეტე საუკუნის ქართული პოეზია, განსაკუთრებით კი ნიკოლოზ ბარათაშვილის, ილიას, აკაკისა და ვაჟას შემოქმედება სავსებით დამსახურებულად დგას იმ ეპოქის მსოფლიო პოეზიის დონეზე, თუ ქართული მოთხრობაც, პირველ რიგში — ილიას, ვაჟას, დავით

კლდიაშვილის, შემდეგ კი შიო არაგვისპირელის, ჭოლა ლომთათიძის და ნიკო ლორთქიფანიძის პროზა სავსებით შეეფერება ცივილიზებული და მაღალი კულტურის დონეზე მდგომ ერს, ამასვე ვერ ვიტყვით გასული საუკუნის და მე-20 საუკუნის დასაწყისის ქართულ რომანისტიკაზე. ამ ფართო მასშტაბებით ერთადერთ ბედნიერ გამო-ნაკლისს წარმოადგენს ალექსანდრე ყაზბეგის პროზა, თუმცა ზოგნი მას მოთხრობებად მიიჩნევენ და არა რომანებად. მიუხედავად ამ ყოყმანისა, ქართული რომანის ეროვნული და მნიშვნელოვანი ტრადიციები თუ სათავეები ისევ და ისევ ყაზბეგის პროზაში უნდა ვეძიოთ. გარდა ამისა მნიშვნელოვანია უთუოდ ვასილ ბარნოვის შემოქმედების გამოცდილება და როლი ქართული ისტორიული რომანის შექმნისა და განვითარებისათვის.

ასეთი იყო ვითარება მეოცე საუკუნის პირველ ათეულ წლებში, როდესაც ქართული ლიტერატურა და ხელოვნება, რუსეთის მეშვეობით თუ უშუალოდ, ეზიარა იმ დროის ევროპულ კულტურას და საკმაო მონდომებით შეეცადა აეთვისებინა ახალი, მეტწილად დეკადენტური განწყობილებები. ევროპული დეკადენტური მწერლობა ენერგიულად შეეცადა უარეყო ლიტერატურის კლასიკური მეთოდები და ჟანრებიც, პირველ რიგში — რეალისტური რომანი, სადაც განსაკუთრებით ჩანდა ამ ახალი მწერლობისათვის უცხო, სოციალური და საზოგადოებრივი პრობლემებისადმი ღრმა ინტერესი. ასევე მოიქცნენ ქართული დეკადენტური მწერლობის მიმდევრებიც, მათ შორის სიმბოლისტებიც. მაგრამ, თუ ევროპაში ძნელი იყო რომანის ტრადიციების შერყევა და მისი ახალი განვითარების შეფერხება, ქართველი სიმბოლისტების მიერ რომანის უარყოფას საფუძვლიანი ზიანის მოტანა შეეძლო, რადგან ეს ჟანრი ჩვენში თავისთავად არც იყო ჯერ მომძლავრებული. ამას შეიძლება მართლაც შეეფერხებინა ქართული რომანის განვითარება.

თუ ყოველივე ამას გავითვალისწინებთ, ნათელი გახდება მიხეილ ჭავჭავაძის, როგორც რომანისტიკის დამსახურება ქართული ლიტერატურის წინაშე. მან უკვე ოციათი წლების დასაწყისში დაწერა და გამოაქვეყნა კიდევ რამდენიმე რომანი (მათ შორის „კვაჭი კვაჭანტირაძე“, „ჯაყოს ხიზნები“, „თეთრი საყელო“) და კონსტანტინე გამსახურდიასთან, ლეო ქიაჩელთან და დემნა შენგელიასთან ერთად საფუძველი ჩაუყარა მეოცე საუკუნის, არსებითად კი

საერთოდ ქართულ რომანისტიკას. ისიც უნდა ითქვას, რომ მიხეილ ჯავახიშვილის პირველივე რომანები, ისევე, როგორც მისი მთელი შემოქმედება, მთლიანად რეალიზმის პრინციპზეა დაფუძნებული. იმ დროს, როდესაც სხვა ქართველმა რომანისტებმა მეტ-ნაკლებად მოუხადეს ხარკი ფორმალისტურ ძიებებს და ერთგვარ დეკადენტურ განწყობილებებსაც კი.

ევროპაში უკვე მეცხრამეტე საუკუნეში, განსაკუთრებით კი გეოცეში, საკუთრივ რომანმა ერთგვარი დიფერენცირება განიცადა, იგი შედარებით ვიწრო ქვეყანრებად დაიყო და გაჩნდა ისტორიული, ფსიქოლოგიური, სოციალური, სათავგადასავლო, ფილოსოფიური თუ სხვა რომანები. ქართულ რომანს, რომელსაც ევროპულივით არ გაუვლია საუკუნოვანი გზა, არ შეეძლო ანალოგიური ისტორიული პროცესით მისულიყო ამ დიფერენცირებამდე. მით უფრო საინტერესოა ის გარემოება, რომ ჩვენში, დიდი ტრადიციებისა და ისტორიული გამოცდილების გარეშე ერთბაშად შეიქმნა ამ სხვადასხვაგვარი რომანების ნიმუშები და ეს იმთავითვე შეძლეს კონსტანტინე გამსახურდიამ, მიხეილ ჯავახიშვილმა და მათი თაობისა და დროის ქართველმა მწერლებმა.

ახალგაზრდა რომანისტებისათვის ამ დიდი შემოქმედებითი ტვირთის ზიდვა დამოუკიდებლად უთუოდ შეუძლებელი იქნებოდა. მათ სჭირდებოდათ ტრადიცია, გამოცდილება, საფუძველი. ეს ერთხელ კიდევ გვაფიქრებინებს, რომ მწერლობისათვის მხოლოდ ეროვნული (თუმცა ეს ძირითადია) ტრადიცია არ არის მნიშვნელოვანი. თუკი რომელიმე უნარს, ან მთლიანად მეთოდს ეროვნულ ლიტერატურაში ჯერ არა აქვს შექმნილი ტრადიცია, საესებით სავარაუდოა (და არც არაფერია ამაში დასაძრახი) მწერალმა სხვა ქვეყნების ლიტერატურის გამოცდილება გამოიყენოს ახალი გზის გასაკაფავად მშობლიურ ლიტერატურაში. მიხეილ ჯავახიშვილის თუ კონსტანტინე გამსახურდიას რომანისტებად ჩამოყალიბებაში უთუოდ საკმაო გავლენა იქონია ევროპულმა კულტურამ და ლიტერატურამ, რომელთაც ეს მწერლები ახალგაზრდობაშივე საფუძვლიანად იცნობდნენ.

რომანის მრავალსახეობის ერთ-ერთი პირველი გამომხატველი და დამამკვიდრებელი ქართულ მწერლობაში მიხეილ ჯავახიშვილი გახდა. მან ერთმა პირველმა მოგვცა ქართულ ლიტერატურაში ავან-

ტიურისტული („კვაჭი კვაჭანტირაძე“), სოციალური („ჯაყოს ხიზნები“), სათავგადასავლო („გივი შადური“), ისტორიული („არსენა მარაბდელი“), ისტორიულ-რევოლუციური („ქალის ტვირთი“), ფილოსოფიური („თეთრი საყელო“) რომანების მაღალმხატვრული ნიმუშები.

მიხეილ ჯავახიშვილის რომანების ამ სახეობებად დაყოფას ერთგვარი პირობითობა უთუოდ სდევს თან. როდესაც „კვაჭი კვაჭანტირაძეს“ ავანტიურისტულ რომანს ვუწოდებთ, ეს იმას არ ნიშნავს, თითქოს აქ ისტორიული რომანისათვის დამახასიათებელი ნიშნები ვერა ვნახოთ. ან კიდევ, „თეთრ საყელოს“ ფილოსოფიურ რომანად იმიტომ კი არ მივიჩნევთ, რომ აქ მწერლის მსოფლმხედველობის მხატვრულად გამოხატულ განყენებულ მსჯელობასა თუ აზროვნებასთან გვაქვს საქმე. მთავარი ისაა, თუ რა არის განმსაზღვრელი, ძირითადი ამა თუ იმ რომანში, არსებითად როგორ აქვს მხატვრულად გადაწყვეტილი ესა თუ ის ამოცანა მწერალს, სწორედ ამის მიხედვით ხდება საერთოდ მწერლის კონკრეტული ნაწარმოებების „დახარისხება“ ჟანრებად, თუ კიდევ უფრო ვიწროდ — სახეობებად თვით ჟანრის ფარგლებში. ასეა მიხეილ ჯავახიშვილის რომანებშიც, რომლებიც თავისთავად ბევრ საინტერესო პრობლემაზე აფიქრებენ მკითხველს, მაგრამ ყოველ მათგანს გააჩნია მთავარი, განმსაზღვრელი პრობლემატიკა და ამ პრობლემების გამოხატვის მხატვრული ფორმები და საშუალებები.

მიუხედავად ამ თემატურ-პრობლემური თუ სახეობრივი მრავალფეროვნებისა, მიხეილ ჯავახიშვილის რომანებს ერთი საერთო მიზანდასახულობა და ინტერესი გასდევს. მწერალს განსაკუთრებით იზიდავს სოციალური უთანასწორობის წინააღმდეგ ბრძოლისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების რევოლუციური გარდაქმნების რთული ეპოქები. ამასთანავე, მისი ყურადღება, ისტორიულ რომანებს გარდა, უფრო მეტად მიმართულია საზოგადოების იმ ნაწილის მიმართ, რომელსაც რევოლუციამ ფეხქვეშ დასაყრდენი ნიადაგი გამოაცალა.

* * *

„კვაჭი კვაჭანტირაძე“ მიხეილ ჯავახიშვილის პირველი რომანია. მწერალს თავიდან მოთხრობების ციკლის დაწერა ჰქონდა განზრა-

ხული, ასეთი სახით გამოაქვეყნა კიდეც 1924 წელს ლიტერატურულ პერიოდიკაში, მაგრამ შემდეგ ცალკეული სათავედასავლო-ავანტიურისტული ეპიზოდები ერთ სიუჟეტურ ღერძზე აასხა და მთლიანი რომანის იერი მისცა. ასე იხილა ცალკე წიგნად გამოცემულმა რომანმა „კვაჭი კვაჭანტირაძე“ მზის სინათლე 1925 წელს.

მწერალმა კვაჭი კვაჭანტირაძით შექმნა განზოგადებული სახე გაიძვერა და ფლიდი ადამიანისა, რომელსაც პირადი კარიერისა და წარმატებისათვის ყველას და ყველაფრის გაყიდვა შეუძლია ოდნავი სინდისის ქენჯნის გარეშე. მწერალი 1925 წლის გამოცემის წინასიტყვაობაში წერდა: „ვბედავ და ამ წიგნს წრფელი გულით მივუძღვნი ყველა მსხვილფეხა და წვრილფეხა კვაჭსა და კვაჭიკოებს, რომელნიც ჩემს ურთხელ სამშობლოში ყოველთვის უზვად მოიპოვებოდნენ“. იმ დიდი მამხილებელი ძალით, რომელიც ამ მხატვრულ სახეს აქვს, კვაჭი კვაჭანტირაძე სცილდება ეროვნულ ჩარჩოებს და, საერთოდ, გაქნილი, გაიძვერა, მედროვე ადამიანის ზოგადტიპიურ სახედ იქცევა.

„კვაჭი კვაჭანტირაძის“ და მთელი რიგი სხვა ნაწარმოებების გამო (მაგალითად, რომანი „ჩაყოს ხიზნები“) ზოგიერთი კრიტიკოსი მკაცრად უსაყვედურებდა მწერალს ეროვნული გრძნობის მოღუწეობას. კვაჭი კვაჭანტირაძე და თეიმურაზ ზევისთავი საზოგადოების ერთ ნაწილს მიაჩნდა ეროვნული ღირსების შემლახველ ხელოვნურად შექმნილ მხატვრულ სახეებად, რომელთაც არ მოეძებნებოდათ რეალური პროტოტიპები და, ამდენად, მხოლოდ მწერლის წმინდა ფანტაზიის ნაყოფს წარმოადგენდნენ. ამ შემთხვევაში, მიხეილ ჭავჭავაძის ნაწილმა ერთგვარად გაიზიარა ილია ჭავჭავაძის ბედი, რომელსაც ასევე აუხიარდა კონსერვატიული ნაწილი საზოგადოებისა ლუარსაბ თათქარიძის („კაცია ადამიანი“) გამო.

ამგვარი საყვედურები არ იმსახურებენ არგუმენტირებულ უარყოფას, რადგან ესაა მხატვრული ნაწარმოებისადმი მეშჩანური ცრუპატრიოტიზმის პოზიციებიდან მიდგომის გამოხატულება და არა დინჯი, სერიოზული ანალიზის შედეგი. ამ პოზიციიდან ბევრი რამ აიკრძალებოდა მსოფლიო ლიტერატურის კლასიკაში, ბევრი ჭეშმარიტად მარგალიტით ძვირფასი და ელვარე ნაწარმოები მოცხადდებოდა კანონგარეშე. მწერალს არ შეიძლება აეკრძალოს, თუნდაც ოდნავ მაინც ესაყვედუროს საზოგადოებისა და ადამიანთა მან-

კიერებების მხატვრული გაშიშვლება და მხილება. სხვა საკითხია, თუ რამდენად რეალურია მწერლის მიერ მინიშნებული მანკიერება. მიხეილ ჭავჭავაძის „კვაჭი კვაჭანტირაძის“ მთელი ღირსება სწორედ იმით არის განსაზღვრული, რომ მწერლის მამხილებელ პათოსს ზუსტი მისამართი აქვს და იგი სავსებით რეალური სიმახინჯის წინააღმდეგ არის მიმართული.

კვაჭი კვაჭანტირაძე უთუოდ გროტესკული, მხატვრულად გაზვიადებული სახეა, თუმცა ამით მისი რეალისტური ბუნება ოდნავადაც არ იჩქმალება. მიხეილ ჭავჭავაძის თავისი გმირებისათვის ყოველთვის ირჩევდა რეალურ პროტოტიპებს, რომლებიც ეხმარებოდნენ მას ცოცხალი მხატვრული სახის შექმნაში. მწერალი თვითონ ასახელებს ბევრი გმირის რეალურ პროტოტიპებს, კვაჭის შესახებ კი შენიშნავს, იგი „ნარევი ტიპიაო“. მართლაც, შეუძლებელია კვაჭის ზუსტი პროტოტიპის პოვნა, იმდენად კონცენტრირებულია მასში თვალთმაქცი და გაიძვერა ადამიანის სულის უკიდურესად მახინჯი მხარეები, მაგრამ, ამასთან ერთად, იგი მართლაც გვიხსნის ყველა „მსხვილფეხა და წვრილფეხა“ კვაჭის გარეგნული ბრწყინვალეობით შენიღბულ სულიერ სიმახინჯეს, ზნედაცემულობას.

მწერალი გვიყვება კვაჭი კვაჭანტირაძის ფანტასტიკურ თავგადასავალს, ამ ავანტიურისტის ადამიანის მთელ მაქინაციებს. კვაჭი იშვიათ მოსაზრებულობასა და გამომგონებლურ ნიჭს ამჟღავნებს. როდესაც საქმე ეხება ძარცვას, წაგლეჯას, მითვისებას. კარიერის გაკეთებას. მკითხველის თვალწინ გაირბენს კვაჭის ცხოვრება. დაბადებიდან უკანასკნელ დღეებამდე, და ჩვენ მოწამენი ვხდებით იმისა, რომ კვაჭის ბუნება კი არ იცვლება, არამედ იცვლება მხოლოდ მასშტაბები გაიძვერობისა და აფიორისა.

როდესაც კვაჭი დაიბადა, მამამისმა პირველსავე დღეს განაცხადა: „ბავშვის ასეთი ტირილი ჭერ არ გამოიგია. სულ „მე-მეს“ იძახის. ეტყობა, სხვას არაფერს შეარჩენს და ამ ქვეყანას დაიჩემებს“. მართლაც, კვაჭის ცხოვრება მთლიანად იმას ეძღვნება, თუ როგორ მიითალოს, მიითვისოს სხვისი განაწი და ფული, სხვისი ღირსება და პატივი. ჭერ კიდევ გიმნაზიაში სწავლის დროს გამოამჟღავნა მან თავისი ამ ნიჭის სიძლიერე, ხოლო შემდეგ მთელი მისი ცხოვრება ბრწყინვალე ფეიერვერკია აფიორებისა და მაქინაციებისა, რომელთაც საზღვარი არა აქვთ. მისი აფიორები რამდენიმე მილიონამდე

იზრდება და ქუთაისის ეიწრო ქუჩებიდან პეტერბურგის, პარიზის და ლონდონის ფეშენებელურ კვარტალებს სწვდება.

რომანი უთუოდ საინტერესოდ იკითხება. რადგან საესეა მახვილგონივრულად შექმნილი რთული და დაძაბული სიტუაციებით. თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ კვაჭის გაუთავებელი აფიორები, რომლებიც ხშირად კინემატოგრაფის სისწრაფით იცვლებიან ჩვენს თვალწინ, ერთგვარად უკარგავენ რომანს სიუჟეტურ მთლიანობას (გავიხსენოთ, რომ იგი მოთხრობების ციკლად იყო ჩაფიქრებული. ამან კი თავისი დალი დაასვა რომანს სიუჟეტის ერთგვარი სიმყიფით) და აფერხებენ მოქმედების დინამიურობას. ამ თვალსაზრისით, რომანს ბევრს არაფერს მატებს კვაჭის თავგადასავალი პარიზსა და ლონდონში.

კვაჭი თავისი ამალით, რომელიც ნაძირალებისა და რეციდივისტებისაგან შედგება, დათარეშობს რუსეთის იმპერიაში თუ მის საზღვრებს გარეთ. ამ ბანდის მსხვერპლი ხდება ბევრი პატროსანი აუ უპატროსნო ადამიანი. კვაჭის მსხვერპლთა ჩამოთვლაც კი გაძნელებდა და რომანის ბოლოს თითქოს აღარაფერმა უნდა გაგვაკვიროს, რადგან არ არსებობს ბნელი და ბინძური საქმე, რომელიც კვაჭის არ მოემოქმედოს. ბანკების ძარცვა, ფინანსიური აფიორები, ნეკლელობა, ხასების ყიდვა-გაყიდვა და მრავალი სხვა რამ კვაჭისათვის სრულიად ჩვეულებრივი ამბავია, ის ყოველდღიური ყოფაა, ურომლისოდაც მისი ცხოვრება წარმოუდგენელია.

ყველაფერ ამას თან ახლავს ზნედაცემულობის, ვერაგობისა და ბოროტების ფორმები, რომლებიც პროფესიონალ ბანდიტსაც კი შეაძრწუნებს. თითქოს ყველა საშუალება ამოწურა მწერალმა კვაჭის ბუნების გასახსნელად და ბოლოს უკანასკნელ ხერხსა მიმართავს, ერთმანეთს უპირისპირებს კვაჭისა და მის ერთგულ მონასა და მსახურს, კაცისმკვლელ ჯალილას. ამ უკანასკნელის ფონზეც კი საშინელ ბოროტებად წარმოგვიდგება კვაჭი. ჯალილა და კვაჭი ციხეში ისხდნენ, ხსნის იმედი დაკარგული ჰქონდათ და ღმერთს გულამოძღარნი ევედრებოდნენ, უკანასკნელად შეენდო მათთვის. მოულოდნელად, მათ მშველელად მოეცლინება პატროსანი მოხუცი ალექსი ირემაძე, რომელიც ტყუილსაც კი იკადრებს მათ დასახსნელად. კვაჭი ციხიდან გამოსვლისთანავე მის პატროსნებაში ღრმად დარწმუნებულ ალექსი ირემაძეს სახლს გააყიდვინებს და ფულს

უსირცხვილოდ მიითვისებს, თან დააშინებს, თუ არ გაჩუმდები, ჩემ-
თან ერთად შენც დაგლუპავ სასამართლოში ტყუილის თქმისათვი-
სო. ჯალილას კი, თუმცა კვაპის ერთგული მონაა და ყველა მის-
ბნელი საქმის თანამონაწილე, ერთხელ მაინც აღმოაჩნდება სინდ-
ისისა და ნამუსის გრძნობა. იგი, მადლობის ნიშნად, მოხუც ალექს-
ხალიჩას მიართმევს. თვით ჯალილაც უფრო ადამიანური ჩანს, კვა-
პის კი არასდროს არავის მიმართ, თვით მშობლების მიმართაც კი.
არ აწუხებს სინდისის ქენჯნა.

კვაპისათვის არ არსებობს არავინ და არაფერი, არამცთუ წმიხ-
და, არამედ ანგარიშგასაწევი მაინც, ვის გამოც, ან რის გამოც შეიძ-
ლებოდეს ბნელ, მაგრამ სარფიან კომბინაციაზე ხელის ალება. მან
არ დაინდო ისიც კი, ვინც ხელი გაუწოდა გაპირვების ან ზიფათის
ქამს; უსინდისოდ გაყვლიფა და მიატოვა ყველა ქალი, პატიოსანი თე
უპატიოსნო, რომელიც თავის ცხოვრების გზაზე შეხვდა; საკუთარი
შამაც არ დაინდო და გარდაცვლილად გამოაცხადა, რომ ამით ცოტა-
ოდენი ფული ეშოვა: მამა-პაპისეული სახლი, სადაც დაიბადა და
პირველად ეზიარა (მშობლის დარიგებების სახით) ავანტიურისტული
ცხოვრების ანბანს, ცეცხლს მისცა, რათა დაზღვევის ფული აეღო.
თვით სამშობლოს ცნებაც კი მისთვის არაფრისმთქმელია და იგი
სიამოვნებით ყიდის მის სახელს ცხოვრების ყოველ გზაჯვარედინ-
ზე, რაც უნდა მისცენ ამისათვის, თუნდ ორიოდ გროში მაინც.
„საცა გემრიელი ლუკმა მაქვს, ჩემი სამშობლოც იქ არის“, — უსირ-
ცხვილოდ აცხადებს ეს კოსმოპოლიტი ავანტიურისტი და მაქინა-
ტორი.

ეს ავანტიურისტული თავგადასავალი ნამუსზე ხელაღებული
კაცისა მხოლოდ გასართობ საკითხავ წიგნად გამოდგებოდა და, მიუ-
ხედავად კვაპის ზოგადეროვნული, მაღალმხატვრული სახისა, იგი
მაინც განყენებულ, კონკრეტულ მისამართს მოკლებულ სატირულ
ნაწარმოებად დარჩებოდა, რომ მწერალი ამასთან დაკავშირებით
ეპოქის რეალისტურ სურათს არ იძლეოდეს, რომ კვაპისთან ერთად
არ ამხელდეს იმ სოციალურ წყობას, რომელშიც მის გმირს უხდება
ცხოვრება და მოქმედება. მიხეილ ჭავჭავაძის ამ რომანის ღირსე-
ბის ერთ-ერთი ძირითადი განმაპირობებელი რამ ის არის, რომ მწე-
რალი დიდი მხატვრული დამაჯერებლობით გვიხსნის რუსეთის იმ-

პერიის მმართველი წრეების ზნეობრივ დაცემას, უმეტრებას, ღეგენერაციას.

კვაჭისათვის აღრევე გახდა ნათელი, რომ საქართველო მისი ოფიორების შესაფერი მასშტაბებით არ განიზომებოდა და ამიტომაც მიაშურა რუსეთს. იგი მწარედ დასცინის საქართველოს თავისი პოზიციებიდან. „ან რა არის დიდი საქართველო? ბათუმში რომ თავი მისდო დასაძინებლად, ფეხები უნდა ქიზიყს მიაბჯინო; სოხუმში რომ ცხვირი დააცემინო, სილნალიდან გეძახიან „ხეირიო“. ქუთაისში ლაითაძესთან ან ერემოსთან დანიელა ურიაჲ რომ მრავალჯამიერი დაიწყოს, ყაზბეგიდან ბანს ეტყვიან, ზოლო თელავიდან მადლობელის შემოსძახებენ; ბორჯომში რომ პაპიროსი ამოიღო, ფოთიდან ოცი ხელი მაინც მოგვწვდება — ჩვენი მოგვაწვევინეო; მყრალი ხელსახოცი რომ იპოვნო, მთელი საქართველო მორბის ყვირილით „ჩემია! ჩემიაო!“

კვაჭისათვის სულ სხვაა რუსეთის იმპერიის თვალუწვდენი სიერცეები და ისიც იმდენს მოახერხებს თავისი გაიძვერობით, ვერაგობით, მზაკვრობით, მკვლელობებით, სიცრუით, მლიქვნელობით, შანტაჟით, მოსყიდვით, ერთი სიტყვით, ყველა ქვენა გრძნობისა თუ ბოროტების ყველა წყაროსა და მეთოდის გამოყენებით, ისე გაშლის ფრთებს, რომ „მისი მარჯვენა ფრთა მალე არხანგელსკს მისწვდა, ზოლო მარცხენა — თბილისს მიებჯინა. მისი ნისკარტი ვისლას სწვდებოდა, ბოლო ვლადივოსტოკში ჰქონდა“.

და მაინც, მთავარი სარბიელი, თავისი ბნელი საქმეების „გაიძვერობის“ შტაბი კვაჭიმ მეფის სასახლის კარის ახლო გაიჩინა. ნელ-ნელა შეძერა, მომაგრდა, შემდეგ კი მოკალათდა ამ მისთვის მყუდრო ადგილას, სადაც ყველა ეროვნების კვაჭის შეეძლო თბილი ბუნავის პოვნა. კვაჭის გრიშკა რასპუტინის სახით აკი კიდეც დახვდა თავისი ისტორიული ორეული სასახლის კარზე. სწორედ რასპუტინი გამოიყენა კვაჭიმ თავისი უმაგალითო აღზევების მიზნით. კვაჭის გაიძვერობისა და მოხერხების მასშტაბებს ისიც ცხადად გვაგრძნობინებს, რომ თვით გრიშკა რასპუტინიც კი, ეს საყოველთაოდ ცნობილი „კვაჭიც“, გააცურა და თავისი მზაკვრული გეგმების განსახორციელებლად გამოიყენა.

მიხეილ ჯავახიშვილმა შექმნა რასპუტინის მხატვრულად საინტერესო სახე, თავისი რომანის ფურცლებზე ხორცშესხმულად წარს. გ. გვერდწითელი.

მოგვიდგინა ეს გარყვნილი, დესპოტი, ზნედაცემული, ლოთი, დიდი მასშტაბების ავანტიურისტი კაცი, რომელიც აქამდე მხოლოდ ისტორიულად იყო ქართველი მკითხველისათვის ცნობილი. მწერალი, ბუნებრივია, თავისი ფანტაზიის ნაყოფს უხვად სთავაზობს მკითხველს ამ რომანში (მთელი ეპიზოდები კვაჭისა და რასპუტინის ურთიერთობისა), ზოგჯერ ისტორიულ ფაქტებსაც დალატობს (რასპუტინის მკვლელობის ისტორია), მაგრამ, რაც მთავარია, ზედმიწევნით სიზუსტით გვიხსნის რასპუტინის ბუნებას და მის როლს რუსეთის იმპერატორის სასახლის კარის დაცემასა და გარყვნაში.

კვაჭისა და „კვაჭების“ მოღვაწეობა ამ კონკრეტულ ისტორიულ პირობებში რასპუტინის მფარველობითა და ხელშეწყობით შეიძლება. ასეცაა ამ რომანში. ამდენად, კვაჭის ავანტიურიზმთან ერთად, მწერალი აშიშვლებს და ამხელს იმ საზოგადოებას, რომელიც კვაჭისთანა ტიპებს არა მარტო წარმოშობს, არამედ ყოველმხრივად უწყობს ხელს ბნელ საქმიანობაში.

არც მენშევიკური მთავრობის დროს გრძნობს კვაჭი თავს შეზღუდულად. იგი ყოველთვის დროის შესაფერ ლოზუნგებს ისვრის. კვაჭის მედროვის უდიდესი უნარიცაა აქვს თანდაყოლილი. ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ იგი ბოლშევიკად ინილბება, მაგრამ ახალი საზოგადოება კვაჭისათვის უპაერო სივრცეა და, თავის გადარჩენის მიზნით, ბურჟუაზიული საზოგადოების ეს რაინდი მირბის საზღვარგარეთ, სადაც დიდი კომბინატორი პატარა საროსკიპოს მეთვალყურის ცხოვრებას ეწევა.

ეს ისტორიული სიმართლე და საზოგადოებრივი ცხოვრების ფართო პანორამა მიხეილ ჯავახიშვილის „კვაჭი კვაჭანტირაძეს“ შემეცნებითსა და მხატვრულ ღირსებებს კიდევ უფრო მატებს.

რომანი „კვაჭი კვაჭანტირაძე“ ჟანრობრივად ქართული ლიტერატურისათვის სრულიად უცხო და ახალი რამ იყო. პირობითად მას „ავანტიურისტული რომანი“ შეიძლება ვუწოდოთ, თუმცა ამდაგვარი ჟანრი გამოკვეთილად და დამოუკიდებლად, ვთქვათ, ისე როგორც „თაღლითური რომანი“, თავისი სტილითა და ეპოქალური ჩარჩოებით, არ არსებობს. მას არაფერი აქვს საერთო სათავგადასავლო ხასიათის ნაწარმოებებთან, რისი ცალკეული ნიმუშებიც გააჩნია ქართულ ლიტერატურას მოყოლებული საერო მწერლობიდან მე-19 საუკუნემდე და მისი ჩათვლითაც, სადაც, როგორც წესი,

ძლიერი და რაინდული თვისებების მქონე, ეროვნული და სოციალური ჩაგვრის წინააღმდეგ ამბოხებული გმირები მოქმედებენ. ავანტიურისტული რომანის დამახასიათებელი ზოგი ელემენტი ისევ ეროვნულ ფოლკლორში (ვთქვათ, ნაცარქექიას პერსონაჟში) თუ შეიძლება იქნას მოძიებული, მაგრამ ისიც მეტად პირობითად. ეს ჟანრი, უნდა ითქვას, უცხო სამყაროდან არის შემოტანილი და გადმონერგილი.

მიხეილ ჯავახიშვილი ზედმიწევნით იცნობდა ევროპულ კულტურას. უცხოეთის ქვეყნებში ხანგრძლივმა ცხოვრებამ და სწავლამ კიდევ უფრო გააღრმავა მისი ცოდნა. ავანტიურისტული რომანის შექმნის იდეა, საფიქრალია, მას სწორედ ევროპულმა, კერძოდ ესპანურმა და ფრანგულმა ლიტერატურამ ჩააგონა. თუმცა, სავსებით ცხადია, რამდენად ღრმად ეროვნული ხასიათების და კონკრეტული ისტორიული ეპოქის გამოსახატავად გამოიყენა მან ეს ჟანრი და ფორმა.

ავანტიურისტული რომანი თავისი ძირებით ეგრეთწოდებულ „თაღლითურ რომანს“ („плутковский роман“) უკავშირდება, რისი შექმნაც მთლიანად ესპანელების დამსახურებაა, თუმცა იგი საოცრად სწრაფად მოედო მთელ ევროპას¹. თაღლითური რომანი ესპანეთში XVI საუკუნეში შეიქმნა. მას დასაბამი მისცა ანონიმური ავტორის ნაწარმოებმა „ტორმესელი ლასარილიოს ცხოვრებამ“. ამ ჟანრმა, თუ გვიანდელი ეპიგონური ხასიათის ნაწარმოებებს არ მივიღებთ მხედველობაში, მთელი ერთი საუკუნის მანძილზე იცოცხტა და თავისი თავი XVII საუკუნის შუა ხანებში ამოწურა.

იმ დროის ესპანეთის ცხოვრების მძიმე პირობებმა, საშინელმა სიღარიბემ და სიღატაკემ, ამასთანავე ოკეანის გადაღმა ახლად მიღებული სამყაროს ძარცვით იოლად გამდიდრების ილუზიებმა მოწანწაღე მუქთახორების, თაღლითებისა და ავანტიურისტების მთელი სოციალური ფენა წარმოშვა. ამდაგვარ ხალხს პიკაროს უწოდებდნენ. მაგრამ, საინტერესო ის გახლავთ, რომ ამგვარი სოციალური ფენის წარმოსახვა მწერლობაში ცხოვრებით, უკმაყოფილობის გრძნობის გამოხატვის საშუალებად იქცა. ნ. ტომა-

¹ მსოფლიო ლიტერატურის ბიბლიოთეკის (რუსულ ენაზე) ერთი ტომი მთლიანად ამას მიეძღვნა, იხ. Плутовской роман, Москва, 1975.

შევსკი იმოწმებს ესპანური თაღლითური რომანის ერთ-ერთი დიდი მკვლევარის ჰანდლერის სიტყვებს, რომ „თუ ეროვნულ ცხოვრებაში პიკარო ესპანეთის დაცემის ნაყოფი იყო, ესპანურ ლიტერატურაში იგი პროტესტის გამოხატვის ყველაზე ძლიერ ფორმალ იქცა“.¹

თვით ნ. ტომაშევსკის თქმით, თაღლითური რომანების ავტორთა „უდიდესი დამსახურება ის არის, რომ მათ უსასტიკესი რეაქციით გამოწვეულ დუნე ვითარებაში მაინც შეძლეს საზოგადოების დაცემისა და გახრწნის წარმოსახვა, იმედგაცრუებისა და მომავლის გამო მწარე წუხილის გამოხატვა. მათ არისტოკრატიული ბაროკოს მოგონილ გმირებს თავიანთი ანტიგმირები, ხოლო ილუზიებს რეალობა დაუპირისპირეს. ის სხვა საქმეა, რომ ლიტერატურის არსებობისათვის იმდროინდელი ვითარებით დაშვებული რეალურობის ფარგალი საკმაოდ სწრაფად იქნა ამოწურული“.

თაღლითური რომანი ერთი გარკვეული ეპოქის ნაყოფი იყო, თუმცა მისი ბუნება იმდენად ზოგადია, რომ ხშირად მეტისმეტად უფართოებენ საზღვრებს და ამ ჟანრს მიაკუთვნებენ სრულიად გახსხვავებული ეპოქების და მიზანდასახულობის თუ პოეტიკის ნაწარმოებებს მოყოლებული პეტრონიუსის „სატირიკონიდან“ თომას მანის „ავანტიურისტ ფელიქს კრულის აღსარებამდე“. ცხადია, XVII საუკუნის მერეც რაც ამ ჟანრმა ამოწურა თავისი თავი, „დიდის წარმატებით იყენებდნენ ცალკეულ მის ხერხებსა და საშუალებებს, მაგრამ ვინ გაბედავს სერიოზულად ამტკიცოს, რომ „მკვდარი სულები“ თაღლითური რომანია?“ (ნ. ტომაშევსკი). ამის დამტკიცებას, ცხადია, არავინ შეეცდება, მაგრამ თაღლითურმა რომანმა რომ თავისი გავლენა იქონია მომდევნო ხანის სათავედასავლო ჟანრზე, კერძოდ, ავანტიურისტულ რომანზე, ეს უეჭველია. ამ გავლენის კვალი აშკარაა ევროპულ ლიტერატურაში, ჩანს იკი „კვაჭი კვაჭანტირაძეშიც“. აქაც ხომ საზოგადოებრივი ცხოვრების დაცემის პირობებში ზდება ბოგანო კვაჭის დაბადება, მერე კი საოცარი აღზევება თაღლითური და ავანტიურისტული უნარის წყალობით, რასაც ნოყიერ ნიადაგს უქმნის იმდროინდელი რეალობა. აქაც

¹ იხ. Плутовской роман, Москва, 1975, ნ. ტომაშევსკის შესავალი წერილი, თარგმანი ჩემია — გ. გ.

ხომ ანტიგმირთან და საზოგადოებრივი ცხოვრების სიმახინჯის გამო გამჟღავნებულ აშკარა პროტესტთან გვაქვს საქმე.

თომას მანის გვიანდელ რომანთან, „ავანტიურისტ ფელიქს კრულის აღსარებასთან“ მიხეილ ჯავახიშვილის „კვაჭი კვაჭანტირაძეს“ პირდაპირი შეხების წერტილები არა აქვს. ეს ორი რომანი ბევრწილად და ღიდად განსხვავდება ერთმანეთისაგან, მაგრამ მაინც ერთგვარი პარალელები ძალაუვნებურად გვეძალება და ეს იმის გამო ხდება, რომ ავანტიურისტულ ჟანრს აქვს თავისი საერთო ნიშნები, თუმცა იგი, ანუ ამ ხასიათის ლიტერატურა, იტევს სრულიად განსხვავებული სახის ნაწარმოებებს, ვთქვათ, გროტესკსაც და ირონიასაც, პაროდისაც და ღიდაქტიკასაც, ფილოსოფიურსაც და ფსიქოლოგიურსაც, რომ აღარაფერი ვთქვათ სოციალურსა, სათავგადასავლოსა და სხვაზე.

თუ მიხეილ ჯავახიშვილის რომანებში (და მოთხრობებშიც) სათავგადასავლო თხრობას საქმაო ადგილი და მნიშვნელობა ენიჭება და მაინც ერთგვარად თითქოს გვაკვირვებს „კვაჭი კვაჭანტირაძე“, კიდევ უფრო მოულოდნელია ავანტიურისტული რომანი ისეთი სოციალური და ფილოსოფიური სიღრმის მწერლისათვის, როგორიცაა თომას მანი. მართალია, ამ ისედაც „მსუბუქ ჟანრს“ ქართველმა მწერალმა შარჟისა და გროტესკის წყალობით კიდევ უფრო მეტი სიმსუბუქე შესძინა, გერმანული ლიტერატურის კლასიკოსმა კი ირონიას და პაროდის ფსიქოლოგიური და სოციალური ანალიზი შეუხამა და ამით დაამძიმა თხრობა, მაინც ორივე რომანი აშკარად გამოკვეთილი ავანტიურისტული ნაწარმოებია და რაგინდ მოულოდნელიც უნდა იყოს მათი არსებობა ავტორთა საერთო შემოქმედების ფონზე, ამისი ამხსნელი რეალური მიზეზები არცთუ ძნელი მისაკვლევიან.

საქმე ის არის, რომ ავანტიურიზმი ბურჟუაზიული საზოგადოების ერთ-ერთი ყველაზე თვალნათლივი დამახასიათებელი ნიშანთვისებაა მისი ადრეული პერიოდიდან გვიანდლამდე. ბურჟუაზიის არსებობის მთელ მანძილზე მისმა ავანტიურისტულმა სულმა ყველაზე აშკარა, შეუნიღბავი და მახინჯი გამოვლენა სწორედ გვიან პერიოდში ჰპოვა, როცა ხრწნის პროცესი ცხადი და დაუძლეველი აღმოჩნდა. ამდენად, თითქოს თავად დრომ მოითხოვა, ამ კუთხით დანახვა დეგრადირებული კლასისა, ვისი სულის და ბუნების სიმა-

ხინჯის სიაშკარავეც, უკვე სერიოზული კრიტიკის მოთხოვნილებასთან ერთად, ირონიულ-პაროდიულ დამოკიდებულებასაც იწვევდა. სწორედ ამან განაპირობა უკიდურესი სიმახინჯის შესახებ საოცრად ლალი, მხიარული თხრობა მიხეილ ჯავახიშვილის და თომას მანის რომანებში.

გარდა ზოგადი ხასიათის მსგავსებისა, უფრო ხელშესახები დამთხვევებიც არის ამ ორ რომანში. კვაჭი კვაჭანტირაძეც და ფელიქს კრულიც თითქოს განგების მიერ თავიდანვე დიდი, ანუ ავანტიურისტული საქმეებისათვის არიან გაჩენილნი, რისი წყალობითაც მათ უმდაბლესი მდგომარეობიდან უმაღლესს უნდა მიაღწიონ.

იმ დღეს, როცა კვაჭი იზადებოდა, „არეულ-დარეულად დაიწყო სამტრედიაში პირველი აპრილი — დღე ცბიერი, ყალბი და მზაკვარი...“ ამით თავიდანვე მიგვანიშნებს მწერალი ახალშობილის ბუნებას.

„იმავე საღამოს ქალბატონმა ნოტიომ კვაჭიკოს ხელისგული ძლივს გაუხსნა, გაუსინჯა, ჭერ ჩაფიქრდა და მერე მოსულიერებულ პუპის, თავმომწონე სილიბისტროს, დამშვიდებულ ხუხუს და ამპარტავან ბარდლას ასე უმკითხავა:

— ქარიშხალი და ქექა-ქუხილი იმას ნიშნავს, რომე ახალგაზრდობაში კვაჭის მრავალი გაჭირვება და თავგადასავალი მოელის, მარა ღმერთი დიდია. მჯილი რომ ისე ჰქონდა მოჭერილი, რომე ძლივს გავუშაღეთ, ეს იმის ნიშანია, რომე რაც კვაჭიკოს ხელში ჩაუვარდება, მისი წართმევა კაცს არ შეუძლია. მზემ რომ გვირგვინი დეიდგა თავზე, ეს იმას ნიშნავს, რომე შემდეგში კვაჭის — ვენაცვალე მას პაწია თითებში! — ბრწყინვალე და სახელოვანი მომავალი მოელის...

სილიბისტრომ სთქვა:

„ბოვშის ესეთი ტირილი ჭერეთ არ გამიგია. სულ „მე-მეს“ იძახის. ეტყობა სხვას არაფერს შეარჩენს და ამ ქვეყანას დეიჩე-მებს“.

ფელიქს კრული თავად მოგვეთხრობს საკუთარ ისტორიას, ამდენად ტონი არ შეიძლება სარკასტული იყოს, მაგრამ მისი განსაკუთრებულობა არც მასა და არც მის მშობლებს თუ ახლობლებს კვაჭისა და კვაჭის ოჯახზე ნაკლებ არა სჯერათ. მასაც უნერგავდნენ მშობლები იმ აზრს, რომ ბედნიერ დღეს იყო დაბადებული. იგიც

თავიდანვე ღრმად იყო დარწმუნებული, რომ ღმერთები გამორჩეულად სწყალობდნენ და განსაკუთრებული მისიით იყო მოვლენილი ამქვეყნად. ჯერ კიდევ მცირეწლოვანი იმპერატორებს ბაძავდა და აღმზრდელიც გამვლელებს ამაყად ამცნობდა, აი, კაიზერს ვა-სეირნებო.

კვაჭიკ და ფელიქსიც ცხოვრებას იმით იწყებენ, რომ სახლიდან მიდიან და დამოუკიდებლად, საკუთარი ნიჭის, ანუ ავანტიურიზმის წყალობით იკაფავენ გზას.

კვაჭიკა და ფელიქსიც ქალების მიმართ განსაკუთრებულ ყურადღებას იჩენენ. ერთიცა და მეორეც ჯერ აღმზრდელებს დაერევიან, ერთი ცვირის, მეორე უენევიევას, შემდეგ კი ბევრს გადაეყრებიან თავის გზაზე და გარყვნილ ცხოვრებას ეწევიან. მაგრამ ქალები მათ იმდენად მოჭარბებული გრძნობებისა და ენერგიის დასახარჯად არ სჭირდებათ, რამდენადაც შემოსავლის წყაროს გასაჩენად და აღსაზევებლად.

კვაჭიკა და ფელიქსიც ცხოვრების ფსკერიდან მაღალი საზოგადოებისაკენ ილტვიან და ორთავე სამეფო კარს მიაღწევენ. ამ გზაზე ისინი არავითარ დაბრკოლებას არ ერიდებიან და არავითარ საშუალებას არ თაკილობენ.

კვაჭიკა და ფელიქსიც ხშირად გამოდიან სხვის როლებში, უფრო არისტოკრატიულ და ღიდგვაროვან ნაშიერებს თამაშობენ და ეს უსწავლელი ბოგანოები ისე ოსტატურად ახერხებენ ამას, ისე სწრაფად ითვისებენ უცხო მანერებსა და წესებს, რომ მათი გარდასახვა ყველასათვის შეუმჩნეველი რჩება.

ამდაგვარი დამთხვევების მოტანა ამ რომანებიდან საერთოდ, კერძოდ, მათი გმირების ცხოვრებიდან კიდევ შეიძლება, მაგრამ ეს მხოლოდ ჟანრის, ავანტიურისტული რომანის ბუნებით არის გამოწვეული და არა რაიმე პირდაპირი და უშუალო კავშირებით, რაც საერთოდ გამორიცხულია. გამორიცხულია იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ თუმცა თომას მანს „ავანტიურისტ ფელიქს კრულის აღსარება“ ბევრად ადრე ჰქონდა ჩაფიქრებული, მან იგი ცხოვრების ბოლო წლებში დაწერა. ეს რომანი მას დაუმთავრებელი დარჩა და ამ სახით პირველად 1954 წელს დაიბეჭდა. „კვაჭი კვაჭანტირაძე“ კი 1924 წელს თუმცა უკვე არსებობდა, მაინც თომას მანს მის შესახებ წარმოდგენაც არ შეიძლება ჰქონოდა. ასე რომ, ამ ორი

რომანის პირდაპირი შეხების წერტილებზე ლაპარაკი ზედმეტია, თუმცა ზოგიერთ მსგავსებას, რომელთაგან ნაწილი ზემოთ მივანიშნე, მაინც აღმოაჩენს მკითხველი.

და მაინც, მიუხედავად ამ ცალკეული მსგავსებებისა, მიხეილ ჯავახიშვილის და თომას მანის ეს რომანები სრულიად განსხვავებული მხატვრული ნაწარმოებებია. სიუჟეტის კალეიდოსკოპური სისწრაფით განვითარება „კვაჭი კვაჭანტირაძეს“ ერთგვარად ზერელობის დაღს ასვამს, იმ დროს, როცა „ავანტიურისტ ფელიქს კრულის აღსარება“, მიუხედავად სათავგადასავლო ხასიათისა, ღრმად ფილოსოფიური და ფსიქოლოგიური მხატვრული ნაწარმოებია.

თომას მანისათვის გვიანკაპიტალისტური პერიოდის სულიერ ცხოვრებას, მის გამოფიტულ და უნაყოფო ბუნებას არაფერი აქვს საერთო იმ კულტურასთან, რომელიც ბურჟუაზიამ თავისი აღმოცენებისა და განვითარების ადრეულ ხანაში შექმნა. საზოგადოებრივი მეცნიერებისა და ხელოვნების დეკადანსი მისთვის ცხადზე უცხადესია და ყველაფერ ამას მწერალი მსუბუქი და ხალისიანი ტონით მოგვითხრობს, მაგრამ ამასთანავე ღრმად გვიხსნის, რომანში ამისი საუკეთესო ნიმუშებია ის ეპიზოდები, რომლებშიც ჩვენ ფილოსოფიის პროფესორის კუკუკის და მწერალი ქალის დიანა ფილიბერის „მოძღვრებებს“ ვეცნობით. მდიდარი მრეწველის მეუღლე, ფუფუნებაში ჩაფლული დიანა ფილიბერი თავის მეტაფიზიკურ თეორიებს „სულიერისა და ანტისულიერის მიზიდულების და გადაჯაჭვულობის შესახებ“ მაშინ აფრქვევს, როცა ავბორცულ ვნებებს აყოლილი პირველივე შესვედრისთანავე ლიფტზე მომუშავე ქურდბაცაცა ლამაზ ბიჭუნას ფელიქსს თავისთან ნომერში შეიყვანს და ლოგინში ჩაიწვენს. თომას მანმა დიანა ფილიბერთი შესანიშნავი სატირული სახე შექმნა და მწარედ დასცინა დეკადენტურ იდეოლოგიას, რომლის „საყმაწვილო სენიც“ მან თვითონ ადრევე მოიხადა. ამდაგვარი ფილოსოფიური სიღრმეები „კვაჭი კვაჭანტირაძეს“ არ გააჩნია, რადგან იგი სულ სხვა ხასიათის და დანიშნულების რომანია.

ფელიქს კრული, ვისი პირითაც არის მოთხრობილი ამ რომანში ამბავი, მეორე წიგნის პირველ თავში გამოგვიტყდება თავის ეჭვებში, თუ რამდენად დააინტერესებს მკითხველს ჩემი თავგადასავალიო. იგი ამბობს: მართალია, ჩემი აღსარება ტოლს ვერ დაუდებს რომა-

ნისტების გამოწვევას მკითხველის ბიწიერი ცნობისმოყვარეობის დაკმაყოფილებაში, მაგრამ ბევრად აჯობებს მას დახვეწილი წვდომითა და კეთილშობილური სიმართლით. და კიდევ: ღმერთმა უწყის, რა თავზარდამცემ და მომხიბლავ ამბებს ელის მკითხველი ამ წიგნით, რომელიც თავისი სათაურით თითქოს დეტექტიური რომანების რიგს განეკუთვნება, მაშინ როცა ჩემი ცხოვრების ამბავი, თუშცა ზოგჯერ თითქოს დაუჯერებელი ჩანს, მაგრამ მაინც სულაც არ არის გამაოგნებელი მოულოდნელი ეფექტებითა და ჩახლართული ინტრიგებით.

ამ რომანს არც მიწიერი და არც პიკანტური ეპიზოდები არ აქვია, არც სათაგადასავლო ამბებია აქ მცირე დოზით მოთხრობილი, მაგრამ, მართლაც, ყველაფერი მაინც რეალურობითაა აღბეჭდილი. „კვაჭი კვაჭანტირაძეში“ კი გროტესკისა და უხვად მოხმობილი შარჟის გამო, რაც ხშირად ანეგდოტურობის იერს იძენს, თითქმის ყველაფერი უკიდურესად არის გაზვიადებული და ამდენად რეალობის გრძნობასაც მოკლებულია. ამ თვალსაზრისით, მიხეილ ჭავჭავაძის ეს რომანი არა მარტო „ავანტიურისტ ფელიქს კრულის აღსარებისგან“ განირჩევა დიდად, არამედ მოპასანის „ლამაზი მეგობრისგანაც“, რომელთანაც, მიუხედავად ამისა, აშკარად საგრძნობ და ექვემოთნებულ სიახლოვეს ამჟღავნებს.

მიხეილ ჭავჭავაძის 1936 წელს დაწერილ ავტობიოგრაფიაში წერს: „ჩემი სამწერლო მოღვაწეობის პირველ ხანაში (1903--08 წ.) ერთგვარ გავლენას განვიცდიდი ფლობერის, მოპასანის და გორკისა“... აქ სიტყვა „ერთგვარი“ იმის მიმანიშნებელია, რომ გავლენა მიმბაძველობას კი არ გულისხმობს, არამედ ეროვნული მწერლობის ტრადიციებთან ერთად იმ დამხმარე საყრდენებს მიანიშნებს, რაზეც არის დაფუძნებული მწერლის სრულიად ორიგინალური შემოქმედება.

გორკის ადრეულ შემოქმედებასთან მიხეილ ჭავჭავაძის პირველი, სოციალურად მძაფრი მოთხრობების თემატურ სიახლოვეზე ზემოთ უკვე ითქვა. ეს „ერთგვარი გავლენა“ გორკისა მართლაც შემოიფარგლა მიხეილ ჭავჭავაძის მოღვაწეობის ადრეული ხანით, რადგან გვიან პერიოდში ამ ორ მწერალს შორის თვალნათლივი პარალელების, შეხების წერტილების დაძებნა ნაკლებად ხერხდება. მიხეილ ჭავჭავაძის მიერ დასახელებული სამივე მწე-

რალი, მიუხედავად მათი შემოქმედებითი სამყაროების აშკარა განსხვავებულობისა, მისთვის თანაბრად მნიშვნელოვანნი იყვნენ როგორც რეალისტური მწერლობის უბრწყინვალესი წარმომადგენლები.

მოპასანის „ერთგვარი გავლენა“ მიხეილ ჭავჭავიშვილის შემოქმედებაზე მარტო პირველი ხანით არ უნდა ამოიწურებოდეს, როგორც ამას თავად მწერალი ამბობს. მიხეილ ჭავჭავიშვილის ინტერესი მოპასანის შემოქმედებისადმი არც მისი გვიანდელი შემოქმედებითი მოღვაწეობის დროს განელებულა. ეს ცხადია თუნდაც იმ მარტივი და თვალნათლივი ფაქტით, რომ მიხეილ ჭავჭავიშვილმა ადრეც თარგმნა მოპასანის მოთხრობები „25 ფრანკი“ და „შეაფი“, რომლებიც „ცნობის ფურცელში“ დაიბეჭდა 1904 წელს, უფრო გვიან კი 1931 წელს, ცალკე წიგნად გამოიცა მის მიერ თარგმნილი ყველაზე ცნობილი ნაწარმოები ფრანგი კლასიკოსისა, რომანი „ლამაზი მეგობარი“.

მოპასანის „ერთგვარი გავლენა“ მიხეილ ჭავჭავიშვილის შემოქმედების გვიანდელ პერიოდში უფრო არსებითი ხასიათისაც იყო, ვიდრე უბრალოდ თარგმნა. ეს სავსებით სამართლიანად აღნიშნა გიორგი ჭიბლაძემ: „ფლობერი... რეალისტურ ლიტერატურაში მართლაც დიდი მასწავლებელი იყო და მოპასანსაც იგი დაბეჭდვით მიუთითებდა ყველგან დარჩენილიყო დამაჯერებელი. მოპასანმა ეს შეიგნო, გაჰყვა თავის მასწავლებლის გზას, მაგრამ მიუმატა ერთი ნიშანი — სიუჟეტის მეტი ელასტიურობა, მეტი დინამიურობა, ამასთან ერთად, თხრობის სიმსუბუქე და სისადავე, ხშირად ჰუმორსა და სატირიკულ ფორმაში გადატანილი. რომ ეს მოსწონდა მიხეილ ჭავჭავიშვილს, მისივე შემოქმედება გვიდასტურებს. ეს მანერა მას დიდხანს შერჩა, და შესაძლოა, საფიქრებელია მისთვის „პაპა დიმო“ შთაგონებინა მოპასანის „პაპა სიმონას“, ან კვაჭი კვაჭანტირაძისა და მისი ამფსონების სახეები ასევე ეკარნახებინა მოპასანის ჟორჟ დიურუას „ლამაზი მეგობრიდან“¹.

მართლაც სიუჟეტის დინამიურობა, თხრობის სიმსუბუქე, ხშირად სატირაში გადაზრდილი, გვაფიქრებინებს, რომ მიხეილ ჭავჭავიშვილი ყველაზე მეტად ამ სამ მწერალს შორის მოპასანისაგან

- ¹ გ. ჭიბლაძე, კრიტიკული ეტიუდები, III, თბილისი, 1959, გვ. 272.

არის დავალებული და ამ.უკანასკნელის „ერთგვარი გავლენა“ უფრო მყარი და ხანგრძლივი იყო, ვიდრე სხვებისა.

მოპასანის რომანი „ლამაზი მეგობარი“ მალე აღიარეს მსოფლიო ლიტერატურული კლასიკის ერთერთ მნიშვნელოვან ნაწარმოებად. რომანი „ლამაზ მეგობრად“ იწოდება და მიხეილ ჯავახიშვილმაც ასევე თარგმნა, მაგრამ ჟორჟ დიურუას ამ ზედშეიტ სახელში ჩადებული ირონია გვაფიქრებინებს, რომ აქ ლამაზთან ერთად კეთილი, საყვარელი მეგობარი უნდა იგულისხმებოდეს. ეს სახელი მას გულუბრყვილოდ შეარქვა პატარა ლორინამ, რაც მარტო მისი სილამაზეს კი არ მიანიშნებდა, არამედ ხასიათის კეთილ თვისებებსაც. ამიტომაც ეწოდება რუსულ თარგმანში „Милый друг“, ყველას მოეწონა ეს მშვენიერად შერქმეული სახელი, რადგან არავინ იცოდა, თუ რა ინიღბებოდა ჟორჟ დიურუას ამ სილამაზესა და მოჩვენებითი გულისხმიერების იქით. რომანის ბოლოს, როცა გმირის ხასიათი და ბუნება ყველასათვის აშკარა შეიქნება, როცა ჟორჟ დიურუას უღირსობა და ზნედაცემულობა აღარავისთვის აღარაა საიდუმლო, მისი ზედმეტი სახელი უკვე აშკარა ირონიად გაისმის.

მართალია, მიხეილ ჯავახიშვილმა მოპასანის ამ რომანის თარგმანი „კვაჭი კვაჭანტირაძეზე“ მთელი შვიდი წლით გვიან გამოაქვეყნა, მაგრამ არავითარ ეჭვს არ იწვევს, რომ „კეთილ მეგობარს“ იგი ბევრად ადრე იცნობდა და ჟორჟ დიურუას უდაოდ შეეძლო გავლენა მოეხდინა კვაჭის სახეზე მუშაობისას.

ჟორჟ დიურუასა და კვაჭი კვაჭანტირაძეს ბევრი რამ აქვთ საერთო. ორივე ბულვარული რომანების მაცდური მამაკაცებივით ლამაზია და ეს მათი პირველი იარაღია, რასაც დიდის წარმატებით იყენებენ. ორივე უკიდურესად დაუნდობელია. ჟორჟ დიურუამ იმით დაიწყო, რომ ალყირში სამი არაბი მოკლა ქათმისათვის, მერე კი თავისი გზის გამკვალავები და მეგობრები შარლ და მადლენ ფორესტიერებიც არ დაინდო. კვაჭისთვისაც ყველა და ყველაფერი ამ ქვეყნად მხოლოდ იმისათვის არსებობს, რომ საკუთარი მიზნებისათვის გამოიყენოს და მერე უმოწყალოდ გასწიროს. ორივე გაუნათლებელია და ამას არად დაგიდევინ, რადგან იმდროინდელ საზოგადოებაში ამ ნაკლს მშვენიერად ინაზღაურებენ ავანტიურისტული უნარის წყალობით.

ამასთან დაკავშირებით ერთი დეტალის გახსენება შეიძლება,

სადაც მარტო გმირების ხასიათების ზოგადი ბუნების მსგავსება კი არ ჩანს, არამედ მათი გამოვლენის კონკრეტული ფორმებიც. შარლ ფორესტიე ასე არიგებს კარიერის დასაწყისში ჟორჟ დიურუას, როცა მას ჟურნალისტობას დაუპირებს:

„— ბაკალავარის გამოცდა ჩაბარებული გაქვს?

— არა. ორჯერ ჩამჭრეს.

— ეგ უმნიშვნელოა, რადგან კურსი უკვე გავლილი გაქვს. თუ ვინიცბაა ციცერონზე ან ტიბერიუსზე ჩამოვარდა სიტყვა, ხომ იცი, დაახლოებით მაინც, ვინ იყვნენ?

— ვიცი, დაახლოებით.

— ძალიან კარგი. მაგაზე მეტი არც სხვებმა იციან, გარდა ორი-ოდე უნიჭოსი, რომელთაც სხვა არაფერი შეუძლიათ. სულაც არ არის ძნელი ჰკვიან კაცად მოაჩვენო თავი. უმთავრესი ის არის, რომ უმეტრებაში არ დაგიჭირონ. უნდა მოხერხებული იყო, ძნელს მოერიდო, დაბრკოლებას მოუარო და დროზე იხმარო საენციკლოპედიო ლექსიკონი“...¹

ჟორჟ დიურუა მშვენიერად აითვისებს საზოგადოებაში თავდაჭერის ამ პირველ და მნიშვნელოვან გაკვეთილს. კვაჭის, მართალია, ნაკლებ განათლებული, მაგრამ, სამაგიეროდ, უფრო გამოცდილი და გაიძვერა მრჩეველი ჰყავს მამამისის, სილიბისტროს სახით:

„ — ყური მიგდეთ, გეიგონეთ და დეიხსომეთ: ძალიანაც რომ გეიკვირვოთ რამე, გაკვირვებას ნუ შეიმჩნევთ, თვარა გამოუცდელობას შეგატყობენ და დაგცინებენ ან ხრიკს მოგდებენ. თუ ლაპარაკი ჩამოვარდა სადმე, სთქვით, ტფილისშიაც ვყოფილვარ-თქვა, ერთი წელიწადი მიცხოვრია-თქვა, ყოლიფერი მინახავს-თქვა, გამიგია და მიცდია-თქვა.

... კვაჭიკომ ეს დარიგებაც კარგად შეითვისა...“²

ჟორჟ დიურუაცა და კვაჭი კვაჭანტირაძეც გლახთა წრიდან არიან გამოსულნი და მათი ოცნება მარტო სიმდიდრის მოხვეჭა კი არ არის, არამედ დიდგვაროვნობის შეძენაც. ამ მხრივ ისინი ტიპური წარმომადგენლები არიან ბურჟუაზიული საზოგადოებისა. თუ

¹ მიხეილ ჭავჭავიძე, რჩეული თხზულებანი, ტ. V, გვ. 433.

² მიხეილ ჭავჭავიძე, თხზულებანი რვა ტომად, ტ. II, გვ. 15.

კვაჭი ამას შედარებით იოლად ახერხებს, რადგან მწერალი რომანის ავანტიურისტულ-სათავგადასავლო ხასიათის გამო მაინცდამაინც არ იწუხებს თავს დამაჯერებლობის ილუზიის შექნით, ჟორჟ დიურუას ეს ოცნებაცა და მისი განხორციელებაც უფრო საფუძვლიანად არის წარმოჩენილი, რადგან იგი უფრო აშკარად გამოკვეთილი სოციალური და ფსიქოლოგიური რომანის გმირია.

მოპასანი ერთგვარად ტრადიციულად უპირისპირებს იმ ქალაქურ, ანუ ბურჟუაზიულ სამყაროს, სადაც ჟორჟ დიურუა საკუთარ კარიერას ეწევა და სოფლურ, თითქოს იდილიურ პატრიარქალურ სამყაროს, სადაც მისი მშობლები ცხოვრობენ. მათთან სტუმრად ჩასული ჟორჟი და მადლენი თითქოს მოიხიბლებიან კიდევ სოფლური ყოფის საცოდაობით, სიღარიბით, მაგრამ თავისებური სილამაზითა და სიწმინდით. თუმცა ეს იქნებ უნებლიე. მაგრამ მაინც თვალთმაქცობაა, სხვისი თუ არა, საკუთარი თავის მოტყუების ცდაა, რადგან ორივე ტიპიური წარმომადგენელია ბურჟუაზიული საზოგადოებით დაავადებული ადამიანებისა. მიხეილ ჭავჭავაძის წინაშე ამდაგვარი პრობლემა არა დგას, იგი პირწაყარნილ ავანტიურისტულ ხასიათს გვიხსნის, სხვა არაფერი აინტერესებს და მამათა და შვილთა, სოფლისა და ქალაქის დაპირისპირებას არ ისახავს მიზნად. ამიტომ კვაჭი თავისი ავანტიურისტული ბუნებით საკუთარი მშობლების ღვიძლი შვილია, სილიბისტროს და პუპის ღირსეული მემკვიდრეა.

ამ მდაბიური წარმოშობის მემკვიდრეობისაგან თავის დაღწევა ორთავეს, ჟორჟსაც და კვაჭისაც თანაბრად ფანტიკურად სურთ. კვაჭი ამას რომანის თავშივე ოსტატურად და ხელის ერთი დაკერით ახერხებს, ჯერ აზნაური და მალე თავადიშვილიც ხდება, ჟორჟ დიურუა კი მხოლოდ რომანის ბოლოს ეწევა საწადელს, როცა ბატონის ტიტულის მითვისებას შესძლებს და ამით სიამაყით ივსება.

კვაჭისა და ჟორჟის აღზევება მარტო წოდებრივ გამოხატულებას როდი პოვებს, ორივე ამა ქვეყნის ძლიერთა კასტაში შეაღწევს. კვაჭი რუსეთის იმპერიის ბედის ერთ-ერთი გამგებელი ხდება, ჟორჟი კი საფრანგეთის პარლამენტის დეპუტატობას და მინისტრობას უმიზნებს. ორივე თავბრუდამხვევად იკეთებს ამ კარიერას, ორთავეს გზები და მეთოდები ყოველივე ამის მისაღწევად მსგავსია, თითქმის ერთნაირია. მიზნის მისაღწევად მათი იარაღია უკი-

დურესი ზნედაცემულობა, მომხვეჭელობა, ქალები. მათთვის არ არსებობს არაფერი წმინდა, რისი გაყიდვაც არ შეიძლებოდეს სარფიანად, იქნება ეს მეგობარი, სამშობლო, საყვარელი ქალი, თუ რაც ან ვინც გნებავთ.

„სილიბისტროს შვილს მტკიცედ, ღრმად და ურყევად სწამდა, რომ ამ ქვეყნის ღერძი და დედაბოძი მხოლოდ და მხოლოდ ფულაა, ხოლო დანარჩენი, რაც კი არსებობს — მთელი მსოფლიოს სული, გულიც და ხორციც — უკლებლივ ყველაფერი მხოლოდ ფულის მტვერია, მისი ყურმოჭრილი მონა-მორჩილია და ყოველივე ისევე იყიდება, როგორც ის ერთი წყვილი საცვალი, რომელიც მან იმ დღეს იყიდა ბათომში“.

კვაჭიკა და ჟორჯიკ პირველ „ოფლიან“ მანეთს თუ ფრანკს ქალებისაგან იშოვნიან და შემდეგაც, როცა მილიონობით ატრიალებენ ფულს, ესეც მხოლოდ ქალების წყალობაა, მათი მოტყუებით, ძარცვით და ყიდვა-გაყიდვითაა შეძენილი. ცვირი შოლია, ვოლკოვის ქვრივი, რებეკა იდელსონი, ვერა სიდოროვა, მაღამ ლაპოში, ელენე, ტანია პროზოროვა, ლორტინის ქვრივი, ლედი ჰარვეი, რაჰილი და ვინ იცის კიდევ რამდენი პატიოსანი ქალი, მსხვილი თუ წვრილი მეძავი, დიდგვაროვანი ქალბატონი თუ მდაბიო დედაკაცი გამოიყენა და მერე გათელა კვაჭიმ, სანამ თავის ბოლო საბედოს ღიზა-ხანუმს და მის საროსკიპოს შეეკედლებოდა. ჟორჯი უფრო „მოკრძალებული“ აღმოჩნდა, მან მხოლოდ რაშელი, კლოტილდა დემა-რელი, მადლენ ფორესტიე, დედა-შვილი ვალტერები იკმარა, მაგრამ მაინც არ ჩამორჩა კვაჭის სიბილწეში და სავსებით დაიმსახურა ერთ-ერთი გაყიდული საყვარლის მიერ ნათქვამი სიტყვები: „მას აქეთ, რაც გიცნობ, ავარასავით გიჭირავს თავი... ყველას ატყუებ, ყველას ჰყვლეფავ, ყველგან ფულსა ხვეტავ, სიამის ყვავილებს ჰკრეფავ და ისიც გინდა, რომ პატიოსანივით მოგეჭკე?“¹ „სალახანა“ და „არამზადა“ მართლაც შესაფერი ეპითეტებია ჟორჯ დიურეასათვის, თუმცა ამ სიტყვებს მას სწორედ მაშინ ეუბნებიან, როცა იგი დიდი მილიონერის პატარა სუზანაზე იწერს ჯვარს, დეპუტატთა პალატას შეჰყურებს და ასე ეჩვენება, თითქო წმინდა

¹ მიხეილ ჯავახიშვილი, რჩეული თხზულებანი, ტ. V, გვ. 733.

მადლენის ტაძრის კარიბჭედან ეხლავე ბურბონთა სასახლის აივანზე უნდა გამამტარიყო.

კვაჭი კვაჭანტირაძეც, ფელიქს კრულიც, ჟორჟ დიურუაც ერთგვაროვანი გმირები არიან, ტიპიური თაღლითები და ავანტიურისტები და თუ განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, ეს მხოლოდ იმით არის გამოწვეული, რომ ერთი სათავეადასავლო-ავანტიურისტული რომანის გმირია, მეორე სათავეადასავლო-ფილოსოფიურისა, მესამე — კი სოციალურისა. მიუხედავად ამ ქანობრივი განსხვავების „ნიუანსებისა“, სამივე რომანი ბურჟუაზიული საზოგადოების მამხილებელ ნაწარმოებთა რიგს განეკუთვნება.

ქართული საზოგადოებრიობა და სალიტერატურო კრიტიკაც თავიდან დიდი კმაყოფილებით შეხვდა იმას, რომ მიხეილ ჭავჭავიშვილი ხანგრძლივი დუმილის შემდეგ კვლავ დაუბრუნდა ქართულ მწერლობას ოციან წლებში და ზედიზედ გამოაქვეყნა ახალი ნაწარმოებები. მის მოთხრობებზე და რომანებზე მაშინვე ბევრი ითქვა და დაიწერა, კრიტიკულ წერილებში ძირითადად სწორად იქნა შეფასებული მწერლის მიერ ახლად გამოქვეყნებული მოთხრობები და რომანი „კვაჭი კვაჭანტირაძე“.

საყვედურისა და შემდეგ კი უფრო მკვახე ტონის ზმება მიხეილ ჭავჭავიშვილის შემოქმედების მისამართით უფრო მოგვიანებით გაისმა, მას შემდეგ, რაც მწერალი ლიტერატურულ ჯგუფს „არიფიონს“ დაუკავშირდა და მისი ერთ-ერთი ორგანიზატორის როლიც იკისრა. განსაკუთრებით მწვავედ აკრიტიკებდნენ იდეოლოგიური პოზიციებიდან „დამპატიჟეს“, „გივი შაღურს“, „ჯაყოს ხიზნებს“ და სხვა ნაწარმოებებს. ცხადია, არც რომანი „კვაჭი კვაჭანტირაძე“ დაინდეს.

ბენიტო ბუაჩიძე 1930 წელს „მნათობის“ (I) ფურცლებზე საერთოდ მკაცრად აკრიტიკებდა მიხეილ ჭავჭავიშვილს, კერძოდ კი მისი რომანის „კვაჭი კვაჭანტირაძის“ შესახებ წერდა: „მისი ვეებერთელა, ბულვარული „კვაჭი კვაჭანტირაძე“ დიდი ხანია საუტილიზაციო ნედლეულად არის ქცეული. მან რამდენიმე ანტისაბჭოთა მდარე პასკვილის შემდეგ და პარალელურად ქართული პროზა გამოთაყვანებულ ობიექტელობის სათარეშოდ გახადა“. მიხეილ ჭავჭავიშვილის კრიტიკა ორგანიზებულ ცილისწამებაში გადაიზარდა, რამაც დიდად შეუწყო ხელი მწერლის ცხოვრების ტრაგი-

კულ ფინალს. ეს ბეერწილად ლიტერატურული ჯგუფის „არიუონის“ პოზიციის მცდარად გაგების, ან კიდევ მისი შეცდომების გაზვიადების შედეგი იყო, თორემ მიხეილ ჯავახიშვილის არც მოთხრობებში და არც რომანებში რომ იდეოლოგიურად მკლარი და მიუღებელი, მით უფრო, საშიში არაფერი იყო, ეს ცხადზე ცხადია.

„კვაჭი კვაჭანტირაძეს“ გააჩნია თავისი სუსტი მხარეებიც: სიუჟეტური შეუკერელობა, მსგავს სიტუაციათა ხშირი გამეორება ცალკეულ ეპიზოდებში, ვთქვათ საზღვარგარეთ კვაჭის მოგზაურობის დროს და სხვაგანაც, თხრობის ერთგვარი ზერელობა, შესამჩნევი მონოტონურობა და სხვა. მაგრამ, რომანის უანრული სიახლე, მამხილებელი პათოსი, გროტესკული სახე ავანტიურისტი და ზნედაცემული ადამიანისა, რომელიც გარკვეულ ისტორიულ პირობებში მოქმედებს და იმ დროს რუსეთის იმპერიის, სამეფო კარის თუ ბურჟუაზიის მთელ გახრწნილებას გვიხსნის, „კვაჭი კვაჭანტირაძეს“ უადრესად საინტერესო, მნიშვნელოვან მოვლენად აქცევს ქართულ მწერლობაში.

სხვათა შორის, „კვაჭი კვაჭანტირაძის“ კიდევ ერთა ღირსება თავიდანვე იქნა შენიშნული, ესაა მისი მოქმედების დინამიურობა, რაც რომანს საინტერესოს ხდიდა ინსცენირებისა თუ ეკრანიზაციის თვალსაზრისით. ალექსანდრე წუწუნავას მისი ფილმად გადაღებაც განუზრახავს, არსებობს რომანის სცენარიც, რომელიც თავად მწერალმა დაწერა, მაგრამ ეს საქმე განუხორციელებელი დარჩა და გასაკვირია, რომ დღემდე ქართულმა კინემატოგრაფმა არ გამოიყენა ესოდენ მნიშვნელოვანი და საგულისხმო მასალა. შალვა დადიანს „კვაჭი კვაჭანტირაძის“ პიესად გადაკეთება და დადგმაც ნდომებია. ამის შესახებ ცნობები მიხეილ ჯავახიშვილის წერილებშიც არის შემონახული, მაგრამ არც ამ განზრახვას ეწერა განხორციელება. ალბათ იმიტომაც, რომ ამ დროს, ოციანი წლების ბოლოს, უკვე სხვა თვალთ დაუწყეს ცქერა მიხეილ ჯავახიშვილსაც და კერძოდ ამ რომანსაც.

„კვაჭი კვაჭანტირაძის“ სცენიური განსახიერება მხოლოდ ახლა, 70-იან წლებში განხორციელდა მარჯანიშვილის სახელობის თეატრში. პიესა დადგა რეჟისორმა დოდო ალექსიძემ კოტე მახარაძის ინსცენირების მიხედვით. კვაჭის როლიც თავად კოტე მახარაძემ შეასრულა. უნდა ითქვას, რომ ინსცენირების ავტორებმა გა-

იოვალისწინეს თვით მიხეილ ჯავახიშვილის სურვილი და მოსაზრებები, რაც მან შალვა დადიანისადმი მიწერილ წერილში გამოთქვა, კერძოდ, რომ პიესაში „მთლიანი კვანძის უქონლობა დინამიკამ უნდა აინაზღაუროსო“. მარჯანიშვილის სახელობის თეატრის სპექტაკლი მართლაც საკმაოდ დინამიური და მთლიანად საინტერესო გამოვიდა, თუმცა სასურველი შედეგი მაინც ვერ იქნა მიღწეული.

ამის უპირველესი მიზეზი ის უნდა იყოს, რომ საერთოდ იმსცენიერება, ანუ მხატვრული ორგანიზმის ერთი ქანრიდან მეორეში გადანერგვა ყოველთვის მძიმე საქმეა და ძალზე იშვიათად გადაქცეულა შემოქმედებით გამარჯვებად. მეორეც კიდევ, იმსცენიერება ომანის სცენაზე პირდაპირი და მარტივი გადატანით, მისი სიუჟეტური განვითარების მექანიკური გამეორებით არ შეიძლება მოხდეს. ამასთან დაკავშირებით ფრიად საგულისხმოა დოსტოევსკის მიერ დრამატურგ ობოლენსკაიასადმი მიწერილ წერილში გამოთქმული მოსაზრება:

„ხელოვნებას რაღაც საიდუმლოება გააჩნია, რომლითაც ეპიური ფორმა ვერასოდეს ვერ იპოვის თავისს შესატყვისის დრამატურგიულში. ჩე კიდევ მჭერა, რომ ხელოვნების სხვადასხვა ფორმებისათვის არსებობს მათი შესაბამისი პოეტური აზრების რიგები, ისე რომ ერთი აზრი არასოდეს არ შეიძლება გამოიხატოს პეორე, მისთვის შეუსაბამო ფორმაში. ის სხვა საქმეა, თუ თქვენ რაც შეიძლება მეტად გადააქეთებთ და შეცვლით რომანს, მისგან შეინარჩუნებთ მხოლოდ ერთ რომელიმე ეპიზოდს დრამად გადასაქეთებლად, ან კიდევ, აიღებთ საწყის აზრს და სრულიად შეცვლით სიუჟეტს“¹.

დოსტოევსკის ამ მოსაზრებას ნაწარმოების ერთი ქანრიდან მეორეში გადატანისას რადიკალური ცვლილებების აუცილებლობის შესახებ, ყველა როდი უწევს ანგარიშს, ეს ბრძნული რჩევა ავიწყდებათ ხოლმე. „კვაჭი კვაჭანტირაძის“ იმსცენიერების დროსაც სპექტაკლში თითქმის მთელი რომანის ჩატევა მოინდომეს, ნაცვლად იმისა, რომ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი სიუჟეტური ხაზები დამუშავებინოთ საგულდაგულოდ. ამის გამო სპექტაკლმა დინამიურობასთან ერთად ზერელობაც შეიძინა, რისი კვალიც გარკვეული დოზით თავად რომანსაც ატყვია.

¹ Ф. Достоевский, письма, т. 3, 1934, გვ. 20, თარგმანი ჩემია, გ. გ. 6. გ. გვერდწითელი.

მიხეილ ჯავახიშვილის შემოქმედებაში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება რომანს „ჯაყოს ხიზნები“, რომელიც მწერალმა 1924 წელს დაასრულა. შეიძლება ითქვას, „ჯაყოს ხიზნები“ ოცდანი წლების ქართულ ლიტერატურაში ერთი ყველაზე საუკეთესო პროზაული ნაწარმოებია, რომელიც თავისი დიდი მხატვრული და შემეცნებითი ღირსებების გამო ქართული საბჭოთა ლიტერატურის კლასიკურ ნაწარმოებთა რიგს განეკუთვნება.

„ჯაყოს ხიზნებმა“ თავის დროზე დიდი ლიტერატურული კამათი გამოიწვია, რადგან ყველამ ვერ შეძლო ღირსეულად შეეფასებინა რომანი. თვითონ მიხეილ ჯავახიშვილი, რომელიც საერთოდ, და პირველ რიგში საკუთარი თავისადმი, მეტად მომთხოვნი იყო, წერდა: „მე ცხოვრების უმადური არა ვარ. ჩემს გზაზე ჭირიც მიწაზე და ბედნიერიც ცყოფილვარ. მაგრამ იშვიათად მიგრძენია ისეთი მძაფრი სიხარული, რომელიც ვიგრძენი ზოგი ჩემი მოთხრობისა და რომანის დასასრულის გამო (ჩანჩუა, თავდავიწყება, მეჩექმე გაბო, ტყის კაცი, აბდულაჰ, თეთრი საყელო, არსენა მარაბდელი). უცნაურია: ყველაზე მეტი დავა ჯაყოს ხიზნებმა გამოიწვია, მაგრამ, ყველაზე მეტი სიხარულიც ამ რომანის დასრულებამ მაგრძნობინა. ამ დღეს ნამდვილ ბალად გადავიქეცი, რომელსაც გაუძლისა ბედნიერება დაატყდა. ველარც მე ვცნობდი ჩემს თავს და ველარც ჩემი ცოლ-შვილი მცნობდა“¹. მწერლის ამ სიტყვებიდან აშკარად ჩანს, რომ იგი ყველაზე მეტ მნიშვნელობას „ჯაყოს ხიზნებს“ ანიჭებდა. მართლაც, ეს რომანი ერთი საუკეთესოთაგანია მიხეილ ჯავახიშვილის შემოქმედებაში და, საერთოდ, ქართულ მხატვრულ პროზაში.

რომანის კრიტიკოსები თავის შენიშვნებში უმთავრესად ორ ამოსავალ საფუძველს ეყრდნობოდნენ. ერთნი ფიქრობდნენ, რომ მწერალი მეტისმეტად მკაცრად მოეკიდა ქართველ ინტელიგენციას და ერთგვარი შეურაცხყოფაც მიაყენა მას თეიმურაზ ჭეიშათაის მხატვრული სახით, მეორეთა აზრით კი, მწერალი მეტისმეტად გაიტაცა უარყოფითი მოვლენებისა და ტიპების მხატვრულმა განზო-

¹ მიხეილ ჯავახიშვილი, რჩეული თხზულებანი, ტ. VI, გვ. 391.

გაღებამ, რამაც მას ზომიერების გრძნობა დააქარგვინა და, ამდენად, სინამდვილეც ცალმხრივად ნეგატიურად წარმოსახვინა.

პირველი მოსაზრება უთუოდ ეროვნული გრძნობის მეშჩანური გაგებიდან მოდის, რაც სერიოზულ შეკამათებას არ საჭიროებს, რადგან ამას თუ ავეყვებით, მაშინ უნდა უარყოფთ უმეტესი ნაწილი მსოფლიო კლასიკური ლიტერატურისა და თითქმის უნდა წაეშალოთ კრიტიკული რეალიზმის ლიტერატურა, ყოველ შემთხვევაში, სატირული ნაწარმოებები მაინც. მწერლისათვის არავის წაურთმევია მხატვრული გაზვიადების, ჰიპერბოლის უფლება და გროტესკული სახეებიც ჯერ არავის უარუყვია.

არამცთუ საზოგადოების ერთი რომელიმე ფენის ან ნაწილის, არამედ, საერთოდ, ერის ისტორიულად ჩამოყალიბებული ხასიათისა ან ჯუნების საჩოთირო მხარის მხატვრული გამოქვეყნება მწერლობის ერთ-ერთი უპირველესი ამოცანაა, რადგან საკუთარი ნაკლის დაუნახავად და შეუცნობლად არ არსებობს პროგრესი. რამდენადაც ძლიერია ერი. იმდენად უდრტვინველად და გაუღიზიანებლად იღებს თავისი მწერლის თუნდაც გაზვიადებულ, მხატვრულად ჰიპერბოლიზებულ ნეგატიურ განსჯა-შეფასებას და, პირიქით, რამდენადაც მეტად ახასიათებს მას სუსტი და უარყოფითი მხარეები, იმდენად ნაკლებ იწყნარებს და ეგუება მწერლის მართალ სიტყვას.

რაც შეეხება მეორე მოსაზრებას, ცხოვრების ნეგატიური მხარეების წარმოსახვა არც საბჭოთა ლიტერატურისათვის არის დასაძრახისი. მთავარია, გარკვეული იყოს მწერლის პოზიცია. რომელიც აშკარას გახდის, თუ რომელ ტენდენციას უჭერს მხარს, საზოგადოების ისტორიული განვითარების თვალსაზრისით, რამდენად სწორად აზროვნებს იგი მხატვრულად. ამ თვალსაზრისით სადავო არაფერი შეიძლება გვქონოდა ან გვქონდეს მიხეილ ჭავჭავიძელთან, რადგან მწერლის პოზიცია ნათელიცაა და სწორიც. ამიტომაც, „ჩაყოს ზიზნების“ გამო გამოთქმული საყვედურები არ იყო მართებული.

ამასთანავე, არც ის უნდა დაგვაფიწყდეს, რომ ოციანი წლების დასაწყისში ქართული მხატვრული პროზისათვის საერთოდ იყო დამახასიათებელი უპირატესად წარმავალი, დრომოკმული, ისტორიულად განწირული საზოგადოებრივი ფენების თუ კლასების

უკანასკნელი აგონიის წარმოსახვა. ამ წლების პირველი რომანები, კონსტანტინე გამსახურდიას „დიონისოს ღიმილი“, დემნა შენგელაიას „სანავარდო“, მიხეილ ჯავახიშვილის „კვაჭი კვაჭანტირაძე“, „ჯაყოს ხიზნები“ — გვარწმუნებენ ამაში. საინტერესოა ფაქტი, რომ ლეო ქიაჩელიც კი, რომელმაც 1917 წლის რევოლუციამდე დაწერა „ტარიელ გოლუა“, ეს ამაღელვებელი ნაწარმოები 900-იანი წლების რევოლუციურ ცხოვრებაზე, ამ წლებში „თავადის ქალი მაიას“ თემას მიუბრუნდა. ეს შემთხვევითი ამბავი არ იყო. პროზაულ ნაწარმოებს, მითუმეტეს რომანს, მწერლის დიდი გამოცდილება, ცხოვრების მრავალმხრივი და საფუძვლიანი ცოდნა, მისი განვითარების ტენდენციების კონკრეტული გააზრება, ახალი ადამიანის ფიქრის, მისწრაფების, განცდის, ერთი სიტყვით, მთელი მიწა ბუნების, შინაგანი სამყაროს ღრმა წვდომა და გაგება სჭირდება. როგორც ჩანს, ოციანი წლების დასაწყისის ქართულ მწერლობას ყველაფერ ამაზე არ ჰქონდა ისეთი სრული წარმოდგენა, რომ ეპიკურ ჟანრში წარმოესახა ახალი დროცა და ახალი ადამიანებიც. მისთვის უფრო ნაცნობი და საზოგადოებრივად თუ ფსიქოლოგიურად უფრო ნათელი, ხორცშესხმული იყო ისტორიულად დაბერებული და მიხრწნილი საზოგადოება, რომელიც ტოვებდა ასპარეზს და ამიტომაც მხატვრული წარმოსახვის ობიექტად სწორედ ეს აირჩია.

ამ პრობლემისა თუ თემისადმი ინტერესი ჯერ კიდევ არ ნიშნავდა მწერლობის პასიურ ან თუნდაც ნეიტრალურ დამოკიდებულებას ახალი ცხოვრებისადმი. თუ საზოგადოების ჯანსაღი, მზარდი, მომავლის მქონე ძალები პოზიტიურად, ხორცშესხმულად ვერ წარმოგვიდგნენ იმ წლების საუკეთესო ნაწარმოებებში, სამაგიეროდ, ის ძალები, რომლებიც უპირისპირდებოდნენ ახალ ცხოვრებას, მხატვრულად მძაფრად, დამაჯერებლად გააშიშვლა და ამხილა ქართულმა მწერლობამ და თვალნათლივი გახადა მათი დაცემის, დამარცხების, საზოგადოებრივი სიკვდილის გარდუვალობა.

ასეთი მიზანდასახულობისა იყო და არის მიხეილ ჯავახიშვილის „ჯაყოს ხიზნებიც“. ოციანი წლებში ქართველი ინტელიგენციის ერთ ნაწილში გამჭდარი იყო რწმენა იმისა, რომ რევოლუცია იყო უხეში ძალა, რომელიც თავის გზაზე არავის და არაფერს ინდობდა და აპირებდა მათი სიმპათიები უფრო მოლიბერალო პოლი-

ტიკანებისადმი იყო მიმართული. მიხეილ ჯავახიშვილმა შესანიშნავად დაგვიხატა ამ მოლიბერალო. უნიათო. უმაქნისი ადამიანის თეიმურაზ ხევისთავის სახე, რითაც დიდი მხატვრული განზოგადების ტიპიური სახე შექმნა და მკითხველისათვის თვალნათლივი გახდა, თუ ლიბერალობის ამ პოზაში ჩამდგარი ადამიანების უკან რა ცოცხალი ლეში ინიღბებოდა და რამდენად აუცილებელი იყო ისტორიულად ამ ნიღბის ჩამოგლეჯაც და ამ ცოცხალი ლეშის ცხოვრების მდინარებიდან გარიყვაც. ამით მწერალმა დიდი საზოგადოებრივი საქმე გააკეთა, მემკვიდრეობად დაგვიტოვა კლასიკური რომანი, რომელიც სცილდება ამ მნიშვნელოვან, მაგრამ ისტორიულად კონკრეტულ მიზანდასახულობას და ყოველი დროის ადამიანისათვის წარმოადგენს აქტიუობის, მოქმედების, შრომის, მოღვაწეობის აუცილებლობის მხატვრულად მქადაგებელ ნაწარმოებს.

საინტერესოა მიხეილ ჯავახიშვილის მოგონებებ, თუ როგორ შეიქმნა „ჯაყოს ხიზნები“, რა ცოცხალმა შთაბეჭდილებამ მისცა ბიძგი მწერალს ამ რომანის დასაწერად და ერთ-ერთი მთავარი გმირის, ჯაყოს სახის გამოსაკვეთად:

„ჯაყო სულ სხვანაირად წარმოიშვა. 30 წლის წინათ ჯაყოს ხეობაში უცნაური ვინმე შემხვდა — ბრგე, ბანჯგვლიანი, ცბიერი, ხარბი, ამავე დროს მარდი და მოხერხებული. მისი სახელი აღარ მახსოვს. 10 წლის შემდეგ ინე. ფიქრო ყაზბეგმა ქართულ კლუბში ასეთი ანეკდოტი გვიამბო: ნაყმევმა თავის კნეინას ძღვენი მიართვა:

- გამარჯობა, ჯაყო!
- კნეინას გახლავარ.
- რასა იქმ, როგორა ხარ?
- ძალიან კარგად ბრძანდები, შენი კირიმე.
- ცოლშვილი როგორაა გყავს?
- სულ კარგათა ხარ, გენაცვალე.
- რამდენი შვილი გყავს, ჯაყო?
- თორმეტი გყავს, გენაცვალე მაგ თვალეშია.
- როგორ მოახერხე მაგდენი, ჯაყო?
- მაშ, მაშა! აგრე იცის ჯაყომა! — მიუგო ნაყმევმა.

უკანასკნელ სამ სიტყვაში ამაზე. უფრო მწვავე პილპილი ეყა. რა. ანეკდოტი ჩემს ხსოვნაში ხუთიოდე წუთზე მეტს ვერ სძლებს, მაგრამ ამ უწმაწურ ანეკდოტს ჯაველი ოსი ჩაეხლართა და ამ სახემ

ჩემი ხსოვნის ერთ-ერთ კუნჭულში დაიბუდა. კიდევ გავიდა ათიოდე წელიწადი და იგი მოულოდნელად გაცოცხლდა, გაშიშვლდა და თვალწინ წამომეჭრა. ო, ზოგჯერ რა უცნაურად იბადება ტიპი“. (მ. ჯავახიშვილი, „როგორ ვმუშაობ“).

ასე გაუცოცხლდა მწერალს მეხსიერებაში ჩარჩენილი სახე, როდესაც მოუმწიფდა საზოგადოებრივად და მხატვრულად მნიშვნელოვანი სათქმელი. ვიღაც ჯაველი ოსის გარეგნულმა იერმა და ერთმა უბრალო ანეკდოტმა გამოსცა ის ნაპერწკალი, რომელმაც დაანთო ადამიანური ვნების დიდი ხანძარი „ჯაყოს ხიზნებში“. ხოლო ამ ხანძარმა დაფერფლა ის ფიტული, რომელსაც თეიმურაზ ხევისთავი ჰქვია.

რომანში თეიმურაზ ხევისთავის და ჯაყო ჯივაშვილის სახეებია მთავარი, სწორედ ისინი განასახიერებენ ორ ბოროტ საწყისს, რომლებიც, თუმცა სრულიად განსხვავებულია ერთმანეთისაგან, მაგრამ, დიმიტრი ბენაშვილის თქმით, თანაბრად საშიში წყლულაა ერის სხეულზე და ერთნაირად დაუნდობლად სჭირდება მოკვეთა. ამ წყლულების არსს და მათი მოკვეთის ისტორიულ აუცილებლობას გვიხსნის მწერალი. არის კიდევ ერთი მთავარი გმირი, მარგო, რომელიც რომანის ტრადიციულ სამკუთხედს კრავს ნაწარმოებში, მაგრამ ეს გმირი მწერალს თეიმურაზისა და ჯაყოს გახსნისათვის სჭირდება. ამდენად, თუმცა ეს სახე მეტად ხორცსავსეა და ცოცხალი ფერებითაცაა დახატული, მას, შეიძლება ითქვას, დამოუკიდებელი ფუნქცია არ აკისრია.

მიხეილ ჯავახიშვილის „ჯაყოს ხიზნები“, თუმცა ქართული რომანის ისტორიის ერთ-ერთი თავფურცელი და მწერლის თვითმყოფი შემოქმედების ნაყოფია, მრავალი პარალელის გავლების უფლებას და საშუალებას გვაძლევს მსოფლიო კლასიკურ ნაწარმოებებთან და თვით ქართულ მხატვრულ სახეებთანაც. პირველ რიგში, სწორედ ეს უკანასკნელია საინტერესო ამ ნაწარმოებში, რომლითაც ნათლად ჩანს მწერლის შემოქმედებითი დამოკიდებულება ქართულ კულტურულ ტრადიციებთან.

ერთხელ ბედოვლათი ქმრის უმოქმედობით მოთმინებიდან გამოსული მარგო თეიმურაზს პირში მიახლის: „ნაცარქექიავე!“ მართლაც არის ერთგვარი მსგავსება ნაცარქექიასა და თეიმურაზს შორის. ხალხის მხატვრული გენიით შექმნილი გმირი თუ ნაცრის ქე-

ქვაში კლავდა დროს, თეიმურაზი უფრო ცივილიზებული ეპოქის შვილია და დროის უნაყოფოდ მოსაკლავად მტერით დაფარული დაფურცლული წიგნების ქექვა აურჩევია. მაგრამ მათ შორის დიდი და პრინციპული სხვაობაცაა. ნაცარქექია სიზარმაცესთან ერთად საზრიანობის, მოხერხებულობის, ენამახვილობის განსახიერებაცაა, უბადრუკი თეიმურაზი კი ყოველ ნიჭს მოკლებული ადამიანია. ამიტომაც, თუ ნაცარქექია ათასგვარი განსაცდელისაგან ახერხებს თავის დაძვრენას და მისი ცხოვრების ფინალიც ბედნიერია, თეიმურაზ ხევისთავი მხოლოდ დასაღუბადაა განწირული, იგი თავისი ოდესღაც ძლიერი გვარის უკანასკნელი, თანაც დაგლახებული და დაჩაჩანაკებული მოპიკანია.

ამის გამო, თეიმურაზი უფრო ლუარსაბ თათქარიძის ხვედრს იზიარებს, მათი ბედ-ილბალი ბევრწილად მსგავსია. ეს გარემოება ისეა, როგორც შენიშნა დიმიტრი ბენაშვილმა, როდესაც თავის მრავალმხრივ საყურადღებო წიგნში „მიხეილ ჭავჭავაძის ცხოვრება და შემოქმედება“ გავიხსენებ: „არის რაღაც სულიერი ნათესაობა ლუარსაბ თათქარიძესა და თეიმურაზ ხევისთავს შორის“ (გვ. 79). და იქვე დასძინა: „რა თქმა უნდა, მათ შორის განსხვავებაც დიდია და სწორედ ეს გარემოება მიგვიტოვებს მიხეილ ჭავჭავაძის ორიგინალობაზე, თვითმყოფლობაზე, სამწერლო თემის სხვაობაზე. მაგრამ ყოველივე ამაში მხოლოდ მწერლის პირადი თვისებები კი არ თამაშობდნენ გადამწყვეტ როლს, არამედ დროცა და პირობებაც, რომლებმაც მიმართება მისცეს არა მარტო გმირთა ხასიათებს, არამედ მწერლის ესთეტიკურ კონცეფციასაც“.

ერთი შეხედვით, თითქოს ძნელია პარალელის გავლება ილია ჭავჭავაძის ამ რაბლესებურ ცხოვრებას მოწყურებულ ლოყაღაღა ლუარსაბსა და დაჩივებულ, გამოფიტულ თეიმურაზს შორის, მაგრამ მათი უფრო ღრმად მდებარე სულიერი ნათესაობის საწინდარი ისაა, რომ ცხოვრებისათვის ზედმეტი ბარგი გამხდარან, არაფრის შექმნა აღარ შეუძლიათ, საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარების ულმობელი ლოგიკის ძალით განწირულთა ხვედრი რგებიან და ისინი უკვალოდ უნდა წავიდნენ არა მარტო ასპარეზიდან, თვით ცხოვრებიდანაც. ამიტომ გამოუტანეს ილია ჭავჭავაძემაც და მიხეილ ჭავჭავაძემაც თავიანთ გმირებს მკაცრი, მაგრამ ისტორიულად სამართლიანი და მრავლისმეტყველი განაჩენი, როდესაც არც

ლუარსაბსა და არც თეიმურაზს ძე არ მისცეს და ამით სიმბოლურად მიგვანიშნეს მათი გადაშენების აუცილებლობაზე. ესაა უპირველესი მსგავსება მათი, ხოლო თუ ერთბაშად მათი მიმსგავსება არ ხერხდება, ეს იმიტომ, რომ ლუარსაბი თავისი ეპოქის შვილია და ბატონყმობის სასიკვდილო აგონიას გამოხატავს, ხოლო თეიმურაზი ფეოდალური არისტოკრატიის უკანასკნელი ნაშვირის, მოინტელიგენტო ხორცმეტის, მეოცე საუკუნის, რევოლუციების ეპოქის მიერ გარიყული და განწირული ცოცხალი ლეშის განსახიერებაა.

ზიხეილ ჯავახიშვილს ქართველი მწერლებიდან თავის დიდ წინაპრად უპირველეს ყოვლისა ილია ჭავჭავაძე მიაჩნდა. ილიასადმი, როგორც მწერლისა და მამულიშვილისადმი თავის დამოკიდებულებაზე ზიხეილ ჯავახიშვილს ბევრი რამ აქვს დიდი სიყვარულითა და მოწიწებით ნათქვამი. ამ წიგნის დასაწყისში ზოგი რამ კიდევ გავიხსენეთ ამასთან დაკავშირებით. მათი შემოქმედებითი პარალელები, მოტივების, პრობლემების, სახეების ზოგიერთი მსგავსება ადრეც ყოფილა მინიშნებული. ყველაზე ძლიერ და თვალნათლივ ეს მემკვიდრეობითობა სწორედ „ჯაყოს ხიზნებში“ გამოჩნდა. რომანის გამოქვეყნებისთანავე, პირველსავე რეცენზიებში და წერილებში გავლებული იქნა პარალელი ილიას შემოქმედებასთან.

კრიტიკოსი ივანე გომართელი 1925 წელს ჟურნალ „ახალ გზაში“ (№ 16, 17) დაბეჭდილ წერილში „ჯაყოს ხიზნები“ და ჩვენი ცხოვრება“, სადაც საერთოდ მაღალ შეფასებას აძლევს რომანს და ბევრწილად სწორად აანალიზებს მას, პარალელს ავლებს თეიმურაზ ხევისთავსა და არჩილს შორის, მოთხრობიდან „ოთარაანთ ქვრივი“. ერთის შეხედვით, თითქოს დამარწმუნებელი ჩანს ეს შედარება, მითუმეტეს თუ გავიხსენებთ იმ ადგილებს, სადაც არჩილი კესოსთან საუბარში გიორგისთან შედარებით ახასიათებს საკუთარ თავს და ერთმანეთს უპირისპირებს თავადებსა და გლეხებს.

„ჩვენ რაცა ვართ — ამბობს არჩილი, — გაკეთებულნი ვართ, ისინი კი შექმნილნი. ჩვენ დაბლანდულნი ვართ, ისინი კი გვირისტი შეკერილნი, იმ გვირისტით, რომელიც მარტო ბუნებამ იცის და ბუნება — ხომ იცი, რა ოსტატია. ისინი ჩაკირულნი არიან,

ჩვენ ღონდლონი, ღუნენი“. და შემდეგ განაგრძობს: „... ცხოვრება მაინც იმათშია: იქ ჰლდულს ძარღვებში მოარული სისხლი, იქა სცემს თვითონ სიცოცხლის ძარღვიცა. რაც სთქვი, ეგ ჭუჭყია, ჭაფია მღუ-

ღარც ცხოვრებისა, თავზედ მოგდებული. ძირში კი წმინდაა. მაშ რა სწნავს იმისთანა კაცურ კაცს, როგორც გიორგი იყო, ან იმისთანა დედაკაცს, როგორც ოთარაანთ ქვრივია? მაგისთანა პური მარტო იმათს თონეში-ლა ჰცხვება, ჩვენი თონე კი მარტო ჩვენისთანა კუტ-პურს აცხობს“.

არჩილის ამ გულწრფელ სიტყვებში გამხელილი საკუთარი ნაკ-ლი უკვე მიგვანიშნებს იმ უკიდურესი დაცემის დასაწყისს, რაც თე-იმურაზ ხევისთავში მთლიანად არის გამოვლენილი. დონდლო, დუ-ნე, დაბლანდული, კუტი-პური — ეს ეპითეტები, რომლებიც მკვა-ხედ და თითქოს გადაჭარბებულად ჟღერენ განათლებულ და მოქ-მედების ყინით სავსე არჩილთან დაკავშირებით, მეტად რბილად და თითქმის საალერსოდ გაისმიან თეიმურაზ ხევისთავისთანათვის, ვინც მხოლოდ ცოცხალ ლეშს შეიძლება იქნას შედარებული. მაგ-რამ აქ პაქმე მარტო იმაში არ არის, რომ საზოგადოებრივი ცხოვრე-ბის ისტორიის თვალსაზრისით არჩილი თავისი სოციალური ფენის დაცემის პირველ საფეხურს გამოხატავს, თეიმურაზი კი — უკა-ნასკნელს. ნთავარი ის არის, რომ ილია ჭავჭავაძემ და მიხეილ ჭა-ევახიშვილმა თავიანთი ეს ნაწარმოებები სრულიად განსხვავებულ პრობლემებსა და სულისკვეთებას მიუძღვნეს.

ილია ჭავჭავაძე, ბატონყმობის შემდეგდროინდელი ქართული ყოფის წარმოახდენისას უფრო იმედიანი თვალთ შეჰყურებდა გა-ნათლებულ, პროგრესულ იდეებს ნაზიარე თავადაზნაურულ ინტე-ლიგენციას. არჩილმა შეიგრძნო, რომ თავადაზნაურობასა და გლე-ხობას „შუა ხილია ჩატეხილი: ისინი იქით ნაპირას დაჰჩნენ, ჩვენ აქეთ. შორი-შორსა ვართ და თვალი ერთმანეთისათვის ველარ მი-გვიწიდენია, თვალი მართალი და უტყუარი“. მწერალი თითქოს ერთ-გვარი იმედით შეჰყურებს ამ ჩატეხილი ხიდის გამართლების შესა-ძლებლობას და ამ საქმეში არჩილს და მისთანებს თავის დანიშ-ნულება აქვთ. ამდენად, ავტორის თვალსაზრისით, მისი გმირი დიდი ისტორიული და ეროვნული მისიის მატარებელია, ამიტომაც მისდა-მი ილია ჭავჭავაძის დამოკიდებულებაც ნათელი, თბილი, იმედიან-ია. ჩატეხილი ხიდის გამართლების შესახებ მწერლის ილუზიების სრულ დამსხვრევას სამი-ოთხი ათეული წელიც კი არ დასჭირვებია.

მიხეილ ჭავჭავიშვილის „ჩაყოს ხიზნები“ მაშინ დაიწერა, როცა თავად ისტორიამ, საზოგადოების განვითარებამ, რევოლუციებმა გა-

დაწყვეტეს წოდებათა ურთიერთობა და მათი ბედი. ამდენად მისი თვალსაზრისი ილუზიებით ველარ გამოიკვებებოდა და მწერალმაც რეალური ცხოვრების უტყუარი სურათები დაგვიხატა. თუმცა, ცხადია, მხატვრულად გაზვიადებულად, გამძაფრებულად დაგვიხატა. ასეთ ვითარებაში თეიმურაზ ხევისთავთან დაკავშირებით შეიძლება არჩილიც გავიხსენოთ, როგორც ეს ივანე გომართელმა მოიმოქმედა, მაგრამ თავისი ბედით მიხეილ ჯავახიშვილის გმირი უთუოდ ლუარსაბ თათქარიძეს უფრო გვაგონებს. ლუარსაბი ბატონყმობის დამყაყებული, აშშორებული, შემადრწუნებელი ეპოქის დასასრულის ტიპიური ხორცმეტის განსახიერებაა, თეიმურაზი ფეოდალური მონარქიის დაცემის, გადაგვარების, გახრწნის გამომხატველია. ორივე აშთავრებს თავისი სოციალური ფენის არსებობას, მისი სულის დაფეხს, სასიკვდილო აგონიას გვიჩვენებს და გვიხსნის. ამ დიდი სათქმელის, მნიშვნელოვანი აზრის და კიდევ მხატვრული სიძლიერის წყალობით ორივე რომანი, ილია ჭავჭავაძის „კაცია—ადამიანი?!“ და მიხეილ ჯავახიშვილის „ჯაყოს ხიზნები“, ქართული ლიტერატურის კლასიკას განეკუთვნება, ხოლო მათი გმირები, ლუარსაბ თათქარიძე და თეიმურაზ ხევისთავი, გარდა კონკრეტული ეპოქების გარკვეული სოციალური ფენის ტიპიური სახეებისა, საერთოდ ადამიანური დაცემისა და გადაგვარების ზოგადი გამოხატულების მიმანიშნებელ სახელებად იქცნენ.

მიხეილ ჯავახიშვილის რომანში „ჯაყოს ხიზნები“ მეოცე საუკუნის ოციანი წლების ცხოვრებაა წარმოსახული. აქ გმირთა და პერსონაჟთა მთელი გალერეაა წარმოდგენილი, რომელსაც სხვადასხვა სოციალური ფენისა და საზოგადოებრივი ძალის გამოხატვა ეკისრება, მაგრამ ძირითადი მიზანდასახულობა ნაწარმოებისა მაინც ძველის, წარმავალის და ახალ ცხოვრებას მიტმასნილი ბნელი ძალის არსის გახსნაა. რომანის ანალიზიც სწორედ აქედან უნდა იქნას დაწყებული.

მწერალი თავიდანვე უპირისპირებს რომანის ორ მთავარ გმირს, თეიმურაზ ხევისთავსა და ჯაყო ჯივიაშვილს, რომლებიც პორტრეტულადაც, ხასიათითაც, სოციალური მდგომარეობითაც უპირისპირდებიან ერთმანეთს, მაგრამ თანაბრად საშიშნი არიან საზოგადოებისათვის თავიანთი არსებობით. მიხეილ ჯავახიშვილი რომანის პირველსავე ფურცლებზე გვიხატავს თავის გმირებს და გვიხსნის

მათ ბუნებას. აქ ზედმეტი არ იქნება გავიხსენოთ, თუ პირველი შეხედრისთანავე როგორ წარმოგვიდგენს ავტორი თეიმურაზსა და ჯაყოს:

„თეიმურაზი უმზეო ყვაილივით ნაზი და ლამაზი იყო, ნატიფად ასხმული და ნაქანდაკევი, მაგრამ გამხდარი და გაწვალებული, მხრებაყრილი და მკერდჩავარდნილი, ბეცი და მელოტი, გაფუფქულ ქათმის მინამგვარი, მწიგნობრობით დაღლილი, დაშრეტილი, გამოწურული და დამდნარი ნაკაცარი, რომელსაც მომავლად თვალწინ მხოლოდ შავი ნისლი ჰქონდა აფარებული, ხოლო ყველაფერი, რაც კი ოდესმე გააჩნდა, წარსულში ჰქონდა დარჩენილი: ტკბილი მოგონებანი, საერთო პატივი, მეგობართა სიყვარული, მუდმივი მოლოდინი უცნაურ მომავლისა და მარადიული დევნა ბუნდოვან ლანდებისა“.¹

მწერალი იქვე გვიხატავს ჯაყოს კონტრასტულ პორტრეტს, იმ ნამოუთრავალ ჯაყოსი, ვისაც მისი ნაბატონევი თეიმურაზი ილლიამდე ძლივს სწვდება:

„ჯაყო ჭივამვილი ქალაქში შემოვარდნილ დათვს ჰგავდა. დედაბოძივით სქელი და გაჩაჩხული ფეხები ძლივს იმაგრებდნენ უშნოდ და ისე განიერად დადგმულ თეძოებსა და მხარბექს, რომ ვიწრო ტროტუარი მარტო ჯაყოს ძლივს იტევდა.

რამდენიმე ნაჭრილობევით დასერილი თავი და პირისახე ისეთი შავის, ხშირისა და აბურძგვნილის ჯაგრით ჰქონდა შემოსილი, თითქოს ჯაყოს ბეჭებზე კუპრში ამოვლებული უზარმაზარი ზღარბი აცოცებულიყო.

შავი ჯაგრის ბუჩქნარი თვალებამდე სწვდებოდა და იმ ჯაგნარიდან მხოლოდ ხარის თვალებს, წინ წამოყრილ ცხენის კბილებსა და აჭყლეთილ ცხვირს ამოეყოთ თავი.

ერთი მტკაველის სიგრძე უღვაშები გადმობრუნებულ ჯამებივით გამოყრილ ლოყებზე გაცვეთილ ცოცხებივით ეყარნენ, ხოლო ამ ჯამებს დინჯად და მედიდურად ლამბაქების ყურები დასცქეროდნენ.

შუბლი დაბალი და ჩაზნექილი ჰქონდა; ცხვირი — მოკლე, და

¹ მიხეილ ჭავჭავაძე, თხზულებანი რვა ტომად, ტ. I, გვ. 204.

რომანიდან ციტატები ამ გამოცემიდან იქნება მოტანილი და იქვე ტექსტში აღნიშნება გვერდი.

აპყლეთილი: თვალები — მსხვილი კაკლის ოდენა და ამოყრილი, თანაც ცოცხალი და ცუდლუტი, მოელვარე და მოუსვენარი; თვალბზ ზედ დასწოლოდა დაბურვილი, ხშირი და გრძელი წამწამების ლარი, რომელიც მადალსა და წინ წაშოვარდნილ კვინიხზე შუაზე გადატეხილიყო.

თავთ ეხურა ყავისფერი ოსური ნაბდის ქუდი, ტანთ ეცვა ოსური შალის გაპოხილი ჩოხა, ხოლო ფეხებზე — ხალვათი პაიქები, თათრული ქრელი წინდები და ახლად ნაყიდი დაბახანური ჩუსტები...

ერთი ადლის სიგრძე და ვერცხლით შექედილი თეიმურაზის პაპისეული ხანჯალი ტლანქსა და ბეჭვანიერ გოლიათს ხალვათ სიარულისათვის თეძოზე ჩამოეკიდნა.

ჯაყოს ერთ ხელში რკინით ნაქედი მაჯის სისქე კომბალი ექირა, ხოლო მეორე ილღიაში ქედილა ცხვარი ამოეჩარნა, რომელიც ისე ადვილად მოჰქონდა, თითქოს ის ცხვარი ვარიაზე მძიმე არ ყოფილიყო. ბეჭებზე, რუსული თოფი ჰქონდა გადაგდებული, გულმკერდსა და წელზე სამი სავაზზე ჰქონდა შემორტყმული, ხოლო თეძოზე გრძელი მაუზერი ეკიდა“ (203.—204).

ეს გრძელი ციტატები იმის საჩვენებლად იქნა მოხმობილი, თუ თავიდანვე რა გულდასმით აგვიწერს მიხეილ ჯავახიშვილი თავისი გმირების გარეგნულ იერს, რომლის იქითაც მკითხველი მაშინვე გრძნობს რა სულისა და ბუნების ადამიანები დგანან, უფრო სწორად, რა ნაკაცარი და პირუტყვი დგანან. მთელი რომანი სწორედ ამის გახსნას, დაპირისპირებას, ორი ურთიერთ საწინააღმდეგო, მაგრამ თანაბრად მიუღებელი ზასიათის დეჰონსტირირებას ეძღვნება. ესაა აქ მთავარი და შემზარავი. თუქცა ასეთ პირდაპირ შედარებას კიდევ ერთხელ მიმართავს ავტორი. თუ აქ გმირები მან საკუთარი თვალით დავვანახა, უფრო მოგვიანებით მარგოს მეშვეობით აკეთებს ამას და ვიდრე უშუალოდ თეიმურაზისა და ჯაყოს სახეების ანალიზს შევუდგებოდეთ, ურიგო არ იქნება მარგოსეული შედარებაც გავიხსენოთ:

„მარგოს შერყეულმა სულმა იმ ღამეს ველარ მოისვენა, მარგომ თავის წარსულს თვალი გადაავლო. თვალწინ დაუდგა თეიმურაზი, სხეულით მჩატე, წიგნებზე დაღეული და სულით დაქიავებული. ძალაუზნებურად შეადარა თავისი ნაკაცარი ქმარი, მისი ნაცოხნევი

და უნაყოფო სიყვარული გამხეცებულ ჯაყოს, — ნადირივით თავა-
გლეჯილს, კადნიერსა და რეგვენს, ხეპრესა და მოუხეშავს, სამა-
გიეროდ დათვივით ღონიერს, სულითა და ხორციტ ჰაბუქს, ბუნე-
ბის შიშველ ნაყოფს, ზომიერად შეზავებულს, თანაბარს, გაუბზა-
რელს, მთლიანსა და ურყევს.

თეიმურაზმა თითქმის ყველაფერი იცოდა, სამაგიეროდ არა-
ფერი არ შეეძლო; ჯაყომ არაფერი არ იცოდა, სამაგიეროდ ბევრის
შემძლე იყო; პირველი თვალხილულბ და სმენიანი იყო, ხოლო მე-
ორე — თითქმის უთვალჩინო და სმენადანშული; სანაცვლოდ ჯა-
ყოს დაგუბებული ჰქონდა სიცოცხლის ნიშატი, წყურვილი, უნარი
და სამართებელივით გაღესილი ცხოვრების ფხა, ხოლო ალღო — გა-
რეული ძალღივით განვითარებული და გატიფული.

არსებულ გარემოებაში ერთი ბაღღივით უძღური იყო, ახალ
ცხოვრებისაგან მოტეხილი, წაქცეული, წყალწალებული და უკვე
ნიშავალი, ხოლო მეორე — თავის კალაპოტში ჩავარდნილი, თა-
ვითფეხებამდე სადღეისო იარაღში ჩამჭდარი და სამშვიდობოს გა-
მორიყული, ფეხამდგარი და მომავალი“ (264).

თუმცა აქ მარგოს თვალსაზრისს ბევრწილად მისი მდებრობი-
თი ბუნებაც კვებაეს და აყალიბებს, მაინც მის ნააზრევში ფართოდ
და მთლიანადაც არიან დანახული და შეპირისპირებული რომანის
გმირები. თუ მარგოსათვის სუბიექტური მიზეზების გამო ჯაყო უფ-
რო მისაღებია, ვითარცა ღონიერი ძალა სიცოცხლისა, მამაკაცობი-
სა, მწერლისათვის და მისი მეშვეობით მკითხველისათვისაც ორივე
გმირი, თეიმურაზიცა და ჯაყოც, თანაბრად მიუღებელია, ერთი —
მისი უნაყოფობისა და უნიათობის გამო ცოცხალ ლეშად ქცეული,
მეორე — მისი ბნელი ინსტინქტებითა და სიხარბით პირუტყვის
ღონეზე დარჩენილი.

თეიმურაზ ხევისთავი გროტესკული სახეა მეოცნებე, უპრინცი-
პო, უპროგრამო ადამიანისა, რომელიც რაღაც განყენებულ ცნებებს
აფეტიშებს და რომელსაც მოქმედების, მოღვაწეობის, ისტორიულ
კითარებაში ჯარკვევის, უბრალოდ არსებობის უნარიც კი არააქვს.
შეიძლება ხევისთავთა ნაშიერის უბადრუკ ცხოვრებას, ამ სახეს,
ერთი შეხედვით არ ესადაგებოდეს ტერმინი „გროტესკული“, მაგ-
რამ თეიმურაზის განყენებულ, მისთვისვე გაუგებარ იდეალებსა და
პრაქტიკულ ცხოვრებას შორის ისეთი საოცარი სხვაობაა, რომ ერ-

თის მხრივ გმირს კომიკურ პიროვნებად ხდის. თუმცა შემაზარზენა სურათების, ადამიანის სულიერად და ფიზიკურად უკიდურესი დაცემის მოწამენი ვხდებით რომანის ფურცლებზე, მეორეს მხრივ კი, მხატვრულად იმდენად გაზვიადებულია, უჩვეულოა, გამაფრებელია ეს სახე მთლიანად, ისეა გათიშული თეიმურაზის ნათქვამი და ნამოქმედარი, ილუზია და რეალობა, იმდენად უკიდურესობაზეა გაშიშვლებული გმირი ჩვენს წინაშე, რომ ვფიქრობ სავესებით სამართლიანად შეგვიძლია მივიჩნიოთ იგი ერთ-ერთ საუკეთესო, მაღალმხატვრულ გროტესკულ სახედ ქართულ ლიტერატურაში.

მწერლის პოზიცია ამ გმირის მიმართ ჩვენთვის თავიდანვე ნათელია, მაგრამ მოქმედების განვითარებასთან ერთად სულ უფრო და უფრო ძლიერად იჩენს თავს არა მხოლოდ შეუბრალებლობა, არამედ განუზომელი ზიზღიც ავტორისა ამ სულიერად და ხორციელად დაცემული ადამიანის მიმართ. დიახ, ზიზღი, რადგან ამ დაცემული არსების წამოყენება აღარ შეიძლება, იგი უიმედოდაა გადაგვარებული.

მწერალი გზადგზა თავისი გმირის თავშივე დახატულ გარეგნულ პორტრეტს, რომელიც სავესებით შეესაბამება მისსავე შინაგან სამყაროს, სულ უფრო მეტ შტრიხებს ამჩნევს და ასე თანდათანობით წარმოგვიდგება თვალწინ ეს უბადრუკი, თავის თავში შეყვარებული და დარწმუნებული, სინამდვილეში კი არაფრის მაქნისი, ყველაფრისაგან დაცლილი და გამოფიტული ადამიანი. რომანის პირველსავე გვერდზე ვხვდებით ჩვენ ბეცსა და ენაბლუ, „ბუმბულზე გაზრდილ და წიგნებით შეჭმულ თეიმურაზ ხევისთავს“, რომელსაც „დამდნარი, დონდლო, უძვლო ხელები ჩვრებივითა ჰკიდია“ და თავიდანვე გვექმნება შთაბეჭდილება გმირზე და მისადმი ავტორის დამოკიდებულებაზეც.

ჩვენთვის თავიდანვე ცხადი ხდება, რომ თეიმურაზისათვის ყველაფერი იმედიათი მხოლოდ წარსულში ყოფილა, მომავალი კი მას აღარა აქვს. მაგრამ მაინც რა წარსული ჰქონდა ასეთი ხევისთავს? ეს კითხვა უთუოდ აწუხებს ჩვენს ცნობისმოყვარეობას და, როგორც ირკვევა, არც წარსული ჰქონია თეიმურაზ ხევისთავს დიდად გასახსენებელი. ხევისთავების უკანასკნელმა ჩამომავალმა მამა-პაპათა მიერ საუკუნეების მანძილზე მიტაცებული და დაგროვილი მამულები თუ სიმდიდრე ჯაყო ჯივანშვილს გაანიავებინა და მიათვი-

სებინა, გლეხების ქომაგობა იმით ამოწურა, რომ მგლის თავზე სახარების კითხვის არ იყოს, მაღალფარდოვანი ფრაზეებით კვებავდა თავის შეუსმენელ მოურავს, თვითონ კი ათასი წერილმანი საქმით იყო გართული, რომელთაგან ვერც ერთს თავს ვერ აბამდა.

„თეიმურაზ ხევისთავი ორმოცი წლის ახალგაზრდა მოხუცი გახლდათ, — ნათავადარი, ნამამულევი, ნამოღვაწარი და ნავექილარი“ (207). ამ ერთი ფრაზით უკვე ზუსტად, თითქმის ამომწურავად არის დახასიათებული რომანის გმირი იმ დროისათვის, როცა ჩვენ მას ვეცნობით. ყველა სიკეთე, თუკი რამ გააჩნდა მას, მოჩვენებითიც და რეალურიც, უკვე გარდასულთან ერთად დანთქმულიყო და ჩვენს წინ მხოლოდ ასაკით ახალგაზრდა, სინამდვილეში კი ღრმად მოხუცებული, უენერგიო, უნიათი პიროვნებაა, რომელიც უფრო ფიტულსა ჰგავს, ვიდრე ცოცხალ ადამიანს.

ჯერ კიდევ სულ ცოტა ხნის წინ, თუნდაც თეიმურაზის მამის ავთანდილის დროს ხევისთავების გვარი ამა ქვეყნის ძლიერთა რიგს განეკუთვნებოდა. ამ გვარის შთამომავლებს საკუთარი ციხე-დარბაზებიც გააჩნდათ და ათასობით დღიური ბალ-ვენახებიც, სახნავე-ბიც, ტყეცა და მამულიც. ავთანდილმა არამცთუ ერთი ხეც არავის ჰოპრეკინა საკუთარ ტყეში, კიდევ უფრო ამრავლა საგვარეულო სიმდიდრე და ისე დაუტოვა ერთადერთ მემკვიდრეს თეიმურაზს. ამ უკანასკნელმა კი მთელი ეს მემკვიდრეობა უნაყოფო ილუზიებს გადააყოლა. მისი მამულის განიავება იმით დაიწყო, რომ მოურავმა ჯაყომ ძვირფასი ნაძვნარი, თითქოსდა უვარგისი და გავერანებული, ერთი უმაქნისი და ლოთი ნათესავის სახელით თვითონვე შეიძინა. როცა თეიმურაზს ეს უთხრეს, მან ყურადღება არ მიაქცია ნათქვამს, „მარჯვენა ყურში შეუშვა და მარცხენა ყურიდან გაიფრინა“, რადგან ჭორების გამოსაძიებლად არ ეცალა, სახლის სხვენზე სამი ყუთი ეპოვა დამპალი და ჩრჩილნაჭამი სიგელ-გუჯრებით თუ ძველი წიგნებით გავსებული და ასე ეგონა, საქართველოს ისტორიას ამით ახალ შექს მოჰყენდა.

„თეიმურაზმა ამ გუჯრებსა და წიგნებში ისე ღრმად ჩაჰყო ცხვირი და ისეთი გულმოდგინებით ჰქექავდა იმ ნაგავს, რომ კინაღამ თვითონაც დაღბა, გაჩრჩილდა და გაჰიავდა“ (209). ერთმა მოხუცმა მწიგნობარმა „აქაფებული იმედი ხუთ წუთში გაუქარწყლა და აღუღებული თავიც დაუმშვიდა“. თურმე იმ ხელნაწერებში სა-

ყურადღებო არაფერი ყოფილა და მხოლოდ ხევისთავების გაუთავებელ დავას წარმოადგენდა მახლობელ თუ შორეულ მეზობლებთან ყმების, მამულების და სხვა ამდაგვარ საკითხებზე.

ასე გადააყოლა მამულის ერთი დიდი ნაწილი თეიმურაზმა უნაყოფო ოცნებას და მას მერე სხვაც მალე მიჰყვა. ხევისთავების უპატრონოდ დარჩენილ მამულს მაშინვე დაეპატრონა ჯაყო და თანაც ისე ხარბად, რომ სულ მალე თეიმურაზი ცარიელ-ტარიელი დარჩა. მისმა მოურავმა მოხერხებულად ისარგებლა მისი ბატონის „დემოკრატიზაციის“ თამაშით და მასაც საგულდაგულოდ ფცქვნიდა და გლეხებსაც ორმაგად ყვლეფდა. გლეხებს ლბილად მოეჩეცი, ნუ დაჩაგრავ, — ემუდარებოდა ხევისთავი მოურავს. „ჯაყო, ყური დამიგდე. ათჯერ მითქვამს შენთვის, — აფრთხილებდა ენაბლუ თეიმურაზი, — რომ მე პ... პპოლიტიკური მოღვაწე ვარ, მე და ჩემი მტრები ერთმანეთს ვებრძვიტ“ (210). ჯაყომაც მშვენივრად გაიგო ნათქვამი, მიხვდა, რომ მკლე გაზეთს, კოტრ კოოპერატივს, ძილმორეულ კულტურულ საზოგადოებას, სახალხო სახლს, უფასო კურსებს და ათას უთაებოლო ჩხირკედელაობას, ფუსფუსს, ჩურჩულს, ლაყბობას, ენის მოსაფხან ამბავს გადაყოლილ თეიმურაზისათვის ქიანების წართმევა იოლი საქმე იყო და ამ შესაძლებლობას მისი ხარბი ბუნება, ცხადია, ხელიდან არ გაუშვებდა: თეიმურაზს რომ ეგონა რადიკალი და ხალხოსანი ვარ, გლეხობისათვის გადაგებულიო. სინამდვილეში არც საკუთარ თავსა რგებდა რამეს, არც გლეხობას, მხოლოდ ჯაყოს წისქვილზე ასხამდა წყალს.

თეიმურაზის — „ამ წიგნის ჩრჩილის“, „ძარღვებიც სისხლის მაგივრად თითქო გაზეთების ნაგლეჯებით რომ ჰქონდა გატენილი“ და გული კი „ისიცი მჩატე გაზეთივით დაჰმუჭუნული და გაჩვარებული“ — ხასიათი, ბუნება, ადგილი და ფასი საზოგადოებაში მწერალმა მისი მეუღლის მარგოს თვალთაყ დაგვანახა და ამით კიდევ უფრო სარწმუნო გახადა მისი პორტრეტი. სიცოცხლით სავსე მარგო ჯერ „თეიმურაზის შუქით და სახელით იკვებებოდა, მერე კი, როდესაც გაიგო მისი ვაჟკაცობის ფასი, „ქურუმში ნელნელა გაცივდა, დადნა და დააპატარავდა“. მარგოსაც სულ მალე მოგეზრდა „უცეცხლო თეიმურაზიც, მისი მჩატე ნააზრვეიც, მისი მუდმივი ფუსფუსი და საქვეყნო მოღვაწეობაც“.

თეიმურაზ ხევისთავი, რომელიც თავისი ცოლის საწოლშიც კი

ზანზიბარისა და მაროკოს პრობლემებით იყო გართული, ან ცხარედ ეკამათებოდა გუჩიოვს, ლოად-ჯორჯს, კლემანსოს თუ წერა-კითხვის საზოგადოების თავმჯდომარეს, ისეთი ალტაცებით შეეგება რევოლუციას, თითქოს ნატვრა შეუსრულდა და სამოთხის კარი გაეღო. მაგრამ სწორედ აქედან დაიწყო მისი უბედურება. ახალმა ცხოვრებამ მას ფრაზების ნაცვლად საქმე მოსთხოვა, რაც ხევისთავთა ნაშვირისათვის ისევე მიუწვდომელი იყო, როგორც მარგოსათვის ბედნიერების მიცემა და მემკვიდრის ყოლა. იგი თანდათან დარწმუნდა, რომ აშლენი ხნის ნანატრი და ნალოდინევი ცხოვრება მისი გასართობი და სათამაშო კი არ იყო, არამედ თავისას მოითხოვდა, საკუთარი გზით მიაბიჯებდა და არად დაგიდევდათ თეიმურაზის გულუბრყვილო ოცნებებს. გაოგნებული ფანტაზიორი, იმის ნაცვლად, მიწაზე დაეხედა და რეალობაში გარკვეულიყო, კვლავინდებურად ცას მისჩერებოდა და ჰკვირობდა: „საქ... კვირველია! ს... საოცარია“.

„ამ ქვეყანამ და თეიმურაზ ხევისთავმა თანდათან ისე შეიძულეს და შეიზიზღეს ერთმანეთი, როგორც კერპმა მამამ შეიძულა უძლები შვილი, რომელმაც განუზომელი ურჩობა, უმადურობა, კადნიერება და ამპარტყენობა გამოიჩინა და საკუთარ ფეხებზე დადგომა და საკუთარი გზით სიარული გაჰბედა.“

იმ დღიდან თეიმურაზს მისი სიცოცხლე კისერზე ისე ჩამოეკიდა, როგორც ლეკვის აყროლებული ლეში, რომელიც ვერ იქნა ვერ ჩამოიგლიჯა, ვერ მოიშორა, და თვითონაც იმ ლეშიან ცხოვრებას ვერსად გაექცა და ვერსად დაეშალა“ (226).

ეს მშვენიერად მიგნებული, თუმცა შემადრწუნებელი მხატვრული სახე თეიმურაზის კისერზე ჩამოკიდებული ლეკვის აყროლებული ლეშისა, რომანს ბოლომდე გასდევს, მას დროდადრო გაგვახსენებს ხოლმე ავტორი და ასე ატარებს თავის გმირს ტანჯვის, დაცემისა და უიმედობის გზაზე. ამ შედარების ხაზგასმული გამეორებით, რასაც მხატვრული სიმბოლიკის ფუნქცია აკისრია, მიხეილ ჯავახიშვილი დაბეჭდვით მიგვანიშნებს იმ გარემოებაზე, რომ თეიმურაზ ხევისთავის და მისთანათა საშველი ახალ ცხოვრებაში არსადაა.

ერთხანს თეიმურაზი სასწაულებს ელოდა, მამულის დაბრუნების ოცნებით ცოცხლობდა. ამ იმედიაზობაში „ნელნელა დაილივნენ და დაცარიელდნენ თეიმურაზის გულიც, იმედებიც, წიგნსაცავიც და ბინაც“. მამაპაპისეული განძი კიდევ დიდხანს არჩენდა მცო-

7. გ. გვერდწითელი

ნარე თეიმურაზსა და მის მეუღლე მარგოს, მაგრამ ჯაყომ როგორც სხვა ყველაფერი, ესეც მიითვისა, ნათავადარს კი ისეთი ხმით შესტირა, ყაჩაღებმა გაიტაცესო, რომ ხევისთავი იქით ანუგეშებდა და აწყნარებდა მას. მარგოს კი ეს ამბავი მეხვიით დაეცა, რადგან ამით უკანასკნელი წყაროც გამოეცალათ არსებობისა და პირველად სწორედ მაშინ ესროლა თავის ქველმოქმედ და განათლებულ დემოკრატ ქმარს ზიზღით ნათქვამი სიტყვა: „ნაცარქექიაჲ“

„რაც დრო მიდიოდა, გაჭირვებაც მატულობდა, ხოლო მარგოს გულში საიდუმლოდ და წვეთ-წვეთად კაპასი გესლი და ბალღამი ჟონავდა.

ჟონავდა და გუბდებოდა. და იმ ბალღამსა და გესლს მარგო მოთმინებით, გულგრილობისა და დუმილის ხუფით ჰფარავდა. მაგრამ იგი გესლი სდუღდა, ხუფს აწვებოდა და ამოვარდნას ჰლამობდა.

ბოლოს, ხუფიც ამოვარდა: გამწარებულმა დედაკაცმა ერთხელ თავის უბედო და უნდილ მეუღლეს ერთი წვეთი გესლი შეასხა. როგორ ან როდის გამოეცალა ხევისთავის უდუღაბო ციხეს პირველი აგურნი, არც თეიმურაზს ახსოვდა, არც მარგოს. პირველ აგურს მოჰყვა მეორე, მეოთხეს მეხუთე და მეცხრეს მეათე. ბოლოს, ისე დღე არ გავიდოდა, რომ თეიმურაზის მოშლილ ბუდეში ზიზღის ნიაღვარი არ შეეგარდნილიყო; მძულვარების შადრევანს არ ამოეხეთქნა და ისედაც მორღვეულ ციხე — ოჯახში კიდევ ერთი კედელი არ ჩამოგრეულიყო“ (234).

აი აქ მთავრდება თეიმურაზ ხევისთავის წარსულის სურათები, აქედან იწყება მოქმედება რომანში, როცა ოდესღაც განებივრებული და ფუფუნებაში მყოფი ოჯახი ახლა ერთ ოთახში შეყუჟულა, ლუკმაპური არ გააჩნია, ყველაფერზე ხელი ჩაუქნევია, თავიც მოსძულებია და გულგრილად მისცემია ცხოვრების მდინარებას. ასეთ ვითარებაში მყოფი თეიმურაზი, კარგა ხანია თავის გოლგოთას რომ შესდგომია, რომლის შავი ნისლით დაბურული მწვერვალი ჯერ არც კი ჩანს, უეცრად გადაეყრება ყოფილ საკუთარ ხიზანს ჯაყოს და მისი ფეხქვეშ ნიადაგამოცლილი არსებობაც სწრაფად დაეჭანება უფსკრულისაკენ. ან კიდევ, შეიძლება ასეც ითქვას, რომ თეიმურაზი ამის შემდეგ დიდი ტანჯვითა და ვაებით, მაგრამ მოკლე დროში აივლის გოლგოთას აღმართს, სადაც მას, თითქოს უკვე ყვე-

ლა განსაცდელისა და ავბედობის მნახელს, აღამიანური ღირსების წარმოუდგენელი გათელვა ელის.

ვიღრე ხევისთავების ოთახში იატაკზე გაშლართულ ჯაყოს მშვიდად სძინავს, მასპინძლები ცხარედ კამათობენ მის მიერ შემოთავაზებული წინადადების გამო, რომ ნაშინდარში გადასახლდნენ მასთან, ან უფრო სწორად, ხევისთავების ყოფილ სამკვიდროს შეაფარონ თავი, ახლა რომ ჯაყოს გამგებლობაშია. ცოლ-ქმრის ამ დიალოგში ერთხელ კიდევ მთელი სიცხადით ჩანს თეიმურაზის სახე და ბუნება, მისი უნაყოფო მეოცნებეობა, ცხოვრებაში გაურკვევლობა, რეალური ვითარების შეუგნებლობა, აპიტიცა, ამპარტავნობა და, რაც მთავარია, სრული შინაგანი სიცარიელე. იმდენად მნიშვნელოვანია ეს დიალოგი, რომ აშკარად ღირს მისი მოტანა, თუმცა საკმაოდ გრძელია და შიგადაშიგ შემოკლება მოგვიწევს:

„ — ამაზე უარესი რაღა იქნება. მე მომწონს ჯაყოს პატიჟობა. მეტი გზა არ არის, უნდა წ... წავიდეთ.

მარგომ სპილოს ძელის ხელები უსისხლო პირისახეზე აიფარა, მერე წამოდგა და ამოიკვნესა:

— ღმერთო დიდებულო! ისევ ჩვენივე ნასახლარში ჩვენივე ნამოჯამაგირევს უნდა შევეკედლოთ და ჯაყოს სამადლოდ უნდა გავიხადოთ თავი?!

— ძნელია, ჩემო კარგო, ძალიან ძნელია, მაგრამ ბედმა რაკი ჩვენი ცხოვრება ასე დაატრიალა, ჩვენც უნდა დავემორჩილოთ.

— შენ მუდამ მორჩილება გაკერია პირზე. აღარ მესმის, რომელია ჩემი ქმარი, უხილავი ზედი თუ ხილული თეიმურაზ ხევისთავი?.

— მერე, მე რა ბრალი მედება?

— ათასი. სხვები თუ შეეკუთვნენ ახალ ცხოვრებას, რატომ შენ ვერ მოიღრიკე ეგ უხეში კისერი?

— არრრა — სოდეს!

— მაშ ჯაყოს ზიზნობა გირჩევნია?

— მირჩევნიან, რაც მოსავალია — მოვიდეს!..

— ... გული ცუდ რამეს მეუბნევა. ნუ მისდევ ჯაყოს, თავი დაანებე, თორემ იქნება ინანო. აქ თუ ვერ მოიკიდევ ფეხი, იქ ხომ უარესად გაგიძნელებდა. მერე რას აპირებ? სამუდამოდ ჯაყოს ხომ ვერ ჩამოვეცილებით კისერზე!..

— მაშ რას მ. . მირჩევ, მარგო?

— გამოუცხადე ლოიალობა და ერთგულად იმსახურე. ,

— კარგი მრჩეველი მ. . მეუღლე მყოლია! არ მესმის, მაგას როგორ მიირჩევ. როგორ მიბედავ, მარგო?

— გიბედავ, რადგან შენი ერთგული მეუღლე და მეგობარი ვარ.

— მაშ კ. . პპოლიტიკურად თავი უნდა მოვიკლა, არა?..

— ვისთვის, ან რისთვის გინდა კერპი კაცის სახელი, რომელმაც ბოლოსდაბოლოს სიბრძნევით კისერი უნდა მოიტეხოს და სხვებიც დაღუპოს?

— ორგულობა და ორპირობა არ შ. . . შშემიძლიან, ეს შენც კარგად იცი...

— თემურ, ქვეყანამ კარგად იცის, რომ შენ უვნებელი კაცი ხარ, რომ შენ თითხაც ვერ გაანძრევ და ჩიტსაც ვერ დააფრთხობ...

— მაშ რად დ. . დამითხოვეს ათჯერ სამსახურიდან?

— იმიტომ, რომ ყბედი და ენაჭარტალი ხარ. ერთხელ კიდე გირჩევ, გამოაცხადე ერთგულება, პირზე კლიტე დაიდე და დაღუპილი.

— არ შ. . შშემიძლიან.“ (241—3)

ასე გახდებოდა თეიმურაზი და მისი მეუღლე ჯაყოს ხიზნები.

აქედან იწყება შემადარწუნებელი სურათები თეიმურაზ ხევისთავის ზნეობრივი დაცემისა, როდესაც ნახევრად ველური ჯაყო სახლ-კარისა და მამულის წართმევას არ აკმარებს და მის ცოლსაც მშვენიერ მარგოსაც დაისაკუთრებს. მიხეილ ჯავახიშვილი დაუნდობლად ამხელს გმირის გონებრივ გამოფიტვას, სულეირ სილატაკეს, ზნეობრივ დაცემულობასა და ფიზიკურ დავრდომილობას. ამაზრზენია ის სცენები, როდესაც თეიმურაზი თავისი ცოლის ჯაყოს ხასობას ურიგდება, შემდეგ კი მათ ქორწილს ესწრება და ყოფილ მეუღლესა და მოურავს შინამოსამსახურედ უდგება. თეიმურაზ ხევისთავს, დიდებული და ძლიერი გვარის ჩამომავალს, ახლა ბრინკად მონათლავენ, რადგან მოახლეს ეს სახელი უფრო შეეფერება. ამასაც მორჩილად იტანს ზნედაცემული ნაკაცარი და ნათავადარი. ამავე დროს კვლავ მაღალფარდოვნად მსჯელობს საქართველოს პოლიტიკურ და კულტურულ წარსულზე, მის ახლანდელ დაცემასა და უპერსპექტივობაზე.

„საწ. . წყალი ქართლი!.. იგი მომაგონებს დაბერებულს, ქაჩალს, უკბილოს, ბრუციანსა და დაყრუებულ ნაკაცარს, რომელსაც

ჭამისა და განძრევის შნოც აღარ აქვს“, — ოხრავს თეიმურაზი, მაგრამ იმას ვერ ამჩნევს, რომ თავის თვისებებს მიაწერს ერს, რომელსაც ახალი ცხოვრება დაუწყია. მწერალი იქვე გვიხატავს სურათს შრომით დამაშვრალი და ხალისიანი განწყობით სავსე სოფლისა, რასაც მხოლოდ თეიმურაზი ვერ ხედავს. საქართველოს ბედ-იღბალზე დაფიქრებული ნაკაცარი, რომელსაც საკუთარი მეუღლისათვის ვერ მოეწონა და სამადლოდ გადმოგდებული პურიტლა ირჩენდა თავს, „გულხელდაკრეფილი იდგა და ისე გასცქეროდა დასავლეთს. თითქო თავის საარაკო საბედოს და სიცოცხლის ნატვრას იქიდან მოელოდაო“.

თეიმურაზისა და ნახუცარ ივანეს ხანგრძლივი საუბრები ბევრწილად გვიხსნიან ნაკაცარის აბურღულ აზრებსა და ღრმად გვარწმუნებენ, რომ ამ „წიგნის ჩრჩილს“, რომელიც კითხვით გაბეცებულა, მაინც ვერაფერი გაუგია საქართველოს ისტორიიდან და რაღა გასაკვირია, რომ მისი მომავალისა არაფერი ესმოლეს. ერთ-ერთი საუბრის დასასრულს, როდესაც თეიმურაზი სულიერი სიმშვიდისა და სიხარულის დაბრუნებას ნატრობს, ნახუცარი ივანე მწარე, მაგრამ სამართლიან სიტყვებს მიახლის ნაკაცარს:

„— მაშინ დაგიბრუნდება, როცა შენ ჩემსავით დაუბრუნდები ხალხს და ეზიარები იმის სულითა და გულით, იმის ჭირითა და სიხარულით, იმედითა და რწმენით. მე შენსავით განათლებული არა ვარ, ამიტომ ისტორიას და მეცნიერებას ვერ წავეწვდები, მაგრამ ეს ცხოვრება შენზე კარგად მესმის. ვინც იგი არ მიიღო, ცხოვრებამ არც ის მიიღო, შენც არ იცი, რა გინდა და რას ეპოტინები. ქართველი ხალხისათვის სიკეთე გინდა, მაგრამ იმავე დროს სწყევლი და ცილსა სწამებ. აღარაფერი გწამს: არც ღმერთი, არც ეშმაკი, არც ხალხის შემოქმედების უნარი, არც მისი მომავალი და სიცოცხლე. შენ ხალხს შენის ოთახიდან ჰხედავდი. ჩვენი ხალხი რომ გცნობოდა, ასეთს ცილს არ დასწამებდი. შენ იმასაც ვერ ჰხედავ, რომ ძველი ლეშის მაგიერ ათასობით ამოვიდა ხალხის გულიდან ახალი მუხნარი. ეს მუხები დღითი-დღე იფურჩქნებიან და ძველი ჯაგნარის ალაგს იჭერენ. შენ კი ეს ახალი ბალი უდაბნოდ მიგაჩნია“ (294—5).

ნახუცარ ივანეს კარგად ესმის თეიმურაზის უბედურების საფუძველი, მაგრამ იმაში ჭერ კიდევ ვერ ღარწმუნებულა, რომ თეიმურაზს არ შეუძლია დაუბრუნდეს ხალხს და იმისი ჭირითა და სი-

ხარულით იცხოვროს. თუმცა თეიმურაზს ახალი ცხოვრების პოლიტიკურ მოწინააღმდეგედ მოაქვს თავი და ამით ამართლებს თავის უმოქმედობას, თითქოს ამით გამოხატავდეს თავის პროტესტსა და შეურიგებლობას, მაგრამ ეს მხოლოდ მისი პოზაა. სინამდვილეში მას უბრალოდ არაფრის კეთება არ შეუძლია, იგი სავსებით უუნარო ნაკაცარია და ახალ დროს უფრო იმიტომ ვერ ეგუება, რომ ახლა ძველებურად ყბედობით ცხოვრება აღარ შეიძლება, რაღაც უნდა აკეთო, იზრომო, შექმნა, ეს კი თეიმურაზის ძალღონეს აღემატება. ასე რომ, ამ „მაღალი იდეების“ გამო ტანჯული კაცის პოზის იქით იმალება ცხოვრების ძალისაგან დაცლილი, დამშრალი, გამოვიტული ცოცხალი ლეში.

თეიმურაზ ხევისთავი ამიტომ ვერ შეისმენს ნახუცარ ივანეს სიტყვებს და ვერ ეზიარება იმ ჭიხარულს, რომელიც მშრომელ შემოქმედ ადამიანს გააჩნია. ამიტომაც განწირული იგი, ძილში თუ ცხადში გულზე ლოდივით ედოს „აყროლებული ლეში, თავისი ბედის ხვედრი, განუყრელი ძმა და მეგობარი, რომელიც თეიმურაზს ალბათ სამარემდე მიჰყვება, კუბოშიც ზედ დააწვება და იქაურ სიცოცხლესაც მოუშხამავს, გაუმწარებს და აუყროლებს“.

ნაკაცარი და ნათავადარი თეიმურაზი სასაცილოცაა და სატირალიც. სასაცილოა, როცა იგი, ხელმოცარული და ცხოვრების მდინარების მიერ მეჩიჩხე გარიყული ანპარტავნობას, ამბიციურობას არ იშლის და სიამაყით აცხადებს, ქედს არ მოვიხრი, ახალ ქვეყანას არ ვიწამებ, არ გავჩუმდები, რადგან ეს ყველაფერი ჩემთვის სულიერ სიკვდილს უდრისო. ეს „ენის ქავილი და ლაყბობის მუნი“ მას ხელმეორედ სწორედ მაშინ აუვარდა, როცა იგი აღარავისთვის არავითარ საშიშროებას აღარ წარმოაუგენს (თუმცა ადრეც ასე იყო) და ეს ყველასათვის, დიდისა და პატარისთვისაც კი ნათელია. სკოლაში მასწავლებლობა მას ახალი ცხოვრების წინაშე კაპიტულაციოდ მიაჩნია, ჯაყოს დუქანში დახლიდარობა კი უფრო მისაღებ და შესაგუებელ საქმიანობად. სასაცილოა თეიმურაზი, როცა მის შესაძლებლობას და ოცნებას ვუდარებთ ერთმანეთს, რადგან ისინი ცა და დედამიწასავით არიან ერთმანეთისაგან დაშორებულნი.

ამასთან ერთად, სატირალია ის ყოფა, რომელშიც თეიმურაზი ჩაყარდნია. მიუხედავად მისდამი ზიზღიანი დამოკიდებულებისა, ისევ მისი უკიდურესი ზნედაცემულობის გამო რომ გვიჩნდება, მაინც

ერთგვარი თანაგრძნობით ვიმსჯელებით თეიმურაზისადმი, როცა ჯაყოს კარზე მისი ცხოვრების სურათებს შეეცქერით, რადგან ადამიანის ამაზე დაბლა დაცემა აღარ შეიძლება, ამაზე მეტი შეურაცხყოფის ატანა წარმოუდგენელია. მას იოტისოდენა გაბრძოლების უნარიც კი არ გააჩნია. როცა მარგოსა და ჯაყოს მისეული სახლის საკუთარ ოთახში საკუთარ საწოლში ერთად იხილავს, ხანჯალს წაეპოტინება, მაგრამ თვითონვე წაუვა გული, გამოღვიძებული ჯაყო კი მშვიდად გამოიტანს თეიმურაზს აივანზე და ასევე მშვიდად დააგორებს კიბეებზე.

თეიმურაზი ხან რელიგიაში ეძებს ხსნას, თუმცა ადრე განდგომილი იყო სარწმუნოებისაგან, ხან ლიახვის ტალღებში სურს ერთხელ და სამუდამოდ ჰპოვოს სიმშვიდე. ხან რას ეპოტინება, ხან რას, მაგრამ მისი ხსნა არსად არის, თავის მოკვლასაც ვერ შეძლებს და განწირული ებღაუჭება ფუჭ იმედებს, მისაკედლებელ ადგილს თუ პიროვნებას ეძებს და ასეთად ისევ მარგო ესახება, ის მარგო, ვინც ჯერ თვითონ გააუბედურა თავისი უნიათობით, და მერე რომელმაც თავადაც აღარ დაინდო და პირუტყვ ჯაყოში გასცვალა მამაკაცური ჯანისა და მამღლისი ცხოვრების მოსაპოვებლად,

სასაცილოცაა და სატირალიც თეიმურაზ ხევისთავი, რადგან მწერალმა უკიდურესად მკვეთრი შტრიხებით დაგვიხატა თავისი გმირობა, რომელიც ძველსაც მოსწყდა და ახალსაც ვერ მიეკედლა, ვისაც ყველა გზა აერია ცხოვრებაში, ვინც ყველა და ყველაფერი დაჰკარგა, თუმცა თავზე დამტყდარი დიდი თუ პატარა უბედურება მხოლოდ მისივე მიზეზითაა გამოწვეული, მხოლოდ მისივე უნაყოფობის, უმოქმედობის, უუნარობის, უსიცოცხლობის შედეგია და ამიტომაც უნდა უდრტიწველად ატაროს ამ ცოცხალმა ლეშმა სამარის კარამდის საკუთარი მძორი. . . უღმობელია მწერალი თავისი გმირობის მიმართ, მაგრამ მას სხვა გზა არა აქვს, რადგან თავად ცხოვრებაა უღმობელი, და სამართლიანად უღმობელი თეიმურაზ ხევისთავის მსგავსთა მიმართ.

ჯაყო ჭივანჭილი სოციალურად საყურადღებო ტიპია მიხეილ ჯავახიშვილის ამ რომანში. თუ თეიმურაზ ხევისთავი ცოცხალ ლეშს წარმოადგენს და მას არც სიკეთისა და არც ბოროტების მოსამოქმედებლად არ გააჩნია უნარი, ჯაყო მისი ბნელი ძალითა და მოზღვა-ვებული ენერგიით სოციალურად უაღრესად საშიში პიროვნებაა სა-

ზოგადობისათვის. იგი თეიმურაზის ანტიპოდია და მის განათლებულ უმოქმედობას საკუთარ მტაცებლურ მოქმედებას უპირისპირებს. თუ თეიმურაზს არა აქვს ღრრის გაგების უნარი, ჯაყო პირუტყვის ყნოსვით გრძნობს ყოველ სიახლეს და თავის ცხოვრებას მტაცებლის ინსტინქტით წარმართავს. ჯაყო ყოველთვის სარგებლობს ცხოვრების ვითარებით და მისი აქტიური ბუნება მხოლოდ გამორჩენისაკენ, მხოლოდ ბოროტებისაკენ მიისწრაფვის. ჯაყო მუდამ ამა ქვეყნის ძლიერ ეტმასნება და ერთი მიზანი ამოძრავებს, რაც შეიძლება მეტს გამორჩეს მათ. ასეთი ბუნების ადამიანისათვის თეიმურაზი სანატრელი კაცი იყო და ჯაყომაც ნელა-ნელა მიითვისა ხევისთავის მამულიც, განძეულობაც და, როცა არც ეს იკმარა, მისი ლამაზი ცოლიც. ახალ ვითარებაში ჯაყო მშრომელთა კლასის წარმომადგენლად ასაღებს თავს და ერთხანს კიდევ ინარჩუნებს ძველი მოურავისა და მამასახლისის ფაქტიურ უფლებებს.

მთელი რომანი თეიმურაზისა და ჯაყოს დაპირისპირებულობაზეა აგებული. მწერალი განზრახ უსვამს ხაზს ამ ორი გმირის გარეგნულსა თუ შინაგან კონტრასტულობას. ბნელი და უხეში ძალა, რომელსაც ჯაყო განასახიერებს, იმარჯვებს თეიმურაზისეულ უვნებელ და მორჩილ ბუნებაზე, რადგან პირველს ცხოვრების კონკრეტული ამოცანა აქვს, მეორეს კი ოდენ ფუჭი ოცნებები და ცხოვრების არარეალური შეგრძნება. მწერალმა ჯაყოს განზრახ გაათვლინა ასე უმოწყალოდ თეიმურაზი, რადგან ძლიერისა, თუნდაც უხეშისა და ბოროტის, დაპირისპირება უნებისყოფისა და უენერგიოსთან მხოლოდ პირველის გამარჯვებით შეიძლება დასრულდეს. სწორედ ამ ბოროტი ძალის აღზევების მხატვრულად შესანიშნავი, მაგრამ ემოციურად შემაზრზენი სურათია ხევისთავეების ოჯახის ჯაყოს ხიზნობა, სადაც ადამიანური თავმოყვარეობის, ზნეობის, სულის შერყვნისა და შელახვის უკიდურესი დემონსტრირება ხდება.

ჯაყომ მარგო ზომ ჯერ კიდევ გზაში დაისაკუთრა, როცა ღამე ჭალაში გაათევინა და მეორე დღეს ბედოვლათ თეიმურაზს ტანსაცმელშემოგლეჯილი და დალილავებული მიჰგვარა. ცოლ-ქმრის შემოხიზვნის პირველსავე დღეს თეიმურაზის მამაპაპისეულ სახლში, ახლა რომ მისი გამხდარა, ჯაყომ ხევისთავეების საგვარეულო სითიყანი, სადაც გვარის უფროსს ეკუთვნოდა ჯდომა; აივანზე დაიდგა, ზედ თვითონ ჩამოჯდა, სტუმრები, ანუ ამ სახლის კეშმარიტი პატრონები

გვერდით მოისვა, მყრალი ყალიონი გააბოლა, თან მუსაიფი გააბა, ღროდადრო კი ომახიანად შეუძახებდა ხოლმე ეზოში მოფუსფუსე ჰოახლე—ნათესაეებს, ისე რომ მთელს სოფელს გაეგო.

ჯაყოს გააზნაურებული მდაბიოს კომპლექსები უკიდურესად აქვს მოძალებული და მთელი რომანის მანძილზე თავისი ზრახვების კანონრიცელებას ცდილობს. უპირველეს ყოვლისა, როგორმე თეიმურაზი უნდა დაწიხლოს, რაკილა ნაშინდარის გამგებლობას თვითონ ყისრულობს და ყოფილი მებატონის გათელვა საკუთარი პოზიციების გასამაგრებლად სჭირდება. ამას ჯაყო დიდის წარმატებით ახერხებს, რადგან თეიმურაზიც ყოველნაირად უწყობს ხელს თავისი პასიურობით და ბუნებით. ამას გარდა, აღზევებული ბოგანო საოცარი მახარბით არის შეპყრობილი და ამ ჭიასაც, ჭიას კი არა გველემაცაც, მთლიანად იკმაყოფილებს, თეიმურაზსაც ძარცვავს და სოფელსაც. ჯაყოს გლეხობის დაჩაგვრაც გულით სწადია, რადგან ამით მარტო ყველაფრის საშუალება კი არ მიეცემა, არამედ გუშინდელ სწორებზე მბრძანებლობისაც. მაგრამ ჯაყოს სიძლიერე მხოლოდ იტაცებლურ ბუნებაში და მედროვის უნარშია, თორემ რა ბრიყვიც უო, იგივე დარჩა და მას დროის მიერ მოტანილ ვითარებაში ცოტა დრმად ჩახედვის უნარი არ შესწევს. ამიტომაც ცდება ხშირად, თუმცა ინსტინქტით სწრაფად იღებს ალლოს და გართულებული სიტუაციებიდან ხშირად ახერხებს თავის დაძვრენას. ასე მაგალითად, როცა აზნაურობას ჩემობს და სურს, სოფლელებმაც ირწმუნონ ეს და შესაფერისად მოიხსენიონ, მას ავიწყდება, უფრო სწორად, მან არ იცის, რომ თავადობისა და აზნაურობის დრო უკვე წარსულს არის ჩაბარებული. საკმარისია ამის გამო სოფლელებმა შეუტიონ, რომ მაშინვე უკან იხევს და მედროვის ინსტინქტით ერთბაშად რევოლუციას იფიცებს, რომლის სახელიც ვერა და ვერ ისწავლა და „რეკალციას“ ეძახის.

ერთადერთ სწორ აზრს გამოსთქვამს თეიმურაზ ხევისთავი მთელი რომანის მანძილზე და სწორედ მაშინ, როცა ჯაყოს მიმართავს: „ჯაყო, დაანებე თავი რევოლუციას! თქვენ ერთმანეთს არც კი იცნობთ. რევოლუცია შენთვის მღვრიე წყალია, ხელსაყრელი ნილაბია, მეწველი ფურია. შენ კი, შენ რევოლუციის მუნი ხარ, მისი წურბელა ხარ, მისი ტკიბი, მისი ბაღლინჯო და ტილი!“ (373).

ჯაყოსათვის ეს ქვეყანა მხოლოდ იმისათვის არსებობს, რომ

ძლიერმა სუსტს წაართვას და წაგლიჯოს. ამ პრინციპით ცხოვრობს იგი და ამის გამო, სუსტთან თავხედია, ძლიერთან კი — თვინიერი. ჯაყო ეს ის ბნელი ძალაა, რომელიც სწორედ ისტორიულად რთული, გარდატეხის ეპოქებით სარგებლობს, როცა წყალი ჯერ კიდევ მღვრიეა და განუკითხავად შეიძლება პარპაში, რაკილა შენთვის ჯერ ვერ მოიცალეს.

რომანში ერის ცოცხალ ორგანიზმზე გაჩენილ ორთავ წყლულს თავისი ლოგიკური დასასრული აქვს. განა მართო თეიმურაზს, არც ჯაყოს არ უწერია დიდი დღე ახალი ცხოვრების პირობებში. მებაღურისა და მისი ცოლის არ იყოს პუშკინის ზღაპრიდან, ჯაყოც უბრუნდება თავის დამტერეულ ვარცლს. ძალა აღმართს ხნავს და ახალი, რევოლუციის შემდეგდროინდელი ცხოვრების სულისკვეთებას თვით ჯაყოც კი ვერ ერევა. ხევისთავის ნასახლარი, სადაც ახლა ჯაყო პარპაშებდა, ერთ დღეს აბობოქრებული ხალხით გაივსო და ერთბაშად დააყრევინეს ახალი ტიპის მყვლეფავს მთელი ის უზარმაზარი ქონება, რაც წლების მანძილზე ათასი მაქინაციებით, ძალით აუ მოტყუებით მიიტაცა. ჯაყო ერთხელ კიდევ სცდის „რევალაციის“ და სამართლის სახელით ფონს გასვლას, მაგრამ როცა არაფერი გაუვა, ისევ ნაცად ფანდს იხმარს, თავს მოიკატუნებს. „მგელი რომ მოგესევა, ერთი ბატკანი მიუგდე, თუ გინდა მთელი ფარა გადაარჩინო“, — ფიქრობს ჯაყო, მაგრამ ამჯერად არც ეს გაუვა და სწორედამთელ ფარას წაართმევინ მას, ყველაფერს ჩამოართმევინ. როცა სახლ-კარს და მამულებს სახალხო კუთვნილებად გამოაცხადებენ, ჯაყო აყვირდება:

„— მაშ აგრე გინდათ? მაშ ყველაფერს ართმევთ ჯაყოსა? მაშ ეგრე მალე დაივიწყეთ ჯაყოს მადლი?

— ევახსოვს, გვახსოვს შენი მადლი! — ქვეიდან შესძახა პავლე.

— ვიცით! ვნახეთ! ეიგემეთ!

— მაშ საწყალი ჯაყო უნდა დაღუპოთ? მაშ აღარ გენანებით? მაშ კარგი. მე სხვაგან წახვალ და იქ იპოვნი სამართალსა.

— მამა გიცხონდა!

— როგორ არა!

— ქალაქში ეგ ჩოხაც არ გაგხადონ!

— იქ იპოვი ჯაყო სამართალსა, იქა! — და ისევ გატრიალდა.

ნინიკას ტორმა ერთხელ კიდევ მოატრიალა და მოაჭირს მიაყენა.

— დაიცა, აქ იდექი! ჯერ არ გათავებულა! ხალხო, ამ კაცმა ჩვენი ნაბატონევი გაქურდა. თქვენც იცით, რამდენი ავეჯი და სიმდიდრე დაიჩემა.

— ვიცით! ვიცით!

— ჩამოართვეთ! წაართვეთ!

— რაც ჩვენთვის გამოსადეგია, აქ დარჩეს. დანარჩენი კი, მაჰაპეული განძი და ხაზინა, ქალაქში გავგზავნოთ. რას იტყვი, ხალხო?

— აგრე, გენაცვალე, აგრე!

— მიღებულია!

— გათავებულა!

— შენც გათავებული ხარ, ჯაყო!

— ჯაყოც გათავდა, ჯაყოც!

— მორჩა!

— წავიდა!

ჯაყო ტორტმანობს, თრთის, პირს ალებს, მაგრამ ხმა ვეღარ უპოვნია“ (383).

ასე ერთნაირად ხელმოცარულებს, ცხოვრებისაგან გარიყულებს ვხედავთ რომანის ბოლოს თეიმურაზსაც და ჯაყოსაც. ზოლო მათი ნამამულარი და ავლადიდება ხალხის საკუთრებად ქცეულა. სოფლის სიკეთე და ძალა ახლა თვით მშრომელი გლეხობის ხელშია, რომელსაც ამ რომანში ნინიკა და მისი ამხანაგები თავკაცობენ. ასეთი იყო ამ წლებში საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარების ლოგია და ასეთივეა მიხეილ ჯავახიშვილის რომანის ფინალიც.

როგორც ზემოთ ვთქვე, რომანის გამოქვეყნებისთანავე ზოგიერთი კრიტიკოსი აღნიშნავდა იმ გარემოებას, რომ მიხეილ ჯავახიშვილმა აქ ძირითადად წარმავალი სოციალური ძალები დაგვიხატა, ახალი ცხოვრება და მისი დამკვიდრებისათვის მებრძოლი გმირები კი უფრო მკრთალად არის წარმოსახული. ეს მართლაც ასეა, თუმცა არა იმ სახით, როგორც 20-იანი წლების დამლევის სალიტერატურო კრიტიკამ მიიჩნია, როცა „ჯაყოს ხიზნების“ ამდაგვარი გადაწყვეტის გამო მწერალს უბრალოდ კი არ უსაყვედურებდა, ბრალსაც კი სდებდა.

უპირველეს ყოვლისა, უნდა ითქვას, რომ ახალი დროის, ანუ რევოლუციების შემდგომი ხანის სიკეთე, რაც, ცხადია, თანდათანობით მრავლდებოდა და მკვიდრდებოდა ყოფაში, ამ რომანში უფრო მეტადაა წარმოჩენილი, ვიდრე ამას ვარაუდობენ და გულისხმობენ თუნდაც მოსაყვედურები (ბრალმდებლებზე ლაპარაკიც არ ღირს, რადგან მათი მოსაზრებები დიდი ხანია აღარავის აინტერესებს).

ნახუცარი ივანე, რომელიც დაბეჭდვით ცდილობს თეიმურაზს ნაღრძობი გონება შემოუტრიალოს, ხშირად მიანიშნებს ამ გზაკვალარეულ მოწუწუნე ნათავადარს იმ სიკეთეზე, რაც სულ ორიოდ წელში ქართულ სოფელს დაეტყო.

„— ნუ შეშინდი, თემურ! — გაამხნევა ივანემ. — მე აქა ვცხოვრობ და აქაურობას შენზე უკეთ ვხედავ. ქართლიც იზრდება და მაგრდება. აბა, მოიგონე, უწინ რა იყო და ახლა რა არის, ქართლი მხოლოდ ეხლა ამოდის მიწიდან, მრავლდება, ბალებს აშენებს, თვალს იფშენებს და სკოლებს ამრავლებს“ (269).

ნახუცარი ივანეც იმ სოციალური წრიდან არის, რომელსაც თეიმურაზი ეკუთვნოდა, მაგრამ მან, როგორც თავად ამბობს, რწმენა კი არ გააყოლა ანაფორას, არამედ ანაფორა გააყოლა რწმენას, ღვთის რწმენა დაკარგა, სამაგიეროდ, უფრო ძლიერი რწმენა შეიძინა, ესაა მშრომელი ხალხის ძალისა და მომავლის რწმენა. ამის წყალობით შეძლო მან ახალი ცხოვრებისათვის აეწყო ფეხი და სჯერა, რომ აქ თავისი წვლილი ყველამ უნდა გაიღოს, ყველამ ერთმანეთს მხარი უნდა მისცეს და მოთმინება მოიკრიბოს, რადგან ორ დღეში სოფელი არავის აუშენებია. თეიმურაზის სკეპტიკურ შეკითხვაზე, ჯერ რა გაკეთდო, ივანე ამაყად პასუხობს:

„ — ძალიან ბევრი. მიიხედ-მოიხედე. შარშან არხი გავიყვანეთ და ათასი დღიური მოვრწყეთ. ახლო-მახლო ათიოდე სკოლა გავხსენით, კოოპერატივები დავაარსეთ, ჩარჩები მოვიშორეთ, აგრონომები მოვიწვიეთ, ხალხს წერა-კითხვას ვასწავლით. ორი თვის შემდეგ ნაშინდარშიც გაიხსნება სკოლა და კოოპერატივი. ერთი სიტყვით, ჩვენი მოსისხლე მტრებიც კი აღიარებენ, რომ ყველგან მუშაობა სდულს და გადმოდის“ (291).

თეიმურაზთან ამ დაპირისპირების წყალობით და იმიტაც, რომ მან შეძლო თავისი ადგილის პოვნა ახალ ცხოვრებაში, ნახუცარი

ივანეს სახეს, მიუხედავად მისი ეპიზოდური ხასიათისა, რომანში მეტი დატვირთვა და მნიშვნელობა ეძლევა, ვიდრე ეს ერთი შეხედვით შეიძლება ჩანდეს. იგივე ითქმის ახალგაზრდა აქტივისტების ნინიკას და მისი ამხანაგების ილას, თედოს, თანდილას შესახებაც. მათ მოქმედების განვითარების მანძილზე შედარებით იშვიათად ვხვდებით, მაგრამ სწორედ ფინალში, როცა ჯაყოს პარპაშსაც ბოლო უნდა მოელოს და ახალი ცხოვრების კონტურები ნაშინდარშიც უნდა გამოჩნდეს, ისინიც მთელი ძალითა და სიცხოველით წარმოგვიდგებიან. ჯაყოსათვის უფლებების აყრის და ქონების ჩამორთმევის სახალხო კრებას სწორედ ნინიკა წარმართავს და გლეხობასაც მისი სჯერა, მას მიჰყვება.

მრავალმხრივ საინტერესოა მიხეილ ჯავახიშვილის სამი ხელნაწერი, რომლებიც დაცულია გიორგი ლეონიძის სახელობის საქართველოს ლიტერატურულ მუზეუმში და რომელთა შესახებაც ცნობები გამოაქვეყნა ტარიელ კვანჭილაშვილმა („ახალგაზრდა კომუნისტი“, 17. X. 1974). ამ შემთხვევაში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ის მოსაზრებები და გეგმები მწერლისა, რომელიც „ჯაყოს ხიზნებს“ ეხება.

1926 წლის დასაწყისში მიხეილ ჯავახიშვილი შალვა დადიანისადმი მიწერილ წერილში, სხვა საკითხებთან ერთად, „ჯაყოს ხიზნების“ შესახებაც გვაწვდის ცნობებს. როგორც თავად მწერალი წერს, რომანი მას არ მიაჩნია არც სრულად და არც დასრულებულად, აკლიაო რამდენიმე მოქმედი (თეიმურაზის ანტიპოდი) და მეოთხე ნაწილი. მიხეილ ჯავახიშვილი წერს: „ისე არ მოკვდები, რომ სრული „ჯაყო“ არ დაწერო. დარწმუნებული ვარ, ა. წ. შემოდგომას უკვე წაიკითხავთ ნამდვილს და სრულს. დასასრული სულ სხვანაირი იქნება... ნინიკა მარგოს წაართმევს, ხოლო ჯაყოს საქართველოდან გადაასახლებენ. რაც დიდმა ილიამ ვერ გააპბედა-და ვერც გააპბედა — მე უნდა გავბედო და თავად-გლეხთა შორის ჩატეხილი ხიდი უნდა გავამთელო“.

ეს განზრახვა მიხეილ ჯავახიშვილს შეუსრულებელი დარჩა. ძნელი სავარაუდოა რატომ, მაგრამ, არ არის გამორიცხული, რომ თავად აღარ მოეწონა საკუთარი გადაწყვეტილება და შემოქმედებითი გეგმები. ყოველ შემთხვევაში, მარტო მოუცლელობით ეს ვერ აიხსნება, რადგან ისე ყოფილა ამას მოწადინებული, რომ ღროს

უთუოდ გამონახავდა, იმავე წელს თუ არა, შემდგომში მაინც. კადნიერებაა იმაზე ფიქრი, თუ რა გამოვიდოდა, მწერალს ეს განზრახვა რომ განეხორციელებინა, ეტყობა. რომანი საფუძვლიანად შეიქცელებოდა. მაგრამ იმის უფლება ყველას აქვს, რომ უკვე არსებულ რომანზე საკუთარი აზრი გამოთქვას. იმ სახით, რომლითაც ჩვენ ვიცნობთ „ჩაყოს ხიზნებს“, რომანში თეიმურაზის ანტიპოდის, ანუ ეპოქის დადებითი გმირების არსებობის აუცილებლობა არ იგრძნობა, რადგან რომანის მთავარ პათოსად დრომოქმედის, გადაგვარებული, საკვდილოდ განწირულის მხატვრული მხილება ჩანს. ამ დანიშნულებას „ჩაყოს ხიზნები“ შესანიშნავად ასრულებს და თეიმურაზიც, ჩაყოცა და მარგოც ამ პოზიციიდან კლასიკური სიძლიერის მხატვრულ სახეებად წარმოგვიდგება. ავტორის ისტორიულად სწორი პოზიცია, ახალი ცხოვრების ძალისა და მნიშვნელობის შეგრძნება აქ უარყოფის გზით ხდება და ეს არანაკლებ სრულუფლებიანი და ძლიერი საშუალებაა, ვიდრე უპირატესად პოზიტიური ძალების ჩვენება.

რაკილა მიხეილ ჯავახიშვილის ახლადმიკვლეული წერილები ეახსენეთ, აქ გამელავნებული კიდევ ერთი საინტერესო გარემოებაც უნდა აღინიშნოს. მწერალი თავის შემოქმედებით გეგმებსაც ამკლავნებს. როგორც ვთქვით, მას „ჩაყოს ხიზნების“ შეცვლა და დასრულებაც სდომებია. ამას გარდა, პიესის დაწერასაც აპირებს, მანამ კი მრავალი რამ ჰქონია გასაქმებელი, უპირველეს ყოვლისა რომანების „წითელი ჯავშანის“, „არსენას“, „აჯანყება მონასტერში“ დაწერა, ამათგან პირველი ორი უკვე დაწყებული ჰქონია.

სამწუხაროა, რომ ჩანაფიქრიდან ზოგი რამ მწერალმა რაღაც მიზეზების გამო ვერ განახორციელა, ან დაუმთავრებელი დარჩა. მაგრამ აქ სხვა რამეც არის საინტერესო.

საერთოდ ცნობილია მიხეილ ჯავახიშვილის დიდი შრომისუნარიანობა და ნაყოფიერება. იგი იმ შემთხვევაშიც ჰგავს იმავე მოპასანს ვისაც ერთ-ერთ თავის საწიმიშო წინამორბედად მიიჩნევდა. მოპასანმა კიდევ უფრო ნაკლები იცხოვრა ამ ქვეყანაზე, ვიდრე მიხეილ ჯავახიშვილმა. და საინტერესოა ის დამთხვევა, რომ თავიანთი შემოქმედების დიდი ნაწილი, შეიძლება ითქვას, თითქმის მთლიანადაც მათ ცხოვრების უკანასკნელ ათ-თორმეტ წელში შექმნეს და ამ პერიოდში უალრესი ნაყოფიერებით გამოიჩინოდნენ. შალვა დადი-

ანისადმი მიწერილი წერილიდან კიდევ ერთხელ ჩანს, რა უაღრესად დაძაბული შემოქმედებითი ცხოვრებით ცხოვრობდა მიხეილ ჯავახიშვილი და ასე იყო მოყოლებული ოციანი წლებიდან მწერლის სიცოცხლის ბოლომდე.

* * *

რომანი „თეთრი საყელო“, რომელიც მწერალმა 1926 წელს გამოაქვეყნა, რთული ფილოსოფიური პრობლემის მხატვრული გააზრება და გადაწყვეტაა, თუმცა პრობლემის ამ სირთულემ სრულებითაც არ „დაამძიმა“ ნაწარმოები. მიხეილ ჯავახიშვილმა ცივილიზაციის, პროგრესის, ცხოვრების მდინარების, თუნდაც ალამღვრიე, მაგრამ მაინც მდინარების, მისი განვითარების მიღება-არმიღების მეტად მწვავე, ფილოსოფიურად და პოლიტიკურად მღელვარე საკითხი საოცრად უბრალო, ვრცხალი სურათების დაპირისპირებით გადაჭრა და შეძლო, სავსებით არიდებოდა განყენებულ, თეორიულ მსჯელობასა თუ სენტენციებს.

„თეთრი საყელო“ ლაღად, ცოცხლად, საინტერესოდ დაწერილი ნაწარმოებია. მკითხველს უთუოდ იტაცებს მისი გმირების თავგადასავალი, განსაკუთრებით ის უამრავი ადამიანები, რიტუალები, უჩვეულო ყოფა-ცხოვრება მთიელი ხალხისა, რასაც ასე დეტალურად აგვიწერს და მოგვიხსრობს მწერალი. მაგრამ „თეთრი საყელო“ სულაც არ არის ეთნოგრაფიული ხასიათის რომანი (როგორც ეს ზოგიერთებს ჰგონიათ) და მთელი ეს ფაქტურა მწერალს დიდი ფილოსოფიური საკითხის გადასაჭრელად სჭირდება. ამიტომაც თვალი არ უნდა მოგვჭრას მთიელთა ყოფის, მათი ზნე-ჩვეულებების გარეგნულმა მიმზიდველობამ, უნდა მივსდეთ ავტორისეულ აზრს, რასაც მწერალი დინჯად და მოთმინებით ავითარებს, რათა რომანის ბოლოს იგი სავსებით გამოკვეთილად, ნათლად დაგვანახოს. ყურადღების მაინცდამაინც დიდი დაძაბვა არ სჭირდება მკითხველს იმისათვის, რომ სწორად გაუგოს მწერალს სათქმელი, რადგან მიხეილ ჯავახიშვილი თანმიმდევრულად და ლოგიკურად ავითარებს თავის მოსაზრებას ადამიანის როლსა და დანიშნულებაზე ამ ცხოვრებაში. ეს პრობლემა არ იყო ახალი ლიტერატურისათვის. ცხოვრების

მიღებისა თუ მისგან განდგომის, ადამიანის აქტიური მოღვაწეობისა თუ პასიური მკვრეტელობის, მოქმედებისა თუ ინერტულობის არჩევანზე ბევრი რამ დაწერილა მსოფლიო, მათ შორის ქართულ ლიტერატურაში. ამ მარად აქტუალურ, მღელვარე, პრინციპული მნიშვნელობის საკითხზე მიხეილ ჯავახიშვილმა თავისი შეხედულებები ცივილიზაციისა და პირველყოფილი თემური საზოგადოების დაპირისპირების საშუალებით გაგვიზიარა. ამან შექმნა ერთგვარი საშიშროება, უფრო სწორად, საბაბი მისცა ზოგიერთებს, რომ იგი გამოჩენილი ფრანგი განმანათლებლის რუსოს მოძღვრების მიმდევრად გამოეცხადებინათ.

თავის დროზე არც „თეთრი საყელო“ გაუგეს სწორად მწერალს. რატომღაც ამ რომანიდან სრულიად საწინააღმდეგო რამ ამოიკითხეს იმისა, რისი თქმაც მწერალს უნდოდა, და არა მარტო უნდოდა, კიდევაც თქვა.

მიხეილ ჯავახიშვილს სწორედ ცხოვრებიდან განდგომის, მისი პროგრესის უარყოფის ტენდენცია მიაწერეს. მწერალ ვ. ბახტაძისადმი (ვინც პირველმა გამოთქვა ეს მცდარი მოსაზრება) მიწერილ წერილში იძულებული იყო თავად აღენიშნა „თეთრ საყელოში“ ჩადებული აზრი და სათქმელი. „თემატიკურად „თეთრ საყელოში“ ახალი არაფერია, — წერდა მ. ჯავახიშვილი, — ეს თემა — ქალაქიდან გაქცევა და პრიმიტივისა და კულტურის დაპირისპირება — რუსოს, ჰამსუნს, კელერმანს და სხვა მწერლებსაც გამოუყენებია. მე იმით განვსხვავდები მათგან, რომ გმირი ისევ ქალაქში დავაბრუნე, ე. ი. კარჩაქეტილობა დაევგმე და გამარჯვება კულტურას მივაკუთვნე“.¹

მიუხედავად მწერლის ამ აღსარებისა, მაინც არ დაუჯერეს მას და დღესაც მკვლევართა და კრიტიკოსთა ერთ ნაწილს ღრმად სჯერა, რომ შესაძლოა მ. ჯავახიშვილს სურვილი სხვა ჰქონდა, მაგრამ ფაქტიურად „თეთრ საყელოში“ ჩამორჩენილობის, უკულტურობის განმასახიერებელი გმირები რომანტიკულადაა დახატული. ამდენად პატრიარქალური მთის ბნელი ყოფა და ტრადიციები იდეალიზებულია, ხოლო ქალაქი, ცივილიზაცია, რაც უნებისყოფო შინაგა-

¹ „მნათობი“, № 11—12, 1934 წ. ვ. ბახტაძისა და მ. ჯავახიშვილის მიმოწერა.

ნად ცარიელი ელიზბარის სახითაა წარმოდგენილი, ან კიდევ ცუტკი-
ებოა დასახელებული, რუსოსებურადაა უარყოფილი.

„თეთრი საყელოს“ ასეთი უმართებულო შეფასება იმით უნდა
აიხსნათ, რომ მკვლევართა ერთმა ნაწილმა მცდარად გაიგო რომანის
ბოლო გმირის ელიზბარის სახე. ამან კი განაპირობა ყველა სხვა
შეცდომა. ელიზბარის გამოცხადება ინდივიდუალისტად, ან შინაგა-
ნად ცარიელ, უმოქმედო, გონებადაბნეულ ადამიანად, უთუოდ მცდარია
და რომანიდან ცალკეული ფრაზების მექანიკურ ამოგლეჯას
უფრო ემყარება, ვიდრე მის კონცეფციას და სულისკვეთებას.

წიკლაურების მივარდნილ, ამ ქვეყნისაგან საესებით მოწყვე-
ტილ სოფელში სრულიად შემთხვევით მოხვედრილი ელიზბარი, რო-
ბელიც მოხიბლა შეურყვნელი ბუნების სილამაზემ და სიმშვიდემ,
ასე ფიქრობს:

„ბედისაგან მოთელილი და ნაბურთალი ვარ. ცხოვრებამ გამო-
მფიტა, მომქანცა და ფულურო მყო. რაც მქონდა და ვინც მყავდა,
თითქმის ყველანი დავკარგე: მამა, დედა, ძმა და სამიოდე ნათესავი,
მამა-პაპების მონაგარი და უკანასკნელი თავშესაფარი, სულის სიმ-
სნევე და გულის სიმტკიცე. ყოველივე მქონდა და აღარაფერი არ შე-
მჩრა. სული დამიცარიელდა და ვერაფრით ვეღარ ავავსე. ამიტომ
იყო, რომ ჩემი ტანიც და სულიც წიფლის ქვეშ ასე უცბათ გაღზეა
და გაინაბა. ისეთი საამური ბანგით ვარ გაჟღენთილი, რომ უძრავად
იუნდ ერთ წელიწადს გაძლებ, თუნდ სამუდამოდაც დავრჩები, ჩემი
გუმალი ძალდატანებას, ან საპატიებელ საბაბს ელოდება“.

თუ მხოლოდ ელიზბარის ამ შინაგანი მონოლოგით ვიმსჯელებთ,
მართლაც შეიძლება ზემოთმოტანილი დასკვნების გამოტანა. მაგრამ
ამით მხოლოდ იწყება ელიზბარის გაცნობა, მთელი რომანი კი სულ
სხვანაირი, საპირისპირო ელიზბარს გვიჩვენებს. გმირის მიერ საკუთარ
თავის ეს დახასიათება მწერალს იმისთვის სჭირდება, რომ დავი-
ჯვროთ, გავიგოთ ელიზბარის გადაწყვეტილება — დარჩეს მთაში,
მოსწყდეს ქალაქს, ცივილიზაციას, რაც მთავარია, თავის ცოლს
ცუტკიას, რომელმაც ქალთა ემანსიპაციის თავისებური, უკუღმართი
გაგებით საერთოდ შეაძულა ელიზბარს ქალიც, ემანსიპაცია, ცივი-
ლიზაცია და სიცოცხლე. აი ასეთ კრიზისულ მომენტში მოხვდე-
ბა ელიზბარი მთაში, სადაც ყველა პრობლემისაგან თითქოს თავი-
სუფალი რჩება და გასაყვირი აღარაა ის დაღლილი კაცის მონოლო-

გი, რომელსაც მისგან ვისმენთ. თან ეს უბრალოდ საბაბიცაა იმისათვის, რომ გმირი ამ პატრიარქალურ თემში დარჩეს და, ამდენად, მწერალს საშუალება მიეცეს ცოცხალი სურათების დაპირისპირებით მიგვიყვანოს მთავარ სათქმელამდე, არ მიმართოს მსჯელობას და თეორიული მოსაზრებების მშრალ დეკლარაციას.

ამ თავდაპირველი მონოლოგის გარდა, ელიზბარი მკითხველს წარმოუდგება ფაზიკურად და მორალურად ჯანსაღ ადამიანად, რომელსაც თავისი საქმე, მამულისათვის სასარგებლო საქმე აქვს. იგი კარგი სპეციალისტი-გეოლოგია, მოწინავე და განათლებული ადამიანია, პროგრესული მიზნებითა და იდეალებითაა გამსჭვალული. სწორედ ამ გმირის თვალთ ადარებს მწერალი ძველ, პირველყოფილ დონეზე მდგარი სამყაროს დუნე, ერთფეროვან, გაყინულ ცხოვრებას თანამედროვე ცივილიზებული მსოფლიოს მშფოთვარე, რიტმიან, პროგრესის წყურვილით დაუმცხრალ მოქმედებასა და სულისკვეთებას. სწორედ ამ გმირის საშუალებით მივყავართ მას ერთადერთი სწორი დასკვნისაკენ.

თეთრი საყელო და ჯაჭვის პერანგი ცივილიზაციისა და პატრიარქალური სამყაროს სიმბოლოებია. ძველი, კარჩაკეტილი, პრიმიტიული საზოგადოება, ერთი შეხედვით, რომანტიკული ფერებითაა დახატული და თითქოს უფრო ჰუმანურ, ვაჟკაცურ პრინციპებზეა დაფუძნებული, მაგრამ როდესაც ელიზბარი ხანგრძლივად დაყოფს ცივილიზებულ სამყაროსაგან ამ გამოთიშულ სოფელში, დარწმუნდება, რომ მისი ჰუმანიზმი უფრო მოჩვენებითია, გარეგნულადაა ეფექტური, სინამდვილეში კი ჭიშპობისა და ვერაგობის, სისასტიკისა და დაუნდობლობის დაუწერელი კანონები აქ კიდევ უფრო მძაფრად მოქმედებენ. მიუხედავად ამ თავდაპირველი რომანტიკული გლვარებისა, ელიზბარი თანდათან სულ უფრო ნათლად ხედავს ამ სოფლური იდილიის შიგნით მიმაღულ მთელ სირთულესა და ჭუჭყს, ამიტომაც ისწრაფვის იგი უკან, ქალაქისაკენ, ცივილიზაციისაკენ. ელიზბარს სწყურია მოქმედება, შრომა, მოღვაწეობა იმ სამყაროში, რომელიც პროგრესის გზაზე დგას. ელიზბარი რწმუნდება, რომ თეთრი საყელის გარეშე თანამედროვე ადამიანის ცხოვრება უაზრობაა, თვითმკვლელობაა. აი ასეთი მიზანდასახულობის მატარებელი მხატვრული სახის გამოცხადება სულიერი ენერგიისაგან დაცლილი ადამიანის გამოხატულებად — უთუოდ მცდარია.

მიხეილ ჯავახიშვილი პატრიარქალურ ყოფას რაღაც განყენებულ ცივილიზაციას კი არ უპირისპირებს, არამედ სრულიად კონკრეტულ ჰეროგრესულ სამყაროს, საბჭოთა სინამდვილეს. მთიელები მას „წითელ ეშმას“ უწოდებენ, მაგრამ სწორედ ამ სინამდვილის მიღების აუცილებლობაში გვაჩვენებს ავტორი და ეს მისი დიდი მოქალაქეობრივი დამსახურებაა. ნუ დაგვაიწყდება, რომ რომანი 1926 წლამდეა დაწერილი, როდესაც ქართული მწერლობა ჯერ კიდევ მთლიანად არ იდგა ახალი ცხოვრების პოზიციებზე, ბევრი რამ გაუგებარი და იქნებ უცხოც იყო მისთვის. იმ დროს ასეთი ნათელი და მოქალაქეობრივად შემართული ნაწარმოების გამოქვეყნება მიხეილ ჯავახიშვილს დიდ დამსახურებად უნდა ჩაეუთვალოს.

თავისი გმირის გადაწყვეტილება რომ შთაბეჭდილი იყოს, ხოლო საკუთარი ჩანაფიქრი შედარებით უფრო ძლიერად და სარწმუნოდ თქმული, მწერალი თავიდანვე შავი და თეთრი კონტრასტული ფერებით როდი გამოყოფს ერთმანეთისაგან იმ ორ სამყაროს, რომელთაც ერთმანეთს უპირისპირებს. პირიქით იგი თავიდან უფრო ზომილად ხატავს იმ სამყაროს, რომლის უნაყოფობაშიც თანდათან სულ უფრო უშუალოდ და ძლიერად რწმუნდება ელიზბარი და ზოლოს მტკიცე გადაწყვეტილებით გაურბის კიდევ.

მთაში ამ ქვეყნისაგან მოწყვეტილ სოფელში „ყველანი და ყოველივე ზღაპრისა და ლეგენდის ბადით შეხავსულა“. ელიზბარს გულწრფელად იტაცებს ის „ცოცხალი და შიშველი ბუნება“ რომელიც ხათუთას, ჯურხას, თუ, საერთოდ, „დაჟღავნა და სისხლიანი“ ქალუკებისა და ვაჟიკების სახით წარმოუდგება. დიდი რომანტიკული შარაგანდელითაა მოსილი ხათუთას და ელიზბარის, მთაში ვაჟიკად მონათლულის, მიჯნურობა. ეს დიდი ვნებითა და სულიერი სიფუქიზით სავსე სიყვარული უპირისპირდება ელიზბარისა და ცუცქიას ქალაქურ სიყვარულს. ამ კონტრასტებით მწერალი უთუოდ რომანტიკული მთის სასარგებლოდ განაწყობს მკითხველს. და სწორედ ამის შემდეგ იწყებს იმ შინაგანი წინააღმდეგობის, უსამართლობის, თვითნებობის, ვერაგობის გამომზეურებას, რომელმაც კიდევ უფრო მეტად უნდა იმოქმედოს ჩვენზე, რადგან ასე მოვიხიბლეთ ამ ქართი შეხედვით უზადო სამყაროთი. ნელ-ნელა ელიზბარსაც და მასთან ერთად მკითხველსაც თავს აბეზრებს ათასგვარი ადამი, რომელიც ბევრწილად არაპუმანურია: იქნება ეს მტრების მარჯვენის

მოკვება, სისხლის გაუთავებელი ღვრა, ქალებისადმი არაადამიანური მოპყრობა თუ უამრავი სხვა. მაგრამ ყველაზე მეტად აუტანელია ის უმოქმედობა, რაც მთაში სუფევს. აქ არ იციან არამცთუ თანამედროვე ცივილიზებული სამყაროს ელემენტარული ჩვევები ან ნიუთონი, არამედ არ იციან ღროის ანგარიშიც. მათ არ აინტერესებთ წელი და თვე, რიცხვი და საათი. ისინი, მართალია, ნადირობენ, შრომობენ, ილხენენ, იბრძვიან, ჭიშკობენ, მიწნურობენ, მაგრამ სავსებით გამოთიშულნი არიან არა მარტო გარემოსაგან, არამედ ღროისაგანაც. ამდენად, მათი მოქმედება ფაქტიურად უმოქმედობაა, მათი სიცოცხლე, ფაქტიურად, სიკვდილია. აი ამიტომაც, რომ ელიზბარს. რომელსაც თავდაპირველად „ნამდვილ სამოთხედ“ მოეჩვენა წიკლაურების სოფელი, ახლა ჯოჯოხეთად გადაექცა იგი. ხოლო როდესაც ხევსურების მთელი ოცნება ბატონიშვილის ტახტზე დაბრუნებას ვერ გასცილდა. საბოლოოდ იგრძნო მათი გონების გამოფიტვა და სულის დაშრება. ოცნებისა და იდილიის ასეთი მსხვრევის შედეგად იგრძნო ელიზბარმა, რომ თოკებით ყოფილა იმ ნაპირთან მიბმული, რომელსაც გამოექცა და ვილაც თუ რაღაც ჭიშკვს ამ თოკებს და კვლავ გაღმისაქენ მიათრევს. თეთრი საყელო ბევრად უფრო ძლიერი გამოდგა, ვიდრე ჯაჰვის პერანგი. ამაში საბოლოოდ დარწმუნდა ელიზბარი და რომანის მთავარი სათქმელიც მის გამოსამშვიდობებელ სიტყვაშია, რომლითაც მიმართა წიკლაურებს:

„—თქვენ შარშანაც მიშველეთ, მიძმეთ და დედ-მამობა გაძიწით. მაგრამ მე დამავიწყდა. და არც თქვენ იცოდით, რომ მე მეორე დედაც მყავდა. ის დედა კი არა, ოცი წლის წინათ რომ დავმარხე, არამედ მეორე, თქვენსა და ჩემზე უფრო დიდი, უკვდავი, მარადიული: ჩვენი საერთო მშობელი, მშობელთ-მშობელი, უწლო და დაუსრულებელი. ის არის დედაჩემი, იგივე მამაჩემი, იგივე დაი, ძმა, ბიძა და ყოველი ნათესავი ჩემი. ეხლა ის მშობელთ-მშობელი მეძახის, მიბრძანებს! გარდუვალია კანონი და უძლეველია ძალა მისი! ამიტომ მივდივარ, მიტომ ვუბრუნდები უძლები შვილი ჩემს ბარაქიან მშობელს — ბარს, ქალაქს, ხალხს, ცხოვრებას და ნამდვილ ნიწას. ქვევით ქალაქში მდურარე ორთქლი დ გახამებული საყელო, ჯადოსნური ელექტრონი და თეთრი საცვალი, ცოცხალი რკინა და კბილის საწმენდი, წიგნი და რადიო, ქრონომეტრი და რენტგენი, საპონი და აბანო მელოდება. თქვენი კი აღარა მჯერა, ჩემო უვიწ-

ჟარნო: აღარც კუდიანი ოჩოპინტრე, აღარც თეიმურაზ ბატონი-
შვილი, არც ჯავშან-მუზარადი, არც ფარსმან მეფე, არც დაშნა და
არც ფარი, არც კაჟიანი თოფი და აღარც მაძახურა, არც იაპონია,
აღარც ხინკალი და აღარც კუდიანი წუხრა. ყველას უღრმესი სალაძი
და მადლობა: თქვენც და ოჩოპინტრესაც, თეიმურაზსაც და ხინკალ-
საც, ფარსმანსაც და ჩაფხუტასაც, კაჟიან თოფსაც და იაპონიიდან
ზომავალ ბატონიშვილსაც, ყველამ თავისი შეასრულა და წავიდა.
წავიდა და აღარ დაბრუნდება. მე კი ბარში და ქალაქში მომელის
ჩვენი მომავალი. მომელის და თოკით მიმათრევს, თოკით! ამ თოკის
ბოლოს აქვე ვტოვებ. ყელზე გექნებათ მომბეული. მე იქიდან მოვ-
წევ, თქვენ აქედან მომიზიდეთ. ენახავთ, ვინ გადასწევს, თქვენ თუ
ქალაქი? თუ ჩაგითრევთ, ვცხონდებით, თუ მაჯობეთ, ვაი ჩვენი
ბრალი! ვერც იაპონია გვიშველის მაშინ და ვერც ოჩოპინტრე, ვერც
ხანკალი აგვაყენებს და ველარც ფარსმანი გაგვაცოცლებს. მაშ აგ-
რე, ძვირფასო მამებო, დედებო, ძმებო და დებო: შშვიდობით და
მადლობით“!

ამას გარდა, თუ ჯურხასა და ელიზბარის უკანასკნელ საუბარ-
საც გავიხსენებთ, სავსებით გასაგები იქნება მწერლის სათქმელიცა
და მიზანდასახულობაც. ჯურხას „ჯანსაღი ველურობა“ ურჩევნია
„განათლებულ გადაგვარებას“, ელიზბარი კი „თეთრი საყელოსა“
და „ჯიშის შენახვის“ ბედნიერი შერწყმის მომხრეა. ამის ერთადერთ
რეალურ საშუალებად კი „ბრძოლის ველზე“ მოქმედება მიაჩნია
და არა „დათვის ბუნაგში“ შეძქრომა და დამალვა.

სიმართლე, რა თქმა უნდა, ელიზბარის მხარეზეა. იგი უნდა
გამოვიდეს გამარჯვებული და ასეც ზდება. დრო, მომავალი მის სა-
სარგებლოდ მუშაობს. ამის გამოხატულება რომანში ნათლად ჩანს,
როცა ელიზბარს თან მიჰყავს თავისი ახალი ცოლი ხათუთა, პირ-
ველყოფილი ბუნების შვილი, ვინც შესანიშნავად ეგუება ქალაქს,
ცივილიზაციას, ცხოვრების დუღილს, „თეთრ საყელოს“.

მიხეილ ჯავახიშვილმა ოციანი წლების დაძლევის კიდევ ერთი
რომანი გამოაქვეყნა — „გივი შადური“. ეს უფრო სათავგადასავლო
ქანრის ნაწარმოებია, საინტერესო თავისი აგებულებით, სადაც რამ-
დენიმე, ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი ნოველაა გამოკვეთილი

გივი შადურის ტრაგიკული ცხოვრების ფონზე. ნოველები ერთმანეთს მხოლოდ იმით უკავშირდება, რომ თვით გივი შადურის, რომანის ცენტრალური გმირის ბიოგრაფიული ეპიზოდებია, რომელთაც იგი თანამეინახეებს უყვება. გივი შადური მოქეიფე მწერლებთან შეხვედრისას საუბარს ყოველთვის აღმოსავლური სუფრისათვის დამახასიათებელი სიტყვამრავლობითა და მაღალფარდოვანი მკვერძე-ტყველებით იწყებს. მისი ეს ვრცელი სიტყვები საესეა პარადოქსებით, სევდიანი აღსარებით და ბოლოს სენტენციებით მთავრდება, რასაც მორიგი ნოველის სახით თანა სდევს ცოცხალი ილუსტრაცია მისი ბიოგრაფიიდან. აი ეს კომპოზიციური ხერხი და ერთი მთავარი სახე გივი შადურისა აქცევს ამ ნაწარმოებს უჩვეულო აგებულების რომანად.

ნუ გაგვიკვირდება, როცა ყოველი ჩართული ამბის წინათქმაში გივი შადური ხშირად მეტად საგულისხმო მოსაზრებებსაც გამოთქვამს, მწერალი ზოგჯერ მას მიაწერს თავის სათქმელს. გივი შადური თავისას უმეტესად მაშინ ამბობს, როცა ბედის სიმუხთლეს უჩივის და დილეთანტურად განსწავლული კაცის ფრაზებით თავის დიდ და მწვავედ განცდილ გულისტკივილს გვანდობს. მსგავსად ამისა: „ყოველ გზას აუცილებლად დასასრულიც აქვს. უწინ იტყოდნენ ზოლმე: ყველა გზა რომისკენ მიდისო. მე კი მოგახსენებთ; ტყუილია, ქორია! ყველა გზები და ბილიკები იმედების ნანგრევებზე იყრის თავს“.

გივი შადური გულწრფელია ამ და ბევრ სხვა სევდიან, იმედგაცრუებული კაცის აღსარებაში, თუმცა ეს სულაც არ გვიკარნახებს იმას, რომ საერთოდ ვირწმუნოთ მისი ეს უიმედობა და გულაცრუება ცხოვრებაზე. გივი შადური სულაც არ არის რაიმე ბოროტების, ან თუნდაც აშკარად უარყოფითის განსაზიერება. ხასიათის მთელი რიგი თვისებებით, მამაკაცური თავმოყვარეობის გრძნობით და, რაც მთავარია, თავისი თბილი, მოსიყვარულე გულით იგი ხშირ შემთხვევაში მკითხველის სიმპათიებსაც კი იმსახურებს, მაგრამ იგი მაინც „ნაკაცარია“ და მისი განწყობილების თანაზიარი ვერავითარ შემთხვევაში ვერ ვიქნებით. ისიც ცხადია, რომ არც მწერალი მოგვიწოდებს აქეთ.

მიხეილ ჭავჭავაძის სიუჟეტის დიდი ოსტატია. იგი ყოველთვის ახერხებს ისე საინტერესოდ და მძაფრად განავითაროს მოქმედე-

ბა, რომ თავიდანვე დაიმორჩილოს, დაატყვევოს მკითხველი სულ-
მოუთქმელად წააკითხოს ნაწარმოები და ამით თავისი მთავარი სა-
თქმელიც „შეაპაროს“, შეფარვით უთხრას. ეს ოსტატობა მწერლისა
განსაკუთრებით თვალნათლივია „გივი შადურში“, თუმცა არც სხვა
რბანებში და მოთხრობებშია ნაკლებ საჩინო. აქაც, ისევე როგორც
„ჯაყოს ხიზნებში“ თუ ბევრ სხვა თავის ნაწარმოებში, მწერალი წა-
რმავალ სამყაროს, ნაკაცარებს გვიხატავს, რომელთაც ახალი ცხოვ-
რება ფეხქვეშ ნიადაგს აცლის.

გივი შადურიც თავს ნაკაცარს უწოდებს. ეს ეგებ მართლაც
ასეა, მაგრამ მის სულიერ დაცემას უფრო პირადი, ინტიმური ცხოვ-
რების ღრამა უდევს საფუძვლად და არა საზოგადოებრივ-კლასობრი-
ვი. ისტორიული ქარტეხილები სრულიად ლოგიკურად წაღეკავს პი-
რისაგან მიწისა იმ საზოგადოებრივ ძალებს, რომლებიც ჟამთა ვი-
თარებით მიხრწნილან, და ნაკაცრებად აქცევენ თეიმურაზ ხევისთა-
ვებს თუ იმ ნოველთა გმირებს, რომლებიც „გივი შადურშია“ წარ-
მოდგენილი. მაგრამ იგივე ქარტეხილები ზოგჯერ უსამართლოდ მია-
ყოლებს მათ ჩვეულებრივ, სანდო და კეთილ ადამიანებსაც, რომ-
ლებიც უკეთეს ხედრს იმსახურებენ, ვიდრე ნაკაცარები. აი, სწო-
რედ ასეთ ადამიანებს განასახიერებს გივი შადურიც, რომელიც პი-
რადი ინტერესების, ადამიანური სიმუხთლის, რევოლუციური ქარ-
ტეხილებით ბოროტად მოსარგებლე პირთა მსხვერპლი ხდება და
უდანაშაულოდ ისჯება არა ისტორიის, არამედ ანგარებით სავსე
ადამიანის განუკითხველი განაჩენით.

საზოგადოებრივი ცხოვრების პროგრესულ ძალებს ხშირად ეტ-
მასნებიან ბოროტი, მედროვე ადამიანები. ასეთი იყო ჯაყო. ასეთია
ის პროკურორიც, რომელმაც ლამაზი ცოლის გამო გასწირა გივი
შადური, დაუნგრია ცხოვრება და ნაკაცარად აქცია. მწერლის მახვი-
ლი თვალი ცხოვრების ამ ბოროტებასაც ამჩნევს და მისი მხატვრუ-
ლი აქცენტირებით ამხელს ამ საზოგადოებრივად საშიშ ძალას. თუმ-
ცა ახალი საზოგადოების ჯანსაღი სხეული ვერ იგუებს ამ ხორც-
მეტებს და მათ დიდი დღე არ უწერიათ, ისინი ახერხებენ ბორო-
ტების ჩადენას და ამ ცხოვრებისეული ფაქტის მხატვრული ფიქსა-
ციით მწერალი მრავალმნიშვნელოვნად გვაფრთხილებს.

სწორედ გივი შადურის ნაამბობიდან ვიგებთ ჩვენ არაერთ უც-
ნაურ, მაგრამ მრავლისმთქმელ ისტორიას, ვეცნობით რევოლუციის

ქარიშხლისაგან ხმელი ფოთლებივით მოწყვეტილ და განწირულთა მორევში გადასროლილ პეტრე სოკოლოვ-შევარდნაძეს, ყარამან ჯიქურაულს, სეხნია ლაჩიშვილს და სხვებს, რომელთაც ისტორიამ ავკაცობისათვის თავისი განაჩენი გამოუტანა, რომელთაც დაეწია ბედი — მღევარი და თან წაიტანა.

ფატალური რწმენა მსახვრალი ბედისა, ბედი-მღევრისა, როგორც ერთხელ უკვე აღვნიშნეთ, მიხეილ ჯავახიშვილის ზოგიერთ მოთხრობასა თუ რომანში თითქოს განაპირობებს გმირების მოქმედებას და ამდენად ამ ნაწარმოებებში მთელი რიგი მოვლენები თუ ამბები მოკლებულია სოციალურ მოტივირებას. ბევრწილად ასეა „გივი შადურშიც“. ეს საყვედური ყველაზე ნაკლებ ეხება თავს „ბედი — მღევარი“, თუმცაღა თვით ყველაზე მეტი საუბარი ბედი-მღევარზე სწორედ აქაა და ყარამან ჯიქურაულიც თავისი უიღბლო სიცოცხლის ყველა უბედურებას მას აბრალებს. მაგრამ მკითხველისათვის ადვილი მისახვედრია, რომ ყარამან ჯიქურაული ისტორიის განაჩენის მსხვერპლია და არა ბედი-მღევრისა. ყარამანი ერთი ყველაზე მახინჯი, ბოროტი, ვერაგი, მხეცივით დაუნდობელი, სისხლით წყურვილმოუკლავი წარმომადგენელია განწირული კლასისა და შემადრწუნებელია მისი ცნოვრების გზა, რომელიც მხოლოდ მოკლულთა და წამებულთა გვამებზე გადის. ამ გზას გამარჯვებული რევოლუციის წლებში მხოლოდ ერთ დასასრულამდე შეუძლია მიიყვანოს იგი და ასეც ხდება. დახვრეტის წინ იგი საკანში უყვება თავის თავგადასავალს გივი შადურს და ერთგვარი მონანიების კილო, რაც მის ნამბობში ისმის, ინსტინქტურადაც კი არ აღუძრავს მკითხველს შენდობის სურვილს. ყარამანი არავის ინდობდა და არც ის არის დანდობის ღირსი. ვერც ის შველის ყარამანს, რომ მასზე უფრო ვერაგი და სასტიკი აღმოჩნდა მისი მეგობარი სეხნია ლაჩიშვილი. ყარამანმა მეგობრის ერთგულება მაინც იცოდა, სეხნიას კი არც ეს გრძნობა გააჩნია. ვერ შველის, რადგან ყორანის გათეთრება არ შეიძლება.

„ბედი-მღევარი“ ყველაზე დიდი მამხილებელი ძალის მქონე თავია ამ რომანში და ეს მეტ სოციალურ, მოქალაქეობრივ ჟღერადობას აძლევს მას. ამ რომანის სხვა თავებშიც ვეცნობით ჩვენ რევოლუციის ქარიშხლის მიერ გამხმარი ხეებივით წელში გატეხილი „ნაკაცარების“ ბედს, თუმცა მათ მიმართ ის აქტიური

სიძულვილი შეიძლება ვერ ვიგრძნოთ მხოლოდ იმის გამო, რომ მათ ყარამან ჩიქურაულივით ვერ შესწევთ ბოროტების თესვის უნარი და ენერგია. ზოგი მათგანი ირონიულ ღიმილსაც კი იწვევს, თუნდაც პეტრე შევარდნაძე-სოკოლოვი თავიდან «Воспримчиве кудного сына», რომელიც ახლა ასე საცოდავად ემალება თავის ცოლს, ვის სიმდიდრესაც დახარბდა ჭაბუკობისას. მოახლოებული ისტორიული კრახის წინ ჭკუასგადასული მდიდარი ქალის, პეტრეს ცოლის სტეპანიდას რევოლუციური ლოზუნგები და აღტყინება მკითხველს შეცდომაში ვერ შეიყვანს, რადგან მწერალი სასტიკად დასცინის მას და აშკარად გვაგრძნობინებს, რომ ამ ბუფონადურ ტიპს არაფერი დაეჭვრება.

ყველა ესენი უიმედოდ არიან განწირულნი, რადგან ახალ ცხოვრებასთან არავითარი კონტაქტის უნარი არა აქვთ, ან თავისი კლასობრივი შურისგების გრძნობის გამო არც სურთ ეს კონტაქტი.

მაგრამ, სადაც კი გვიან არ არის, მაინც სიკეთე იმარჯვებს და ამიტომაც, რომ ჩიქურაულებსა და ლაჩიშვილებს აყოლილი მარადი თაველიძე, გენერალ თაველიძის ქალიშვილი, კეთილი ხალხის წყალობით, ცხოვრების წუმპედან კვლავ უბრუნდება ადამიანურ ცხოვრებას. გივი შადური, რომელსაც საკუთარი თავის შველა აღარ შეუძლია, მარადის გაუწვდის დახმარების ხელს, დიდ თანაგრძნობას გაუწევს ამ უცნობ ქალს, აპოვინებს ცხოვრებაში იმ სწორ გზას, რომელიც სავსეა ბედნიერებითა და ოჯახური იდილიით. ნათელი ფინალით მწერალი რაღაც იმედის სხივსა ტოვებს იმ ადამიანთა ცხოვრებაში, რომელთაც ბედმა — მღევარმა, თუ ისტორიულმა ვითარებამ თავისი საბოლოო განაჩენი არ გამოუტანა. „მეგობრებო, ამით გავათავე, — ამბობს გივი შადური, — იგი სევდით დაიწყო და ბედნიერად დასრულდა. დამიჯერეთ, ისევ ეს სჯობია, ვიდრე სიცილით დაიწყო და ცრემლით გაათავო“.

ასეთია ამ ნაკაცარის კეთილი გული და ძნელია, მისი გულისთქმა არ გაიზიარო. თუმცა საკუთარი დანგრეული ცხოვრება ვერ აღუდგენია გივი შადურს, მაინც ბევრი რამ დაეჭვრება მას, ცხოვრების მწარე გამოცდილებით ნაკარნახევი და ალალი გულით ნათქვამი. დაეჭვრება ეს აღსარებაც:

„მე უკვე ნაკაცარი ვარ. წარსულმა მომატყუა, აწმყო მაწვალებს, მომავალი მაშინებს და ისე დავდივარ ამ ქვეყნად, როგორც

ქვერივი სასაფლაოზე და, რადგან მიშავალი ვარ, ამიტომ ქროლას სირბილი მირჩევნია. სირბილს — სიარული, სიარულს — დგომა, დგომას — წოლა, წოლას — ძილი, ძილს კი — სიკვდილი. თქვენ კი, ამირანებო, ეხლად მოჰქრით და ყველაფერს მოანგრევთ. რაღაც ჰქუხს თქვენს სისხლში, ვიღაც მღერის მაგ სულში, რაღაც იწვის მაგ გულში, ფრთხილად მზექაბუქებო, ის ვიღაც თუ რაღაც არ დაადუმოთ, არ ჩააქროთ, ბუს ფარშევანგი არ მოაკვლევინოთ, და ესეც იცოდეთ: სულიერ მოდუნებას ისევ თავის მოკვლა სჯობია...”

ამ ნაკაცარებზე და მათი ცხოვრების მწარე გამოცდილებაზე დაწერილი რომანითაც მწერალი კვლავ უბრუნდება თავის მთავარ საზრუნავსა და სათქმელს, — სულიერი სიმხნევისა და მოქმედების აუცილებლობას გვიქადაგებს და გვინერგავს.

მიხეილ ჯავახიშვილმა სიცოცხლის უკანასკნელ წლებში დაამთავრა ორი ისტორიული რომანი „არსენა მარაბდელი“ და „ქალის ტვირთი“. საგულისხმო და მრავლისმეტყველი ფაქტია, რომ უკანასკნელ რომანებში მწერალმა სოციალური და ეროვნული თავისუფლებისათვის, რევოლუციური გარდაქმნებისათვის ბრძოლის ისტორიული სურათები გააცოცხლა და ამით თავისი შემოქმედება ახალი ინტერესებითა და სულისკვეთებით გაამდიდრა. თუ „არსენა მარაბდელში“ მან მე-19 საუკუნის პირველი ნახევრის გლახთა მოძრაობის ფართო პანორამა დაგვიხატა, „ქალის ტვირთში“ მე-20 საუკუნის პირველი წლების რევოლუციური ეპოქა გაიხადა მხატვრული წარმოსახვის საგნად.

ამ რომანებს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება მიხეილ ჯავახიშვილის შემოქმედებაში იმის გამო, რომ აქ ნათლად ჩანს მწერლის მიერ სოციალისტური რეალიზმის მეთოდის მომარჯვება. მე-20 საუკუნის დიდი ქართველი რეალისტი მწერლის ახალ შემოქმედებით პოზიციებზე გადასვლაში, რაც სავსებით ლოგიკური გზა იყო მისთვის, გვარწმუნებს არა მარტო თემატიკა ამ ნაწარმოებებისა, ან მწერლის ინტერესების ახალი მიმართება, არამედ ისიც, რომ მიხეილ ჯავახიშვილი ახალი მსოფლმხედველობრივი სიმაღლიდან

გვიხსნის მხატვრულად ამ ისტორიულ მოვლენებს. ხალხის როლის წინა პლანზე წამოწევა, ისტორიული მოვლენების ჰერეტიკური განვითარების პერსპექტივით, წარსულის ფაქტების გაცოცხლება და წარმოსახვა სოციალისტური იდეოლოგიის პოზიციებიდან, ინტერნაციონალისტური სულისკვეთება და მთელი რიგი სხვა მხარეები ამ ისტორიულ რომანებს სოციალისტური რეალიზმის ლიტერატურის ერთ-ერთ პირველ ნიმუშებად აქცევს ქართულ ისტორიულ რომანისტიკაში.

სახალხო გმირის არსენა ოძელაშვილის ვაჟკაცური ბიოგრაფია და ჰუმანური ბუნება, მისი პრიმიტიული დიდსულოვნება და კეთილშობილება, მშრომელი გლეხების თანაგრძნობა, მებრძოლი სული და შემართება ყოველგვარი სოციალური უსამართლობის წინააღმდეგ მე-19 საუკუნეში იქცევა ქართველი მწერლების შეუწყნებელ ყურადღებას. შემთხვევითი არ იყო, რომ ქართული საბჭოთა ლიტერატურა და ხელოვნება ასე ძლიერად დაინტერესდა არსენას პიროვნებითა და ბიოგრაფიით. რევოლუციაში გამარჯვებულ ხალხს წარსულ ცხოვრებიდან ყველაზე მეტად აინტერესებდა და იზიდავდა ის ფურცლები, რომლებიც ეროვნული და სოციალური ჩაგვრის წინააღმდეგ ბრძოლით იყო სავსე, რომლებიც ემსახურებოდა მის სულისკვეთებას, ფიქრებსა და ზრახვებს, რომლებშიც ჩანდა გადამწყვეტი რევოლუციური ბრძოლებისათვის ხალხის შეგნებისა და ფსიქიკის ისტორიული მომზადების პროცესი. საქართველოს ისტორიაში რევოლუციებისათვის ერთ-ერთი ყველაზე შორეული და რომანტიკული შარავანდელით მოსილი ფურცელი იყო არსენას ბრძოლა მჩაგვრელთა წინააღმდეგ. ამიტომაც მოხდა, რომ ქართული საბჭოთა ისტორიული რომანისტიკის ერთ-ერთი თავფურცელი არსენაზე დაწერილი და ქართული საბჭოთა თეატრის ერთ-ერთი პირველი საეტაპო მნიშვნელობის წარმოდგენა არსენაზე დაიდგა რუსთაველის თეატრში.

მიხეილ ჯავახიშვილს წერილში — „როგორ იწერებოდა არსენა მარაბდელი“ — თვითონვე აქვს პირდაპირ გაცხადებული, თუ როგორ დაინტერესდა ამ სახალხო გმირის ბედით:

„ცხადია, რომ არსენამ დიდი ზნეობრივი ძალის წყალობით მოიპოვა სახელი. მას სისხლით არ მოუპოვებია ვაჟკაცობა... ვაჟკაცობის კულტი და ერთგვარი სულიერი კეთილშობილება — აი რამ

მომცა ოძელაშვილის ხასიათის გასაღები... მეორე მხრივ, არსენას დროშაზე პრიმიტიული და უძლიერესი სოციალური სიმართლე ეწერა — „მდიდარს ართმევს, ღარიბს აძლევს, ღმერთი როგორ წაახდენს!“ ამ ორ ბურჯზე წარმოიშვა და დამკვიდრდა ოძელაშვილის უკვდავება და ამანვე გამოჰკვეთა მისი ტიპიც“.

მიხეილ ჭავჭავიშვილმა არსენას მხატვრულ სახესთან დაკავშირებით თავისი ვრცელი რომანის ფურცლებზე წარმოგვისახა გასული საუკუნის პირველი ნახევრის საქართველოს ცხოვრება და მხატვრულად გაგვიცოცხლა ეროვნული და სოციალური ჩაგვრის სურათები. ქართველ ფეოდალთა მიერ მშრომელი გლეხობის არაადამიანურ ჩაგვრას რუსეთის იმპერიის სისასტიკეც ემატებოდა და ამან წარმოშვა გლეხთა მოძრაობები, რასაც ისტორიულად ჰქონდა ადგილი იმ წლებში. ხოლო ამ მღელვარებებს მწერალმა დაუკავშირა არსენა ოძელაშვილის სახეც. არსენა გლეხთა განთავისუფლების იდეით ატაცებული მებრძოლია, ამ სულისკვეთებით რაზმავს თავის გარშემო ძალადობით და შიმშილით ტყეში გაჰრილ მაშვრალ გლეხობას. თუმცა ისტორიულად არსენას ბრძოლა განწირული იყო დასამარცხებლად და ამას კიდევ ვხედავთ რომანის ფინალში. მაინც მწერალი შესანიშნავად გვისჩნის იმ იდეის სრულ სამართლიანობასა და უკვდავებას, რომელსაც შეეწირნენ არსენა და მისი თანამებრძოლები.

მიხეილ ჭავჭავიშვილმა ამ რომანში დაგვიხატა კლასიკური სიძლიერის გმირები, რომლებიც მკითხველის მეხსიერებაში ღრმად კვალს ტოვებენ და გვისჩნიათ ერთი მხრივ ქართველ ფეოდალთა კლასობრივ ინტერესებსა და მათ სისასტიკეს, ხოლო მეორე მხრივ ქართველი გლეხების უუფლებო მდგომარეობას და მათ ამაყ სულს, ვაჟკაცურ ბუნებას. ყველაზე უფრო რელიეფურად ეს ორი სამკედრო-სასიცოცხლოდ დაპირისპირებული მხარე რომანში წარმოდგენილია ზაალ ბარათაშვილისა და არსენას ოჯახების სახით, თუმცა ამ ორივე მხარის სხვა ბევრ გამომხატველ სახესაც გვაცნობს მწერალი.

„არსენა მარაბდელი“ უაღრესად მნიშვნელოვანი რომანია, მნიშვნელოვანია არა მარტო მიხეილ ჭავჭავიშვილის შემოქმედებითი მემკვიდრეობის ფარგლებში, არამედ მთელი ქართული მწერლობის მასშტაბითაც. სხვას რომ ყველაფერს თავი დაეანებოთ, შეიძლება ითქვას, ესაა პირველი ნაწარმოები, რომელიც სათავეს უდებს ქარ-

თულ საბჭოთა ისტორიულ რომანისტიკას, სადაც წარსული ცხოვრება სოციალისტური რეალიზმის ლიტერატურის პოზიციებიდანაა დანახული და წარმოსახული. მართო ეს იკმარებდა „არსენა მარაბდელის“ მნიშვნელობის სარწმუნოდ. ამასთანავე, რომანს სხვა ღირსებებიც უხვად გააჩნია და ამიტომ გასაკვირი არ არის არც მისი დიდი პოპულარობა მკითხველთა შორის და არც მკვლევართა შეუწელებელი ინტერესი მისადმი. იშვიათად მოიძებნება ქართულ საბჭოთა მწერლობაში სხვა რომელიმე რომანი, ამდენი მონოგრაფიული გამოკვლევა, წერილი და წიგნი რომ ჰქონდეს მიძღვნილი. თანაც, ნუ დაგვაიწყდება, რომ ორ ათეულ წელზე მეტ ხანს საერთოდ მიხეილ ჭავახიშვილზე და კერძოდ ამ რომანზეც არაფერი თქმულა გასაგები მიზეზების გამო და ეს ყველაფერი მხოლოდ უკანასკნელ ხანს, მწერლის რეაბილიტაციის შემდეგ დაიწერა.

რომანი „არსენა მარაბდელი“ სავსებით იმსახურებს ამ ინტერესსაც და მალალ შეფასებასაც, მაგრამ ჩემი აზრით, სულ სწორა არ უნდა იყოს, როცა მას გამორჩეულად აქებენ და მწერლის სხვა ნაწარმოებებზე მალლა აყენებენ. არცთუ იშვიათად შეგვხვდება მოსაზრება, რომ „არსენა მარაბდელში“ ყველაზე ძლიერად, მკაფიოდ, სრულყოფილად გამოიხატა მიხეილ ჭავახიშვილის შემოქმედებითი ნიჭი, მწერლის სახე და სტილი, რომ თავისი მნიშვნელობით იგი აღემატება ყველაფერ სხვას, რაც კი მწერალს დაუწერია. ასეთი კატეგორიული ტონით დაპირისპირება მწერლის ნაწარმოებებისა, ერთი მათგანის გამორჩევა საერთოდ ძნელი და სარისკო საქმეა. მით უმეტეს, როცა არცთუ ისე თვალსაჩინო და უეჭველი პირობები გვაქვს საამისოდ. თავად მიხეილ ჭავახიშვილს თუ ვერწმუნებით, 1933 წელს დაწერილ წერილში „როგორ ვმუშაობ“, პირდაპირ განგვიცხადა: „იშვიათად მიგრძენია ისეთი მძაფრი სიხარული, რომელიც ვიგრძენი ზოგი ჩემი მოთხრობისა და რომანის დასრულების გამო („ჩანჩურა“, „თავდავიწყება“, „მეჩეჟმე გაბო“, „ტყის კაცი“, „აბდულაჰ“, „თეთრი საყელო“, „არსენა მარაბდელი“). უცნაურია: ყველაზე მეტი დავა „ჩაყოს ხიზნებმა“ გამოიწვია, მაგრამ ყველაზე მეტი სიხარულიც ამ რომანის დასრულებამ მაგრძნობინა“. როგორც ვხედავთ, მწერალი აქ აშკარად ანიჭებს უპირატესობას სხვა რომანს, „ჩაყოს ხიზნებს“, თუმცა „არსენა მარაბდელი“ თავის ერთ-ერთ საყვარელ და საუკეთესო ნაწარმოებად აქვს მოხსენიებული.

ლი. მაგრამ არც ეს ივარგებს რაიმეს კატეგორიული მტკიცებისათვის. ისეთი შემთხვევებიც ხშირი ყოფილა, როცა მწერლის სიყვარული და საზოგადოებრივი აზრი, ჩამოყალიბებული და განმტკიცებული დროის უტყუარი ფაქტორით, არ დამთხვევია ერთმანეთს. ერთი რამ ცხადი უნდა იყოს; ძნელი სათქმელია, რა გზით წარიმართებოდა მიხეილ ჯავახიშვილის შემოქმედება, თუმცა ორიენტირი ერთგვარად გამოკვეთილი იყო მის გეგმებში, მაგრამ იმ მემკვიდრეობიდან, რაც გაგვაჩნია, მწერლის შემოქმედებით ინტერესებს, სახეს, სულისკვეთებას, სტილს უფრო „ჯაყოს ხიზნები“ განსაზღვრავს, ვიდრე რომელიმე სხვა ნაწარმოები. ამას გარდა, უფრო სარწმუნოდ იმ მკვლევართა მოსაზრება ჩანს, რომლებიც აშკარად არ უპირისპირებენ მიხეილ ჯავახიშვილის ნაწარმოებებს ერთმანეთს, მაგრამ ანალიზისა და საკუთარი დამოკიდებულებების გამჟღავნებით გვაგრძნობინებენ, რომ „ჯაყოს ხიზნები“ მიაჩნიათ მწერლის შემოქმედების გვირგვინად. თუმცა უმჯობესი იქნება შევეშვათ ამ არცთუ სასარგებლო (და არც საჭირო და სასიამოვნო) დაპირისპირებას მწერლის ნაწარმოებებისას, „ჯაყოს ხიზნებსაც“, „არსენა მარაბდელსაც“ და კიდევ სხვასაც თავისი ადგილი აქვს დამკვიდრებული ქართულ ლიტერატურაში და მიხეილ ჯავახიშვილის დამსახურება ეროვნული მწერლობის წინაშე უსაზღვროდ დიდია.

მიხეილ ჯავახიშვილმა „არსენა მარაბდელი“ თუმცა 1932 წელს დაამთავრა, მისი პირველი თავები ჯერ კიდევ 1926 წ. დაბეჭდა. ასეთი ფართო ეპიური ტილოს შესაქმნელად 7—8 წელი მაინცდამაინც დიდი დრო არ არის, მაგრამ თუ მიხეილ ჯავახიშვილის საოცარ შრომისუნარიანობას და ნაყოფიერებას გავიხსენებთ, შეიძლება კიდევ გავგიკვირდეს ამ რომანზე ასე ხანგრძლივად მუშაობა. ამის მიზეზებს და კიდევ ბევრ სხვა საგულისხმო რამესაც რომანთან დაკავშირებით თავად მიხეილ ჯავახიშვილი გვიხსნის წერილში „როგორ იწერებოდა „არსენა მარაბდელი“:

„არსენა მარაბდელის“ დაწერა მიხეილ ჯავახიშვილს 1925 წელს განუზრახავს, მას შემდეგ, როცა ერთხელ მეგობრების წრეში საუბარი ყაჩაღებზე ჩამოვარდნილა და არსენაცა და „არსენას ლექსიც“ უხსენებიათ. მწერალმა ამ ლექსის და მისი გმირის შესახებ აღრეც ბევრი რამ იცოდა, მაგრამ მხოლოდ ახლა აინთო იგი შემოქმედებითად და, როგორც თვითონ ამბობს, „იმ დღიდან ამ

თემას ორივე ხელით დავწვდი“. პირველი თავი სულ მალე გამოქვეყნდა „მნათობის“ ფურცლებზე, მაგრამ მაშინვე შეწყდა რომანის ბეჭდვა. „იმიტომ შეეწყვიტე, — წერდა მწერალი, — რომ მოგროვებული მასალა საკმარისი არ აღმოჩნდა. საერთოდ ჩვენი ისტორია ჯერ სისტემატურად არ არის დალაგებული, ხოლო მე-19 საუკუნის ისტორია სულაც არ დაწერილა. ამიტომ იძულებული გახდით, მე თვითონვე შემესრულებინა ჩემთვის ეს უმადური შრომა. ვსწავლობდი კავკასიის იმდროინდელ ისტორიას, ადმინისტრაციულ წყობილებას, ბატონყმობას, ეთნოგრაფიას, ხალხურ პოეზიას, ლექსიკას, გრამატიკას, ეკონომიკას, ისტორიულ გეოგრაფიას, მოქმედ პირთა ბიოგრაფიას, გენეალოგიას, იმ ეპოქის საერთო სტილს და ამგვარ მსხვილმანსა და წვრილმანსაც. რომანისტს ათასი რამ სჭირდება და მეც მჭირდებოდა...“.

მიხეილ ჯავახიშვილმა ამ ტიტანურ შრომას, მასალების მოძიებას, შეგროვებას, დამუშავებას ოთხი წელი მოანდომა და მხოლოდ ამის შემდეგ განაახლა რომანის წერა, რადგან ამ „მკვიდრი საძიკვლის“, ანუ მასალის გარეშე ისტორიული რომანის შექმნა, მით უმეტეს ისეთი რომანისა, რომელაც ფაქტებზეა დაფუძნებული, უბრალოდ, შეუძლებელია. „ამ მხრივ, — გამოგვიტყდება მწერალი, — მე უხვად ვიყავი დატვირთული და არა ვნანობ იმის გამო, რომ მრავალი ზედმეტი მასალა დამრჩა გამოუყენებელი და მის მოგროვებაზე უამრავი ზედმეტი დრო და ენერგია დამეხარჯა. მაგ. რუსეთიდან ჩამოტანილი 28 ხელნაწერი ტომი 1832 წლის შეთქმულების შესახებ ყველაზე ადრე მე წავიკითხე (ამის გარდა ჩვენს არქივშიც ინახებოდა 8—9 ტომი), მაგრამ თითქმის ვერაფერი ვერ გამოვიყენე, და რაც გამოვიყენე, ის ადრეც ვიცოდი“.

სანანებელი მიხეილ ჯავახიშვილს ამ თვალსაზრისით მართლაც არაფერი ჰქონდა. მოძიებული მასალა ისტორიული რომანის არც ერთ ავტორს მთლიანად არ გამოუყენებია და ვერც გამოიყენებდა, რადგან ამ შემთხვევაში ნაწარმოების მხატვრული ქსოვილი დაზარალდებოდა, მას უცხო სხეულად დააჩნდებოდა ისტორიოგრაფიული მასალა. ამისი ნეტ-ნაკლები კვალი კიდევაც ატყვია დიდად ცნობილ და აღიარებულ რომანებს. ამისაგან არც „არსენა მარაბდელია“ დაზღვეული. ამდაგვარი რომანების ღირსება ის კი არ არის, რომ ისტორიული მასალა ჭარბად არის მოხმობილი, არამედ

ის, როცა ეს მდიდარი საძირკველი მხატვრული შენობისა იგრძნობა, თუმცა არკი დაინახება, უშუალოდ არ არის გადმოტანილი ნაწარმოების ფურცლებზე. იგი, ანუ ისტორიული მასალა, ჰემინგუეის ცნობილი შედარება რომ გამოვიყენოთ ამ შემთხვევისათვის, აისბერგის იმ უზარმაზარ ნაწილს უნდა ჰგავდეს, რომელიც წყლის ქვეშაა და არ არის ხილული, მაგრამ ურომლისოდაც აისბერგი ვერ იარსებებდა.

„არსენა მარაბდელში“ ეს უხილავი საძირკველი, თუ აისბერგის ჩაძირული მასა კარგად იგრძნობა, ამიტომაც დგას ეს რთული და მრავალპლანიანი მხატვრული ძეგლი ასე ამაყად. ამიტომ დასანანი სულაც არაფერია იმაში, რომ მწერლის მიერ მოძიებულმა ისტორიულმა მასალამ ბევრწილად უშუალო გამოხატულება ვერ ჰპოვა რომანში. დასანანი სხვა რამაა, ამისი საპირისპირო საშიშროება რომ ბოლომდე ვერ ასცდა რომანს. „არსენა მარაბდელში“ ერთგვარად იგრძნობა, ეს მძიმე ტვირთი მასალისა ალავ როგორ გაუსხლტა მწერალს და როგორ გაუონა მან რომანის ფურცლებზე. მსუყე ფერებით დახატულ გარემოსა და სახეების მხატვრულ სამაყროში, რაც ამ რომანის ერთ-ერთ უპირველეს ღირსებას შეადგენს, ზოგჯერ მშრალ თხრობასაც წავაწყდებით, სადაც მწერალს აშკარად ზედმეტი, მხატვრული თვალსაზრისით უსარგებლო და შეუსაბამო ინფორმაცია მიაქვს. მკითხველამდე ამის ნიშნად რამდენიმედან მხოლოდ ერთ ადგილს გავიხსენებ, კერძოდ იმას, სადაც მწერალი მოგვითხრობს, უფრო სწორად, მოკლედ გვაწვდის ინფორმაციას იმის შესახებ, რომ საქართველოში „დიდი პოეტი პუშკინი“ (ხედავთ, ლექსიაც კი განსხვავებულია და უფრო ნარკვევისას ემსგავსება, ვიდრე რომანისას) ჩამოვიდა, რომ მან არზრუმის გზაზე მომავალმა გრიბოედოვას ცხედარი ნახა და იქვე გამოიტირა თანამოკალმე, რომ „გენერალი პანკრატიევი გაათრეებით ებრძოდა პასკევიჩის კარზე გრიბოედოვის გავლენას და მხოლოდ მისი სიკვდილის შემდეგ გაიმარჯვა“ და სხვა და სხვა. ყველაფერ ამათ თითქმის არავითარი კავშირი არა აქვს რომანის სიუჟეტთან, უბრალოდ, ქრონოლოგიურად ემთხვევა რომანში მოთხრობილი ამბავი ამ ისტორიულ ფაქტებს და ამდაგვარი ინფორმაცია მხოლოდ ზედმეტი და უსარგებლო ნაწილებად გამოიყურება „არსენა მარაბდელში“. მაგრამ, ეს მხოლოდ

იშვიათი შემთხვევებია, რაც რომანის საერთო მხატვრულ ქსოვილს საგრძნობლად ვერ აზიანებს.

„არსენას ლექსმა“ კი მისცა დასაბამი მიხეილ ჭავჭავიშვილის რომანს, მაგრამ ეს მხოლოდ შემოქმედებით იმპულსად, არსენას ხასიათისა და ბუნების გასაღებად თუ გამოდგებოდა, რადგან ეპიურ ტილოს, მით უმეტეს ამგვარი რთული, განტოტვნილი სიუჟეტით, ხალხური ლექსის ყოველი სტროფისა თუ ფრაზის გაშიფვრაც და განვრცობაც ვერ გასწვდებოდა. კეთილშობილ ყაჩაღზე გამოთქმული ლექსები ალბათ ყოველ ეროვნულ ფოლკლორში მოიძებნება, იქნება ეს ინგლისური სიმღერები რომინ ჰუდზე თუ ქართული „არსენას ლექსი“, მაგრამ მათი მიხედვით ფართო ეპიური ნაწარმოების შექმნას სხვა ხედვა, სიღრმე, მოტივირება სჭირდება. მწერლის მსოფლმხედველობა, თვალთახედვა, ინტერესების სფერო სწორედ ამბის მისეულ ინტერპრეტაციაში მჟღავნდება და მიხეილ ჭავჭავიშვილმაც არსენას სახე მეცხრამეტე საუკუნის ქართული სინამდვილის სოციალური და პოლიტიკური ვითარების გამოსახატავად გამოიყენა. „რუსეთ-სპარსეთისა და რუსეთ-ოსმალეთის ომი, შეთქმულება და არსენას თავგადასავალი — აი ის საძიარკველი, რომელზედაც შენდებოდა რომანი“, — გვეუბნება მწერალი. ხალხურ ლექსში არამცთუ ისეთი მნიშვნელოვანი მოვლენების შესახებ არაფერია ნათქვამი, როგორიც იყო 1832 წლის შეთქმულების მზადება და მისი დამარცხება, ან კიდევ რუსეთის ომების მნიშვნელობა საქართველოსათვის, არამედ თვით არსენას შესახებაც საკმაოდ ღარიბი ცნობებია მოწოდებული და ეს ყველაფერი, რაც რომანშია, მხოლოდ მწერლის მდიდარი ფანტაზიითა და ისტორიული სინამდვილის ღრმა წვდომითაა შექმნილი.

მიხეილ ჭავჭავიშვილი წერილში „როგორ ვმუშაობ“ წერდა: „ყველაზე უფრო ძნელი მოთხრობის დაწყებაა. დასაწყისი მთელ მოთხრობას აძლევს რიტმს, კოლორიტს, სტილს. უნდოდა დაწყებული ამბავი უნდოდადვე წავა. ძნელია შემდეგში ცეცხლის გაღვივება. სტილისა და რიტმის შეცვლა, ძნელიც არის და სახიფათოც, ამიტომ მე დიდხანს ვეძებ ხოლმე დასაწყისს. რუსები ამბობენ, მოზვერს ერთბაშად სტაცე ხელი რქებშიო. მეც კარგა ხანს ვატრიალებ მოზვერს, და როცა დროს ვიხელთებ, ვცდილობ უცბად, რქებში დაეწვდე და აღარ მოვადუნო“.

ამ მეთოდისა და ხერხის განზოგადება, წარმატების ერთადერთ წინაპირობად გამოცხადება არ იქნება სწორი. ყოველ მწერალს თავისი გამორჩეული საშუალება აქვს მოთხრობის თუ რომანის დასაწყებად. მიხეილ ჯავახიშვილის ეს ფრაზა მისი აბსოლუტური სიმართლით კი არ იქცევს ჩვენს ყურადღებას, არამედ იმით, რომ აქ თავად მწერლის მუშაობის მანერაა გამჟღავნებული, კიდევ ერთხელ არის ხაზგასმული, თუ რა დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს მწერალი მძაფრ სიუჟეტს და თავიდანვე დამაინტერესებელ ამბავს. ეს საერთოდ არის დამახასიათებელი მიხეილ ჯავახიშვილის ყოველი მოთხრობისა თუ რომანისათვის და „არსენა მარაბდელშიც“ ერთხელ კიდევ მთელი ძალით გამოჩნდა.

„ლექსის ავტორი, — წერდა ჯავახიშვილი, — მოკლედ სკრის: ზაალს რომ ერთი გოგო ჰყავს, არსენას მოეწონება“. მოეწონა და მოიტაცა. მე კი ამ მოტაცებას მოწონების გარდა სოციალური სარჩულიც გამოვაკერე და არსენას გაჭრის მომზადებას და კვანძების შეკვრას — ერთ დღეში დატრიალებულ ამბებს — რომანის ერთი მესამედი მოვანდომე“.

მართლაც, რომანის პირველ ნაწილს, რაც ფაქტიურად ექსპოზიციას წარმოადგენს და სადაც ყველა კონფლიქტი იღებს სათავეს, მწერალმა გულისყური და ოსტატობა არ დააკლო. იგი, გარდა იმისა, რომ რომანის მესამედი და ამდენად, ვრცელია შესავალი ნაწილისათვის, ყველაზე დახვეწილი, მხატვრულად სრულყოფილია სხვებთან შედარებით და ამ თვალსაზრისით მას მხოლოდ ფინალი თუ გაუტოლდება.

ზაალ ბარათაშვილის ოჯახში სტუმრიანობის, სახალხო შეჩიბრების, სჯა-ბაასის, ნადიმის და სოფლური ყოფის დეტალური დინჯი წარმოსახვა მწერალს საშუალებას აძლევს რომანის ყველა მთავარ გმირსა და პერსონაჟს თავიდანვე ერთად მოუყაროს თავი და მათი ხასიათებიც ერთბაშად მიგვანიშნოს. ამასთანავე, რაკილა აქ დაპირისპირებულია ბანაკებია წარმოდგენილი, მათ შორის კონფლიქტიც სწორედ აქ ისახება, მეტიც, აშკარად იკვეთება და ყველა ძირითადი პრობლემაც აქედან იღებს სათავეს. აქ მარტო სოციალური საკითხი როდი აქვს მწერალს დასმული, რაზედაც თავად მიაწინებდა წერილში, არანაკლებ მნიშვნელოვნად არის წამოჭრი-

ლი ეროვნული პრობლემაც და ეს ორი მთავარი სატკივარი ბოლომდე გასდევს რომანს პარალელურად.

რომანის პირველივე ფრაზებიდან და ეპიზოდებიდან მკითხველს აოცებს მწერლის ხედვის სიცხადე და სიმდიდრე. აქ გმირებიცა და გარემოც, ყველა და ყველაფერი იმდენად ცოცხლად, დეტალბამდე და ნიუანსებამდე ზუსტად, დიდი გულმოდგინებით არის დანახული და წარმოსახული, რომ თითქოს ხელშესახები ხდება. მწერალი ამის „საიდუმლოსაც“ გვიხსნის და გამოგვიტყდება: „გეოგრაფიულ-ეთნოგრაფიული მასალის ასახვაში ძლიერ ღამეხმარა ის გარემოება, რომ მე ბორჩალოში დავიბადე, უწინდელი თრიალეთ-საბარათიანო ყრმობაშივე დავიარე და იქაურ თავდაზნაურთა ოჯახებში ვტრიალებდი, რომელთაც უწინდელი ცხოვრების დალი ჭერ კიდევ მკაფიოდ ემჩნეოდათ...“ „ტიპების უმრავლესობა სინამდვილიდან ამოვიღე. არსენას პროტოტიპად ჩემი ბიძაშვილი ბაგრატ ბურნაძე მყავდა, ლეთისავარი პაპაჩემი ანდრო ბურნაძეა, დალი ჰასანი ბავშვობაში მინახავს, მაგდანაც ერთ ჩემს მახლობელს მივამსგავსე. ზაალი ბორჩალოელი თავადი ივანე მელიქიშვილია, მისი მზარეული იმერელი სანდრო — სევასტი ლაცაბიძეა, როსტომს, სულხანსა და ზოგს წინამდგომს მომქმედ პირსაც თავთავიანთი პროტოტიპი გავუჩინე და არც შევმცდარვარ, რადგან ცოცხალი ნატურა მუდამ სჯობია ნაძალადევად მოგონილს“.

თითქოს ჰალადობოდ და სტუმართა თავშესაქცევად წამოწყებული ჭიდაობა, რასაც რომანის პირველსავე ფურცლებზე ასე ცოცხლად, საინტერესოდ აგვიწერს მწერალი, ძალდაუტანებლად და ოსტატურად გადაიზრდება დაპირისპირებულ ბანაკთა და მათ მეთაურთა გამოკვეთის ასპარეზად, სადაც ერთ მხარეს ბარათშვილების ოჯახია, მეორეს კი — ოძელაშვილებისა.

ზაალ ბარათშვილი ძველი დიდებით ცხოვრობს, წინაპრების აჩრდილებს ეფარება და თვითონ ყოველ მარჯვე შემთხვევას არ უშვებს ხელიდან იმისათვის, რომ „ახალი ტახტისა და ახალ სამშობლოსადმი“, ანუ რუსთ ხელმწიფისადმი თავისი ერთგულება და მორჩილება გამოხატოს. არაფრის მაქნის ზაალს იმედოდ მხოლოდ რუსი ოფიცრის მფარველობა დარჩენია, რადგან მას ხიშტითა და მახვილით შეუძლია დაიფაროს ავკაცობით ცნობილ

თავადი ხალხის რისხვისაგან. ზაალის მთელი საქმიანობა იმაში გამოიხატება, რომ თავისი ქვეყანა და ხალხი როგორმე რუსეთის იმპერატორის მიერ სამოწყალოდ ნაბოძებ ჩინ-მედლებზე გაყიდოს, გლეხობას უკანასკნელი სარჩო-საბადებელი წაართვას და თავისი სიბრიყვის დასამტკიცებლად წამდაუწუმ უადგილოდ იძახოს: „მეტი რაღა გინდა, ვეჟო“, ანდა, „ვეჟო, ასეთი ამბავი გაგონილა? ბუნტია, მაშ რა ჯანდაბაა!“ ასეთია ზაალი და ასეთივე ეზრდება შვილები, სხვისი შემყურეები, ძლიერთა მონები და გლეხობასთან კი სასტიკი და დაუნდობელი.

ბარათაშვილების ოჯახს უპირისპირდებიან ოძელაშვილები, სულითა და ხორციტ ჯანსაღი გლეხკაცები, პაპა მახარე, ღვთისმკვარი და მისი შვილები, ვისაც ქვეყნის სატიკვარიც აწუხებს, მშრომელი გლეხობისაც და საკუთარიც, რადგან მათი ამაყი ბუნება ვერ შეჰგუებია ვერც საქართველოს დაძაბუნებას და ვერც ადამიანური ღირსების გათელვას. ეს ორი დაპირისპირებული ოჯახი, რომელიც ორი დაპირისპირებული ბანაკის — ბატონებისა და ყმების ურთიერთობას გამოხატავს, თავიდანვე ამჟღავნებს ურთიერთშეურიგებლობას, ჯერ თუმცა ფარულად, თავშეკავებით, მერე კი, ბარათაშვილების თავგასულობის გამო, სულ უფრო აშკარად, ძლიერად და ზოლოს სამკვდრო-სასიცოცხლო ბრძოლაც კი იმართება. ეს ყველაფერი ჯერ კიდევ რომანის პირველ თავებშივე დატრიალდება ჩვენს თვალწინ.

ზაალ ბარათაშვილის ამპარტავნული ხასიათი ვერ შეჰგუებია იმას, რომ სტუმართა ფალავანმა გიორგი კუჭატნელმა მასპინძლები შეარცხვინა და სამივე შერკინებაში გამარჯვებული გამოვიდა. ერთადერთი იმედი არსენა ოძელაშვილიდა, რომელიც იქ არ არის, ცხვარშია და საცაა უნდა გამოჩნდეს. მწერალი განზრახ მიმართავს ამ ხერხს, თავიდანვე იქ არ ამყოფებს არსენას, რომ გამარჯვების ამ ერთადერთი დარჩენილი იმედის გამოჩენამდე ჩვენი ცნობისმოყვარეობაც გააღვივოს, არსენას გადამწყვეტი როლის შეგრძნებაც გაამძაფროს და მასზე შეკრებილი ხალხის აზრიც გაგვაგონოს:

„ამას წინათ აღზევანიდან მომავალი ურემი ტალახში ჩაფლულა. მარილით ყოფილა დაღებულის. ყევარი ხარი მიაშველეს და მაინც ვერაფერს ვერ გახდნენ. არსენამ თურმე პირჯვარი დაიწერა და ის ურემი ბუმბულივით აიგდო ბეჭებზე. აი რა ბიჭია ოძელაშვილი!

— ამ ერთი კვირის წინათ მარნეულში ერთი მოზვერი გაგიჟდა. ხუთი კაცი გააფუჭა. ისე დაფრთხა სოფელი, რომ გარეთ გამოსვლაც კი ვერავინ გაჰბედა. ი მოზვერს არსენა დაეწია. ერთმანეთს ეცნენ არსენამ მოასწრო და ხელები რქებში ჩასჭიდა. ჩასჭიდა და დაითრია, დაითრია და ისე მოსწია, რომ კისრის ძვლები მოუმტვრია და ძარღვები დაუწყვიტა. მოზვერი წაიქცა და იქვე გათავდა.

— რა ბიჭია, ეენაცვალე იმის გამჩენსა!

— მამა ნახე, დედა ნახე, შვილი ისე გამონახეო. ისეთი კაცია ჩვენი ღვთისავარი და ცოლიც ისეთი შეხვდა ი მელანია, რომ სხვანაირ შვილს არც გაუჩენდა.

— მაგაზნა ნათქვამი: დედაც მაგას ჰყოლია და ძუძუც მაგას უწოვებიაო.

— რომ იტყვიან, რკინას ლეჭავს, რკინასა!

— მერე რა გული აქვს! ბაღლია! ტყუილუბრალოდ ჭიასაც არ დაადგამს ფეხს.

— მერე რა მართალი კაცია! ისე სჭრის სამართალს, როგორც სამართებელი“.

ეს ქება-დიდება არსენასი მარტო ჩვენ კი არ გვესმის, მარაბდის ბატონსაც ესმის და გულზე ლახვარივით ესობა, რადგან მეტისმეტად გაუთამამდა ეს გულზვიადი ყმა. მაგრამ ახლა, ამ საყოველთაო სირცხვილის ჟამს მარაბდელების იმედად ისევ მხოლოდ არსენა ჩანს და ისიც მზადაა ყველაფერი აბატიოს წუთით, წყალობასაც კი შეჰპირდეს მას, თუმცა მერე ასევე მალე დაივიწყებს დანაპირებს, ოღონდ კი სტუმრების ფალავანი დაჯაბნოს. ასე საგულდაგულოდ გვამზადებს მწერალი არსენასთან შესახვერად, და მიუხედავად ამისა, გმირის გამოჩენა კიდევ უფრო შთამბეჭდავია. წინასწარ შექმნილმა აზრმა ვერ გაანელა მისი შემოსვლით გამოწვეული შთაბეჭდილება, რადგან მწერალმა აქ სულ სხვა კუთხით დაგვანახა იგი, მისი ლალი, ამაყი, დარბაისლური ბუნება გავგებხენა:

„თავმოშვებული ცხენი მხედარს ისე მოურიდებლად მოჰყავდა კარვისაკენ, თითქოს მის გარღვევას და ბატონების გატანას აპირებდაო. ბატონ-ქალბატონები უკვე შეფუფსფუსდნენ და მხედარს გზა გაუჭრეს. მხოლოდ ზაალი იდგა უნძრევლად და ნიავევით მომავალ ოძელაშვილს შეშფოთებული ღიმილით შესცქეროდა. და უცებ იმანაც შეიკრა შუბლი, რადგან არსენამ აქაფებული ბედაური თითქმის

ზედ მიაგლო. მაშინ ნამდივანბეგარმა კვერთხი ასწია და ერთადერთი მრისხანე სიტყვა ესროლა:

— არსენ!

იმავე წამს არსენამ ბოძივით დაარქო ცხენი და გადმოხტა, ისე გადმოხტა, რომ ვერავინ ვერ შეამჩნია, ცხენი უფრო ადრე შეჩერდა, თუ მისი მხედარი გაჩნდა მიწაზე.

ასვეტილი არსენა უკვე ფეხდაფეხ მიდიოდა ზაალისაკენ — ტანგაშლით, ლალად და თამამად მიაბიჯებდა. სავსე კისერი ოდნავ მოიდრიკა და საერთო სალამში ისევ ძველებური თავადური კილო ჩააქსოვა:

— ბატონებს ვახლავარ, — და გაჭიმული შედგა.

ზაალმა ბოლმა ჩაიბრუნა. ისევ ის არსენა! ისევ თავხედი, თამამი, მოურიდებელი და მოუდრეკელი! ცხენი მხოლოდ ათ ნაბიჯზე შეაჩერა და ისე მიაღება ბატონს, როგორც თავის თანასწორს. ზაალს ეხლაც ტოლსავით შესცქერის, წამწამსაც არ ახამხამებს და კიდევაც ილიმება“.

ასე ლამაზად, ეფექტურად, მთელი მომხიბლაობის ერთბაშად ემონსტრირებით შემოჰყავს მწერალს თავისი გმირი რომანში. არსენა აქვე, გამოჩენისთანავე ამტკიცებს თავის ვაჟკაცობას, როცა დიდი ექსპრესიით აღწერილ ჭიდაობის სცენას შევეყურებთ, თავიდანვე ვგრძნობთ მის ჩვილ, მოსიყვარულე გულს, რასაც ბავშვებთან, უფროსებთან თუ ქალებთან ურთიერთობაში ამჟღავნებს და ყველაფერი ის, რაც მის მოსვლამდე გაგვეგონა, ახლა უკვე ჩვენი თვალითა გვაქვს დანახული და შეცნობილი.

არსენა ასეთივე ამაყი და გულჩვილი, ვაჟკაცი და დარბაისელი რჩება რომანის ბოლომდე, თუმცა მოქმედების განვითარების მანძილზე უმძიმესი განსაცდელის გადატანა და მრავალგზისი იმედგაცრუება ელის. ესეც აქვე იწყება, რომანის პირველ ნაწილში.

ყმებისადმი არაადამიანური მოპყრობა უკვე იმ ლხინის დროსაც ჩანს, რითაც იწყება რომანი. ლამაზ ქალებს გაყიდვას უპირებენ, უკვე ჩამოვიდა კიდევ მაიორ ორლოვის მიერ მათს სანაცვლოდ რუსეთიდან გამოწერილი ყმებით სავსე ფურგონები. მაგრამ მთავარი განსაცდელი მაინც „სისხლიანი ნადიმის“ დროს მჟღავნდება. ამ თავს მწერალმა აჯანყებულ კახელთა საჩივრიდან გულისმომკვლელი სიტყვები წაუშმღვარა: „რაც რამ გვებადა, ეგზეკუციებით და

ხიშტებით მიგქონდათ, შიმშილით გვხოცავდით და ნუგეშად გვეუბნებოდით, ბალახი სძოვეთო. აბა, ქორთა ბავშვმა ბალახი როგორ უნდა სძოვოს, სად გაგონილა“.

ბარათაშვილების ნადიმი სისხლიანად იქცა, რადგან მარაბდელი გლეხების მოთმინების ფიალა აივსო და ეკლესიასთან ზარის ხმაზე შეკრებილ სოფელს ცხოვრებისაგან დაბრძენებული და გატეხილი ცალთვალა ღომი ღვთისაგარი ველარ აკავებს. ამ თავყრილობაზე ღვთისაგარს მისმა შვილმა არსენამ აჯობა და ხალხიც აიყოლია, გაჩუმებას და ქედის მოღრეკას, ანუ მონურ სიკვდილს ისევ ვაჟკაცური ბრძოლა ამჯობინეს. და დაიღვარა კიდევ სისხლი, პირველი სისხლი, რასაც შემდეგ ბევრი მსხვერპლი მოჰყვა, რადგან გლეხთა მოძრაობა ისტორიულად განწირული იყო არსენას ეპოქაში და მწერალიც ვერ უღალატებდა ისტორიულ სიმართლეს.

სისხლიანი ნადიმის დროს დაპატიმრებული და საჯინიბოში დამწყვდეული გლეხები შურისძიების, ბრძოლის ჟინით არიან სავესენი. მწერალი აქ ერთ მშვენიერ, შთამაგონებელ ეპიზოდს გვთავაზობს იმის დასადასტურებლად, თუ რა მტკიცეა არსენასა და მას აყოლილი გლეხების გადაწყვეტილება, თავისუფლებისათვის ხელი გამოიღონ, მტკიცედ იბრძოლონ, არავის და არაფერს შეეპუონ. ამ გამოცდას მათ პაპა მახარა მოუწყობს:

„გაოცებული პაპა, ხან ერთს დასცქეროდა, ხან მეორეს და ბუტბუტებდა:

— ბიჭოს, თქვენ თურმე არა ხუმრობთ... მართლა ვაჟკაცები ყოფილხართ...

— ვართ, რატომ არა ვართ!

— რა დროს ხუმრობაა, პაპილო?

მახარა ისევ ტახტზე ჩამოჯდა, ქისა და ჩიბუხი ამოიღო და არსენას აპხედა. მარაბდელი მიუხედა და მამას დაუწყო ძებნა, მაგრამ ვერ იპოვა. მისი პაპა კი უცნაურად ილიმებოდა, სდუმდა და თითქოს სხვა რაღაცას ელოდებოდა. არსენამ ხელით აიტაცა ნაკვერცხალი. მახარა კი კვლავ ილიმებოდა და ქისის ძირში ნელ-ნელ აფათურებდა თითებს.

მარაბდელი ნაკვერცხალს ჯერ ხელის გულზე ატრიალებდა, მერე ორ თითში გააჩერა, კრიჭა შეიკრა და გახვედა. პაპა არა ჩქარობდა, თითქოს არაფერს არ ამჩნევდა, ნამდვილად კი ყველა-

ფერს ხედავდა და უღვაშებში ილიმებოდა. ყველანი გაჩუმებულიყვნენ და არსენას მისჩერებოდნენ. ისინიც მიხვდნენ, რომ პაპა მახარათავის შვილისშვილს სასტიკი და უღმობელი ფანდით სცდიდა. მათ ეგონათ უკვე ცეცხლი არსენას ძელამდე დავიდოდაო. მწუხარებამ სული შეუგუბა მათ, მაგრამ ჯერ მაინც ითმენდნენ და გამოცდის დასასრულს ელოდებოდნენ. მახარაც ვადის მოწევას ელოდებოდა. არსენას კი თითებზე შიშინი ასდიოდა. როცა პაერში დამწვარი ხორცის სუნი დატრიალდა, პაპამ ამაყი ღიმილით აპხედა თავის ჩამონავალსა და ჩიბუხი გაუწოდა.

მარაბდელმა ნაკვერცხალი დაუდო, ღინჯად შეუსწორა და ისევ ბუხარს მიეყუდა.

— მაშ ღმერთმა ხელი მოგიმართოთ, — ახლა კი დალოცა პაპამ და დაუმატა: — კიდევაც მოგიმართავთ თუ სიმართლისათვის იბრძოლებთ...“.

ასე დალოცა პაპა მახარამ თავისი შვილიშვილი არსენა და მისი თანამზრახველები სოციალური სამართლიანობისათვის ბრძოლის მძიმე გზის დასაწყისში, დალოცა, რადგან ახალგაზრდობა კეთილ საქმეს უნდა შესწირვოდა და ამისათვის მას სულიერი მხნეობაც გააჩნდა თურმე, ფიზიკური ძალაც და, რაც მთავარია, ნებისყოფის სიმტკიცეც.

ეს ბრძოლა კი ფაქტიურად უკვე სისხლიანი ნადიმის დროს დაიწყო, როცა უსამართლოდ გაროზგილი გლეხების სისხლიც დაღვრილიყო და იმ სალდათებისაც, რომლებიც ძალადობას, აღვირახსნილობას, სოფლის რბევას შეეწირნენ ჰაბუკი შურისმაძიებლის, ზურას ხელით.

ამავ პირველ ნაწილში რომანისა მარტო სოციალურ ჩაგვრაზე დაფუძნებული კონფლიქტი როდი იღებს სათავეს, აქვე იწყება ბრძოლა ეროვნული თავისუფლებისათვის, რაც ასევე ბოლომდე გასდევს ნაწარმოებს. განსწავლულ თავადიშვილებს რაც ვერ შეუგნიათ, უსწავლელმა არსენამ გულისა და გონების კარნახით კარგად იგრძნო და შეითვისა, კერძოდ ის, რომ ბრძოლის ამ ორი ასპექტის, სოციალურისა და ეროვნულის გათიშვა შეუძლებელია, რომ ორივე ეს მხარე მჭიდროდ არის ერთმანეთთან დაკავშირებული.

თუმცა თავადიშვილებმა ვერც ეროვნული ღირსების შეურაცხყოფის გამო ამოიღეს ხმა, როცა ბასილა მაიორმა დროშის წარ-

თმევა მოინდომა. „ზაალს ალა-მაჰმადის მიერ მარაბდის აკლება ისე არ სწყენია, როგორც ახლა მარაბდელების წაქცევა ეწყენა“, — თითქოს სხვათა შორის შენიშნავს ავტორი და ამ ფრაზაში უკვე ჩანს ბარათაშვილების ოჯახის მთელი უღირსობა, მათი გულისყური რომ დახშულა ეროვნული გრძნობისათვის, თუმცა სწორედ მათ აბარიათ ხუთ სადროშოდ დაყოფილი საქართველოს ერთ-ერთი მეწინავე დროშა.

არსენას მამამ ღვთისავარმა მრავალ ბრძოლაში იხსნა ეს დროშა და თავისი ბატონიც დაცემისაგან, მაგრამ ახლა სხვა დროება დამდგარა, არც საქართველოს თავისუფლების სიმბოლო — დროშა და არც ეროვნული ღონე — გლეხობა, რასაც ასევე სიმბოლურად განასახიერებს ღვთისავარი, თავადიშვილებს აღარ სჭირდებათ. ამიტომაც გაიმეტებენ ასე სულმოკლედ, როცა ღვთისავარს გააოზგვინებენ, ხოლო დროშის შეურაცხყოფას ბასილა მაიორისაგან დარცხვენით თავდახრილნი უხმოდ, მორჩილად აიტანენ.

ისევ არსენა ივაჟკაცებს.

„არსენა მაიორს საწადელს მიუხვდა. პირსახეზე მწვავე აღმურმა აჰკრა და თავში აუვარდა.

ეს რა მიჰქარა ბასილა მაიორმა? ჰსურს დროშა ჩამოართვას? ვის? ბარათაშვილებს და ორბელიანებს? კეთილი, მაგრამ ეს ალაში მარტო მათი ხომ არ არის! არა, მარტო მათი აღარ არის.

არსენას პაპამ მახარა ოძელაშვილმა, ეხლაც რომ ცოცხალია და ამას წინათ ას — პირველში რომ გადადგა, ეს ალაში დიდ ზაალთან ერთად ორმოცდაათ წელიწადს ატარა. ასაოდეჯერ ამოავლო ბრძოლის ცეცხლში, ოციოდე ჭრილობა მიიღო და შემწვარ-შეფლეთილი ალაში თავის პირმშო ღვთისავარს გადასცა, აგერ იმას, არსენას მამას, რომელმაც მაიორის აღვირს გაუშვა ხელი და ადლიან ხანჯალზე დაიდო. დაიდო და საღი თვალი ბასილას ჩაურჭო თვალებში, ხოლო მოთხრილით ისევ ბატონებს ეკითხებოდა: მიბრძანეთ, როგორ მოვიქცეო.

ბატონები კი გაჩუმებულან, დარცხვენილან, დადუმებულან.

„რა ღმერთი გაუწყრათ ამ წყეულებს! — გაიფიქრა არსენამ. — რამ დააჰიავა, რამ მოადუნა, ვინ გამოჰფიტა და ვინ დააძაბუნა?! თუ დაბერდნენ და გადაშენდნენ, დროა განზე გადგნენ და გზა დაგვიტომონ“.

აგრეა, განზე უნდა გადგნენ და გზა ოძელაშვილებს დაუთმონ, — გზა მეტად გრძელი, მათ მიერ ხანგრძლივ ნაცადი და უკვე ბოლომდე დალეული.

არსენამ უცებ დეზი ჰკრა ლურჯას, დროშაზე მიაგდო, თავის მამას ალაში ასტაცა და ბასილას თვალი თვალში გაუყარა. მერე თავის ძუძუმეტეს, დავით ბარათაშვილს მიუბრუნდა და —

— ბატონო, — ჰკითხა, — გამაგებინე ამ კაცს რა უნდა?

— ეგ დროშა უნდა, — დარცხვენით მიუგო დავითმა.

— მაშ წაიღოს, — დაბალი ხმით ჩაიხრიალა არსენამ და არლოვს ალამისაკენ აუქნია თავი მობრძანდი და წაიღეო.

„მაშ წაიღოს!“ — ეს სიტყვები და კილო ბასილას მუცლამდე ჩასწედა. ჯერ გაფითრდა, მერმე გაწითლდა, შუბლზე კუშტი აისახა, მრუდედ გაიღიმა, კუჭატუნელსა და მილიციელებს გადაჰხედა და ის იყო უნდა დაეძახნა, „დააპატიმრეთ“, მაგრამ უმაღლვე გაახსენდა, რომ არსენას რამდენიმე ათასი მალმერთებელი გლეხი ეხვია გარშემო. გაახსენდა, ბოლმით გაივსო, არსენას ქადილით ჩაუქნია თავი და ცხენი გაატრიალა. „მერმე იყოს, — გაიფიქრა არლოვმა. — ვერსად ვერ დამიმალავენ. საჭირო არ არის ამოდენა ხალხში შფოთი ავტენო“.

— აგრე, — ჩაიჩურჩულა არსენამ.

— ამ ბიჭმა კიდეც ერთ სირცხვილს გადაგვარჩინა, — ჩაულაპარაკა ზაალმა მელიტონს, ხოლო გრიგოლმა თავისიანებს ჩაუღიმა და დაბალი ხმით გადმოაგდო:

— შაბაშ, არსენ!

ჩუმმა ბრძოლამ მიუყჩიებულ გლეხობასაც ჩაურბინა. ერთ წუთს ამ უსისხლო ომს ათასი თვალი უმზერდა და დასასრულის მოლოდინით ათასი გული ჰფეთქავდა. და როცა იგი გათავდა, თავაწეულ გლეხთა რიგებში დაბალმა უღარუნმა ჩაირბინა:

— აგრე!

— გენაცვალე მარჯვენაში!

— ბიჭია მეთქი, ბიჭი!

— გაგვიძეხი და გვატარე!

თავად-აზნაურები ზაალს გაჰყვნენ.

კნენების ეტლი დაწინაურდა. არსენამ ისევ ღვთისაგარს გადასცა დროშა და უხმო ლაშქარს უხმო ნიშანი მისცა: მკლავი აღმოს

ირგელივ შემოხაზა ჰაერში, აქ მოგროვდითო., და ერთი წუთის შემდეგ საუკუნოებით შეჩვეულს მეწინავე დროშას ზღვა ხალხი შემოეხეია.

არსენამ ლურჯა მოატრიალა და სალაშქრო შემოსძახა:

— ისევაც დაიზრდებიან...

ოძელაშვილის ლურჯა ნაბიჯით მიდიოდა. უკანიდან ათასთავიანი დევი და მიწის გულიდან ამონახეთქი ხრინწიანი და მრისხანე სალაშქრო გუგუნი მოსდევდა:

ისევაც დაიზრდებიან
ალგეთს ლეკვები მგლისანი.
ისე არ ამოსწყდებიან,
ჯავრი შესკამონ მტრისანი“.

ეს ვრცელი ამონაწერები „არსენა მარაბდელიდან“ იმიტომ მოვიტანეთ, რომ სწორედ აქ არის გამჟღავნებული სოციალური და ეროვნული მოტივების ავტორიებული წვდომის მთელი სიღრმეც, სიმძაფრეც და, რაც მთავარია, მისი მხატვრული ხედვაც. ამ ორ მოტივს აქვე, რომანის პირველსავე ნაწილში, ანუ მოქმედების დროის თვალსაზრისით, პირველსავე დღეს კიდევ მესამე მთავარი სიუჟეტური საყრდენი ემატება. ესაა მოტივი არსენას სიყვარულისა ზაალის მშვენიერი მოახლის მარიენესადმი. აქაც არსენას გზაზე ორლოვი, კუჭატნელი, დიდი თავადი ზაალი და თავადიშვილები გადაუდგებიან.

ასე იკვეთება თავიდანვე პიროვნული, სოციალური და ეროვნული დრამა რომანში, ყველაფერი ეს მჭიდროდ არის ერთმანეთში გადაჯაჭვული და დაკავშირებულია რომანის გმირთან, არსენა ოძელაშვილთან, მის სატკივარს და საფიქრალს წარმოადგენს. მშვიდობიანად არამცთუ სამივე სატკივარის, ერთი მათგანის მოგვარებაც კი შეუძლებელია, რადგან სამართალი არსადაც არ არის გლეხაკისათვის. „არ არის და მე გავაჩენ“, — მტკიცედ იტყვის არსენა და თავის ძმადნაფიცებთან ერთად ტყეში გაიჭრება.

„ახლა კი მიფრთხილდი, ბარათაშვილო! დედას გიტყვებ, დედასაა!“ — შესძახებს არსენა სასახლის სარკმელში გადმოყუდებულ ლანდს და ამ მუქარას მარაბდელი ვაჟკაცი თავის ბატონს უთვლის საკუთარი ცხოვრების აწეწისთვისაც, გლეხობის რბევისთვისაც და სამშობლოს გაყიდვისთვისაც. ამიტომაც არის, რომ „ზაალ ბარათაშვილს არსენას მუქარა დამბაჩის გრიალივით მოესმა“, შეშინდა და

შედრკა მრისხანე ბატონი, მაგრამ გვიანლა იყო, მოთმინების ფიალა ავსილიყო, გლეხობის საუკუნეებით დაგროვილ ბოღმას ამოეხეთქნა და ახლა მხოლოდ სიკვდილ-სიცოცხლის საკითხი იდგა.

ამის შემდეგ, რომანის მეორე და მესამე ნაწილები არსენასა და მისი რაზმის ბრძოლაზე მოგვითხრობს, სასტიკ და დაუნდობელ ბრძოლაზე, სადაც მარაბდელის ბევრი თანამებრძოლი იღუპება, მაგრამ იღუპება ვაჟკაცურად, თავისი სამშობლოსა და მშრომელი გლეხობის უკეთესი მომავლის გამო.

რომანის ამ ნაწილებში მოქმედების არე ბევრად იზრდება, მარაბდის კუთხიდან იგი ახალციხემდე ვრცელდება, არსენაცა და მისი მეგობრებაც მთლიანად სწვდებიან აღმოსავლეთ საქართველოს და ეს გარემოება უკარგავს ნაწარმოებს იმ ვიზუალურ სიცხადეს, კონკრეტულობასა და ცოცხალ ფერადოვნებას, რაც პირველ ნაწილში ასე გამოკვეთილი და მომხიბლავია. ამას გარდა, აქ არსენა მაინც ისეა წარმოდგენილი, თითქოს ქართველი გლეხობის წინამძღოლობა ჰქონდა მას დაკისრებული, ან ამისი სურვილი თავად გააჩნდა, რაც არც ისტორიულად არის გამართლებული და არც მხატვრული თვალსაზრისით. არსენას სახემ ამხელა დატვირთვას მაინც ვერ გაუძლო და ერთგვარად ხელოვნური, ზოგჯერ სქემატური იერიც მიიღო, როცა იმ მასშტაბებს გასცდა, რისი გაწვდომაც მას შეეძლო. ამ ნაწილებშიც არის ბრწყინვალედ მოთხრობილი ეპიზოდები, მშვენივრად გახსნილი სახეები, ემოციურად ძლიერი და ამალეღვებელი ფურცლები. მაგრამ მთლიანად მას მაინც აკლია ის ზედმიწევნითი დამუშავება, მხატვრული სრულყოფილება, სტილური მთლიანობა, ეპიური განფენილობა და ხორცსავესეობა, რაც პირველ ნაწილში, შემდეგ კი რომანის ბოლო თავებში სავსებით ცხადად შეიგრძნობა.

თუ მხატვრული თვალსაზრისით ოდნავ ავნო არსენას სახეს მწერლის მიერ მინიჭებულმა დიდმა როლმა, სამაგიეროდ, იმდროინდელი საქართველოს ისტორიული სიმართლის გასახსნელად ეს მეტად მომგებიანი გამოდგა. მწერალს საშუალება მიეცა 1829 წლის გლეხთა მღელვარებისათვის მეტი ფუნქცია დაეკისრებინა, რათა სოციალური ჩაგვრა, ბატონყმობის მთელი სისასტიკე, არაადამიანურობა, განუკითხაობა, მხეცური ბუნება მთელი სიძლიერით ეჩვენებინა.

ამას გარდა, მიხეილ ჭავჭავაძის იმასაც გვიხსნიან, რომ გლე-

ხობა შორს იყო იმ დროიდან, როცა შეგნებული ბრძოლის უნარს გამოიმუშავებდა, იგი ჯერ მხოლოდ სტიქიური ამბოხის დონეზე რჩებოდა და მისი მერყევი, მიმნდობი ხასიათი ხშირად აცვლეენებდა გადაწყვეტილებას. ამისი კარგი ნიმუშია რომანში თბილისის ახლოს გლეხთა მღელვარების სცენა, როცა არსენას აღარ გაყვებიან მასავით დაჩაგრული და გათელილი სოფლის მშრომელები და ბრძოლას თავის მოტყუებას ამჯობინებენ.

რომანში დიდი ადგილი აქვს დათმობილი 1832 წლის შეთქმულებას და ამის გამო არსენას, ისტორიული თვალსაზრისით, კიდევ ერთ მეტად მნიშვნელოვან მოვლენასთან დაკავშირება მოუხდა ჯავახიშვილის წყალობით. ესეც უფრო პრობლემური თვალსაზრისით არის საყურადღებო, ვიდრე მხატვრულით. მართალია, მწერალი არსენას გულუბრყვილობას ამ რთულ პოლიტიკურ საკითხებთან დაკავშირებით განსაკუთრებით უსვამს ხაზს, მაგრამ მისი კავშირი შეთქმულთა მეთაურებთან მაინც ერთგვარად ნაძალადევ და ხელოვნურ შთაბეჭდილებას ტოვებს.

ერთი კია, მიხეილ ჯავახიშვილმა საფუძვლიანად გაგვიხსნა თავის რომანში ამ თავდაზნაურული შეთქმულების მიზანიც, ხასიათიც, ბუნებაც და მისი მარცხის მიზეზებიც. იმდენად საფუძვლიანად გააქეთა მან ეს, რომ შეთქმულთა გაცემის საკუთარი ვერსიაც კი წამოაყენა, როცა ია ფალავანდიშვილის ლალატი მისი ძმის ნიკოს მზაკვრობით ახსნა. ეს მწერალს საკუთარი ფანტაზიით არ მოუმოქმედებია, მან ამისათვის ზედმიწევნით შეისწავლა ისტორიული დოკუმენტები და მხოლოდ ამის საფუძველზე მისცა თავს უფლება თავისი ვარაუდი გამოეთქვა და გაემჟღავნებინა რომანის ფურცლებზე.

მთავარი მაინც ის არის, რომ შეთქმულები ვერც კგუფად რჩებოდნენ, მათ არავითარი დასაყრდენი არ ჰქონდათ ხალხის ფართო მასებში და თავიდანვე განწირულნი იყვნენ დასალუპად. სწორედ ამაზე გაამახვილა მიხეილ ჯავახიშვილმა ყურადღება. ეს აზრი სიუჟეტის ამ ხაზს მუდმივად გასდევს თან, მაგრამ განსაკუთრებით მკაფიოდ გაისმის ორთაჭალის ბაღში არსენასთან შალვა ბარათაშვილის შეხვედრის დროს. შეთქმულთა ერთ-ერთი ხელმძღვანელი შალვა ბარათაშვილი არსენას, რომელიც ამ რომანში, როგორც ვთქვით, გლეხთა მოძრაობის ბელადად არის გამოყვანილი, საქართველოს განთავისუფლების, რუსების განდევნის საქმეში დახმარე-

ბას თხოვს. არსენას კიდევ სხვა რამეც აინტერესებს, თუ როგორი იქნება გლეხობის ბედი გამარჯვების შემთხვევაში. შეთქმულები გლეხობას არავითარ შეღავათს, ტანჯული ცხოვრების იოტისოდენა შემსუბუქებასაც კი არ პპირდებიან, პირდაპირ უპასუხებენ: გლეხობა როგორც ძველად იყო, ისევ ისე იქნებაო. ასე ჩაიშლება კავშირი ამბოხებულ გლეხობასა და შეთქმულ თავადაზნაურობას შორის, რაც ორთავე მხარეს დამარცხებამდე მიიყვანს.

ქართველი შეთქმული ფეოდალები მხოლოდ თავიანთ წოდებრივ ინტერესებზე ფიქრობენ, მათ ხალხის, გლეხობის ტანჯვა-ვაება არაფრად უღირთ. ამიტომ არსენა და მისი თანამებრძოლი ქართველი გლეხები მათთან კავშირს სხვა ეროვნებების მშრომელებთან მგობრობას არჩევენ. ისინი ენდობიან და იძმობენ რუს კარპიჩას, უკრაინელ ოსტაპს, თათარ დალი-ჰასანს, ოს მეშთას და სხვებს, რადგან ისინიც მათსავით უბრალო მშრომელი ადამიანები არიან, რადგან ქართველი გლეხობის მძიმე ხვედრი არ განსხვავდება რუსი, უკრაინელი თუ სხვა ეროვნების გლეხობის ხვედრისაგან და მათ ყველას საერთო მიზანი აახლოებთ. ასეთი ჭრელი ეროვნული შემადგენლობისაა არსენას რაზმი, მაგრამ მათ აღუღლებთ მშრომელთა ურთიერთთანაგრძნობა, სიყვარული, თავდადება. ასე საინტერესოდ გამოიხატა ამ რომანში ჩაგრულთა სოლიდარობა და ინტერნაციონალური გრძნობა, რაც სტიქიურად, თვით ხალხის უბრალო დაკვირვებიდან და შეგნებიდან აღმოცენდა.

რომანის მეორე ნახევარში მწერალი დიდი ემოციური დაძაბულობით გვაგრძნობინებს და გვიჩვენებს სახალხო შურისმაძიებლების მოქმედების იმპულსებსაც და თავად ამ მოქმედების შედეგებსაც. ბარათაშვილებისა და სუმბათაშვილების აკლებული ოჯახები არავითარ თანაგრძნობას არ იწვევს მანამ, სანამ ხალხის სამართალი ბრბოს ინსტინქტებში არ გადაიზრდება. ბარათაშვილებსაც უამრავი უკეთური და ბოროტი რამ ჩაუდენიათ ადრეც და ჩვენს თვალწინაც, სუმბათაშვილებს კი სხვა სიკეთესთან ერთად ქართველების გაყიდვა ოსმალეთში სარფიან პროფესიად გაუხდიათ. ამიტომ მათი აწიოკებული და გადაბუგული სახლ-კარი მხოლოდ სამართლიანი მოქმედების შედეგია, ვერც მათი სისხლი გამოისყიდის იმ ნიაღვარს გლეხიკაცის სისხლისას, რომელიც პირადად მათ უწოვიათ, თუ მათი წყალობით უცხო მხარეში დაღვრილა, მაგრამ სუმბათაშვილების პა-

ტარა, უცოდველი ბიჭის სისხლი და ცოდვა თან აყვება მკვლელებს სახრჩობელაზე. მიხეილ ჯავახიშვილი თუმცა დიდი სიმპათიით და ერთგვარი რომანტიკული შარავანდელით გვიხატავს აჭანყებულებს, მისი ფიზიკური თვალი იმასაც ამჩნევს და ჩვენც მიგვანიშნებს, რომ გლეხთა მოძრაობას თავისი მანკიერი მხარეებიც გააჩნდა. აჭანყებულთა ბანაკში ჩვენ ვხედავთ შულს, თავნებობას, ქვენა ზრახვების ათასგვარ გამოვლენას, უბრალოდ ძარცვისა და ქურდობის შემთხვევებსაც. ეს ასეა, რადგან მაინც ჭრელია ის მრავალრიცხოვანი რაზმი, რომელიც არსენას შემოუყრებია და სადაც ადამიანური იდელების განხორციელებისათვის მებრძოლთა რიგებში ნაძირალებსაც უპოვიათ თავშესაფარი. აჭანყებულთა სამართლიან ბრძოლას თუ მათ მიკედლებულ ბოროტ ძალთა დანაშაულს თანა სდევს დამსჯელი რაზმების რეპრესიები და მკითხველი ხედავს აწიოკებულ სოფლებს, გაჩანაგებულ კარმიდამოებს, გადათელილ ყანებს, ხედავს სიკვდილის თესვას. განსაკუთრებით ძლიერად არის დაწერილი ის ეპიზოდი, როცა დამსჯელი რაზმი გლეხების მარჩენალ ვენახს კაფავს და აჩანაგებს. ეს სცენა ხალხის გლოვისა და ზარის კეშმარიტად უძლიერესი გამოხატულებაა.

ამ ვრცელი ეპიური ტილოს ჩახლართულ და განტოტვილ სიუჟეტს ყველგან და ყოველთვის თან სდევს საერთო სოციალური და ეროვნული თუ კონკრეტულ-პირადული განსაცდელის ტრაგიკული ჟღერა. ამასთანავე, მოქმედების მთელ მანძილზე არსენასთან ერთად მკითხველის ყურადღების ცენტრში არიან მისადმი დაპირისპირებული ძალები — ბარათაშვილი, ორლოვი თუ კუჰატელი. ამ ორი მხარის მტრობაზეა აკინძული თითქმის ყველა ეპიზოდი რომანში და ფინალშიც სწორედ ამ მტრობის შედეგი უნდა იხილოს მკითხველმა. ეს ასეც ხდება.

ცხადია, არსენას ბრძოლაც და გლეხთა მოძრაობაც განწირული იყო, იგი მხოლოდ მარცხით შეიძლება დასრულდებოდა. ასეთი იყო ისტორიული სიმართლე, ასევე შემოგვინახა ეს ხალხურმა ლექსმა და ასევე უნდა დაემთავრებინა თავისი რომანი მიხეილ ჯავახიშვილსაც. ეს განწირულება ათასი რამით იყო შეპირობებული, რომელთა ერთ მთავარ მიზეზად გამაერთიანებელი ის გახლდათ, რომ გლეხთა მოძრაობები იმ დროს არ იყო და არც შეიძლება ყოფილიყო იმ ძალის, ორგანიზებულობის, მიზანსწრაფვის და შეგნებუ-

ლობის, რომ გამარჯვება მოეტანათ. თუმცა უკვალოდ არ ჩაუვლია ამ ბრძოლას და მას ახალი გაგრძელებები ელოდა. აი ეს მთავარი აზრი, ისტორიული სიმართლე ჯავახიშვილმა ქეშმარიტად დიდი რეალისტის ძალით მოგვცა რომანის ფინალში.

„არსენა მარაბდელის“ ფინალი არა მხოლოდ ისტორიული სი-მართლის გადმოცემის თვალსაზრსით, არამედ მხატვრულადაც ერთ-ერთი შესანიშნავია ამ რომანშიც და საერთოდ მიხეილ ჯავახიშვი-ლის შემოქმედებაშიც. აქ ყველაფერს თავისი ლოგიკური და მხატვ-რული წერტილი ესმის და თან მომავლის პერსპექტივაც ჩანს.

შეურყეველი სულით, სუფთა სინდის-ნამუსით რომანის მან-ძილზე ბევრმა ვერ შეძლო სიარული. იმ სისხლიან დროში მხოლოდ ოძელაშვილების და ჯორჯიაშვილების გვარების შთამომავლებმა გვიჩვენეს ადამიანური ღირსების მთელი სიდიადე, კიდევ ზურამ, კარპიჩამ, ოსტაპმა და სხვებმაც. მაგრამ ყველას და ყველაფერს, თვით ისეთ მონუმენტურ სახეებსაც კი, როგორიცაა ღვთისაყვარა, მაგდანა თუ კიდევ რამდენიმე სხვა, ჩრდილავს არსენას გოლიათური ფიგურა, გოლიათური ფიზიკურადაც და, რაც მთავარია, სულის თვისებებითაც.

ჩველი გულის არსენა დიდხანს ერიდებოდა სისხლისღვრას, მხოლოდ ფინალში შემოაყვდება მას ნაბუშარი გიგოლა, ბარათაშ-ვილის, ორლოვისა და კუპატნელის ლაქია და ჯაშუში, როგორც არ-სენა იტყვის „ლირწკაცი“. მაგრამ შურისძიება სხვა სისხლსაც ითხოვდა. ციმბირის გზას გაყენებული მარაბდელები ღვთისაყვარით სათავეში საზღაურს ელოდნენ და არსენამაც მისი გვარის და ქარ-თველი გლეხობის დამღუპველი ორლოვი სწორედ მაშინ გამოასალ-მა წუთისოფელს, როცა იგი კმაყოფილი ბრუნდებოდა ძაუგიდან ტარანტასით, რაკი შეთქმულთა გადასახლების საქმე უკვე მოეწყო და მოემთავრებინა. არსენამ ვაჟკაცური ორთაბრძოლა შესთავაზა ორლოვს, მაგრამ ამ ვიგინდარას სად გააჩნდა ვაჟკაცური სული.

„რაკი აგრეა, ღმერთო შეუნდე არსენას, თუ უწესო კაცს უწე-სოდ მოექცევა.

— მაშ ჩემი ბრალი ნუ იქნება.

ნუ იქნება. დამბაჩა ასწია, ნელინელ დაუშვა და ჩახმახის და-ცემინებას აგვიანებდა. მცირე იმედი ჰქონდა, განწირული გონს მო-ვა და სიცოცხლეს ასე უბრალოდ არ გასწირაქსო.

არღოეს ენა მოეშალა, კრუხივით აკაჲანდა და ცალი ხელისგული დამბაჲას მიუშვირა.

ქუხილი ბებრის ციხეს მიასკდა და უკანვე მოვარდა“.

ცათამდე მართალ არსენას მტანჯველი ფიქრები მოსძალეობია:

„წუნკალ გიგოლას მე არ ვაკადრე იარალი, არღოვმა კი მე არ მაკადრა. — ჰფიქრობდა მარაბდელი — არ მაკადრა თუ შეშინდა? ვთქვათ შეშინდა. მაშ ასე: ორი კაცი შემომაკვდა. გუშინ ერთი მოვკალი და დღეს მეორე. არც ის ჩამეთვლება ვაჟკაცობაში და არც ესა. ღვთისავარმა მასწავლა: კაცს მანამდე არ დაჰკრა, სანამ ერთხელ მაინც არ მოგიქნევსო. არღოვმა კი არც მომიქნია და არც ხმა ამოიღო. მაშ როდემდე მეცადნა? ფუჰ, გაუწყრეს გამჩენი! ეჰ, რაც იყო, იყო, ეხლა რაღა ვქნა?

„აზრი მქონდა და ჩამეფუშა. მინდოდა გლეხისთვინ შვება მიმეცა და არ გამომეყვა. დედ-მამა მყავდა და გადამიკარგეს. ნათესავები მომაშორეს. მიწა და სახლ-კარი წამართვეს. ძმა ტყეში გამიგდეს. ოჯახი გავიჩინე და დამინგრეის. ძმადნაფიცები მყავდა და ზოგი დამიხოცეს და ზოგიც გააციმბირეს. რაღაა ახლა ჩემი სიცოცხლე? მე ან ნადრევედ დავბადებულვარ, ან ძალიან, ძალიან დამიგვიანია“.

ასე ხელმოცარული ზის ეს ალაღმართალი კაცი და ცხოვრების უკუღმართობაზე დაფიქრებულა. არსად დაედგომება, არსად ეცხოვრება. შემორჩენილ ოჯახის წევრებთან და ძმაცაცებთან ერთად ისევ აჭარაში გადაკარგვას ფიქრობს, მაგრამ ერთი ვალი, დიდი და უმძიმესი ვალი აწევს, ისე ვერ წავა, რომ კუჭატნელსაც არ მიუშალოს სამაგიერო. მაგრამ აქ კიდევ ერთხელ, და ახლა კი საბოლოოდ დაღუპავს არსენას მისი რაინდული ბუნება. ერთხელ უიარაღო კუჭატნელს არ დაჰკრა არსენამ, დაინდო, ახლა კი ვადაში გადამტყდარი ხმლით ხელში მტრისაგან ელის სულგრძელობას, მაგრამ არსენა ერთია, მუხთალი კი ბევრი და კუჭატნელმაც არ გაუშვა შანსი ხელიდან, არ დაინდო, ხოლო ლეკმა გამზათ ეღინმა ზურგში დასცა დამბაჲა.

არსენა მხოლოდ სასიკვდილოდ დაჭრილი მიხვდა საკუთარი სულგრძელობის უნაყოფობას:

„— გიორგი, მაჯობე... ეკედები. ორჯერ დავინდე და ახია ჩემზე... ვინც იარალი ამოიღო, კიდევ უნდა დაჰკრას... მე კი მეგონა, 10. გ. გვერდწითელი

მტერს მანამდე არ დაჰკრა, სანამ ერთხელ მაინც არ მოგიქნევს... ჰკუა წავაგე და... მაგრამ არ შეგრჩების, კუჭატნელო!..“.

არსენას ძმამ ერეკლემაც იცოდა მამამისის შეგონება, მაგრამ ისევ ცხოვრების სიმართლე არჩია რაინდულ კოდექსს, რადგან რაინდებთან არა ჰქონდა საქმე. „ერეკლემაც იცოდა, რომ მანამდე არ უნდა დაეკრა, სანამ მტერი ერთხელ მაინც არ მოიქნევდა. მაგრამ ისიც იცოდა, რომ კუჭატნელმა ეს არ იცოდა და ამიტომ უცხვირპირო და უყურო კაცი მაშინვე ამოიღო მიზანში...“

ხეობამ სამჯერ დაიქუხა და, სანამ გამოძახილი ბებრის ციხიდან უკანვე დაბრუნდებოდა, გიორგი კუჭატნელი იმავე ალაგას ეგდო, სადაც სამი კვირის წინათ მისი ნაპატრონევი არღოვი გაიჭიმა. გამზათ ედინი ოდნავ ჩამორჩა და ცოტა მოშორებით გაწოლილიყო“.

ასე დამთავრდა არსენას ცხოვრება, მაგრამ არ დასრულებულა ოძელაშვილების ზიცოცხლე. ეპილოგში მწერალი ამ ამბებიდან თორმეტი წლის შემდგომ სურათს გვიხატავს. თანდათან ბრუნდებოდნენ შეთქმულები ჩრდილოეთიდან, თავადაზნაურებს ჩინ-ორდენები მოჰქონდათ თან, თითო-ოროლა გადარჩენილ გლეხს კი — მხოლოდ რუსული ტყაუჭი. თავად-აზნაურები ახლაც მაღალფარდოვან მასლაათში კლავენ ღროს, გლეხები კი თავიანთი წინაპრების სულს აღვივებენ.

გაციმბირებულ აჯანყებულთა დიდი ჯგუფიდან მხოლოდ დათუნა და როსტომილა დაბრუნდნენ მარაბდაში და ისევ ის გაძვალტყავებული სოფელი დახვდათ, რაც დატოვეს, მაგრამ დახვდნენ ოძელაშვილებისა და ჯორჯიაშვილების მემკვიდრეებიც: მარინე, ფიქრია, სულხანი, მაგდა და მათი შვილები. შვილებში ყველაზე უფროსი არსენას პირმშო დათუნა იყო.

„დათუნამ და როსტომმა თვალი ააყოლეს იმ ჰაბუკს და გაოცებულნი გაქვავდნენ. მათს თვალწინ თვრამეტი წლის ცოცხალი არსენა იდგა — იგივე ახოვანი, განიერი, მუქი ოქროსთმიანი, შავთვალა და ქალივით ლამაზი. ზემო ტუჩზე გინგლი აეყარა და ცალი წარბი ოდნავ უცახცახებდა. გალაჭული იდგა გორდა მარაბდელის ვაჟი და ღიმილით დასცქეროდა თავის მამიდაშვილს, რომელიც დაჟინებით ებობდებოდა მას...“

როსტომმა დანარჩენ ბალებსაც გადახედა და იგრძნო, რომ არსენები და მომავალი ძმადნაფიცები კიდევ გაჩენილიყვნენ. იზრ-

დებოდნენ, მოდიოდნენ და ოდესმე ისინიც ისევე დაიქუხებდნენ, როგორც ოდესღაც მათი წინაპარი გორდა და მისი შეფიცული ძმები ქუხდნენ...

— კიდევაც დაიზრდებიან ალგეთს ლეკვები მგლისანი, — დაიძახა მოლიმარმა სულხანმა.

— ისე არ ამოსწყდებიან, ჯავრი შესჭამონ მტრისანი! — მიაძახა არსენას ვაჟმა, წარბი შეათამაშა და თავის რაზმს გადაჰხედა.

— შეეკამთ! გადაუზნდით! დაელეწათ! — ხმა მისცეს მეგობრებმა და მათი ომახიანი შენაძახი ზაალის მომჰქნარ ყურსაც კი მისწვდა.

იმავე ღამეს არსენას ვაჟი სულხანს მიადგა:

— მამა-ჩემის დროშა შენა გაქვს და მომეცი.

სულხანმა გაუღიმა და უპასუხა:

— კვიცი გვარზე ხტისო. ძალიან ადრე შეგჯდომია ომის უინი. ზოგი ბიძა-შენს ერეკლეს, როსტომსა და ზურასაც ჰკითხე და ესეც იცოდე, რომ არც მე დაგებერებულვარ. ჩვენი დრო კიდევ დადგება. პაპა-შენი ღვთისავარი სამოცი წლისა იყო, მაგრამ ყველასა გვეჯობნიდა და ალგეთის ხეობაში პირველ კაცად ითვლებოდა. ჯერ არ გამშრალხარ და ახლავე გინდა გაგვისწრო? წადი, დაიძინე.

ჭაბუკ არსენას მისმა ბიძებმა და როსტომმაც გაუცინეს და ხანგრძლივი მოცდა ურჩიეს.

— მაშ მოვიციდი, — მოკლედ მოსჭრა გორდას ვაჟმა და ღირესთან მიწვა.

ერთი საათის შემდეგ ოცდარვა სულმა მშვიდი ფშვინვა ამოუშვა:

ოთხ-ბუხრიან დარბაზში ისევ ცალთვალა დევისა და არსენას სული ტრიალებდა“...

ასეთი ნათელი და იმედიანია ამ რომანის ფინალი, რომანისა, რომლის ფურცლებზეც მკითხველი ქართველი გლეხობის მძიმე, ტრაგიკული ცხოვრების თანაზიარი ხდება, მაგრამ მისი სული მხოლოდ იმ იმედს უმტკიცებს, რომ ხალხი ჭეშმარიტად უკვლავია.

* * *

თავისი უკანასკნელი რომანი „ქალის ტვირთი“ მიხეილ ჯავახიშვილმა 1936 წელს გამოაქვეყნა. ეს რომანი უფრო მისი თემატი-

კით არის საინტერესო. აქ მწერალმა რუსეთის პირველი რევოლუციის ბობოქარი დღეები გაგვიცოცხლა და ქართველ რევოლუციონერთა მხატვრული სახეები შექმნა. „ქალის ტვირთი“ უთუოდ სიახლის მომასწავებელი იყო მიხეილ ჯავახიშვილის შემოქმედებაში, აქ უკვე აშკარად გამოჩნდა მწერლის ინტერესების ახალი მიმართება. თუმცა პირველად „არსენა მარაბდელში“ იჩინა თავი ხალხის მასების რევოლუციური მოძრაობით მწერლის დაინტერესებამ, „ქალის ტვირთი“ უფრო პირდაპირი და უშუალო მიმანიშნებელია ამისა. რომანის თემა 1905 წლის რევოლუციის ეპოქა და ქართველი საზოგადოების მისადმი დამოკიდებულების გამოხატულებაა.

„ქალის ტვირთამდე“ ამ თემას ქართულ მწერლობაში, კერძოდ, მხატვრულ პროზაში უკვე ჰქონდა საკმაოდ მნიშვნელოვანი გამოხატულება.

ეს რომანი უფრო მიხეილ ჯავახიშვილის შემოქმედებითი რევოლუციის თვალსაზრისით არის მნიშვნელოვანი, ვიდრე თავისთავადი ღირსებით და სიახლით. და მიუხედავად იმისა, რომ „ქალის ტვირთი“ ვერც მიხეილ ჯავახიშვილის საუკეთესო ნაწარმოებებს გაუტოლდება და ვერც სხვათა მიერ შექმნილ ამდგვარ ლიტერატურაში გამოირჩევა, მაინც საყურადღებოა, რადგან აქ ქართველ რევოლუციონერთა სახეებია შექმნილი, განსაკუთრებით, ეს ითქმის ზურაბ გურგენიძეზე და მართა დოვლათაშვილზე. რაც შეეხება რომანის ცენტრალურ გმირს ქეთო ახატნელს, ეს უთუოდ ორიგინალური სახეა ქართულ მწერლობაში, თუცა მერყევი ინტელიგენტური ხასიათის გმირებს ამდგვარი თემატიკის სხვა რომანებშიც საკმაოდ ვხვდებით, განსაკუთრებით, ლეო ქიაჩელის „სისხლში“.

ახალგაზრდა ქალიშვილის ქეთოს ცხოვრება თავიდანვე დრამატულად წარიმართება, თუმცა, ერთი შეხედვით, იგი თითქმის ბედნიერ ვარსკვლავზეა დაბადებული. ქეთო ცნობილი ინტელიგენტური ოჯახიდან არის, თბილისის საზოგადოება ახატნელებს კარგად იცნობს. შეძლებული და განათლებული ხალხია. მაგრამ, როგორც ირკვევა, ეს ყველაფერი მოჩვენებითია. რთულმა და მრისხანე ეპოქამ ამ ოჯახსაც დაატყო თავისი კვალი. ოჯახის წევრები სხვადასხვა პარტიაში არიან გაერთიანებულნი და განსხვავებულ პოლიტიკურ პლატფორმებზე დგანან. თუმცა, მეტწილად, დროს ლაყობასა და ფუსფუსში ატარებენ. ამიტომაც მთავრდება მათი საქმიანობა

კრახით. მხოლოდ ერთ-ერთი შვილი, ნიკო ეწევა შეგნებულ პოლიტიკურ საქმიანობას, მტკიცედ უკავშირდება ბოლშევიკურ ბანაკს და კიდევ სწირავს თავს რევოლუციისათვის.

ასეთ გარემოში აღზრდილი ქეთო, ერთის მხრივ, რევოლუციური იდეებითაა გატაცებული, მეორეს მხრივ კი, მკიდროდ არის დაკავშირებული თავის წრესთან და წოდებასთან. მისი ძმა ნიკო სწორად შენიშნავს... „ქეთო შეგნებით ჩვენსკენ მოიწევს, მაგრამ ორივე ფეხი ისევ თავის კლასში რჩება“.

ქეთოს მხოლოდ ემოციები უკარნახებს, რომ თავისი ბედი რევოლუციონერებს დაუკავშიროს, ამისათვის ბევრ სარისკო საქმესაც სჩადის, მაგრამ როგორც კი საქმე არჩევანზე მიდგება, მაინც ჟანდარმერიის ოფიცერს მიჰყვება ცოლად. ქეთო ცდილობს თავისი ეს ნაბიჯი ივლითის როლის შესრულების წადილით ახსნას, მაგრამ იგი მაინც ხელოვნურად თამაშობს ამას, ვიდრე დიდი რწმენითა და თავგანწირვით. საგულისხმოა ის ფაქტი, რომ ხელმოცარული და მართოდ დარჩენილი ქეთო სანდრო კლიმიაშვილს მიადგება და, როცა ეს რეაქციული სამყაროს დამქაში კარს გამოუქეტავს, მხოლოდ მაშინ აეგსება მოთმინების ფიალა და საბედისწერო ნაბიჯსაც მას შემდეგ გადადგამს.

ქეთო ახატნელის სუსტმა მხრებმა ვერ გაუძლო ქალის ტვირთს, იმ მძიმე ტვირთს, რომელიც რევოლუციების ეპოქამ დააკისრა. ამ ტვირთის ზიდვა კეკლუცობითა და თამაშით შეუძლებელი იყო, მას მხოლოდ თავგანწირვა, ნებისყოფის და ძალის მთლიანი დახარჯვა აუ ეყოფოდა. ამიტომაც, ან უნდა შეშვებოდა ამ ტვირთს, ან მისთვის მთელი თავისი სიცოცხლე დაეთმო. ქეთომ რაღაც შუალედური ზღვომარეობა ირჩია, კიდევ ხიბლავდა გულწრფელად ახალი იდეების სამსახური და კიდევ ეძნელებოდა მისთვის ბოლომდე და მოლიანად მიეძღვნა ცხოვრება. სწორედ ამ მერყეობის მსხვერპლი შეიქნა იგი, რადგან ვეღარც რევოლუციონერებს არგო რაიმე, პირიქით, უნებლიეთ მათი ჩავარდნის მიზეზი გახდა და თუმცა შეუნდეს, მაინც მოიცილეს თავიდან და აღარც მოწინააღმდეგე ბანაკა დაიტოვა თავისთან, ანუ საკუთარი წრიდან და გარემოდანაც გარიყული აღმოჩნდა. სასოწარკვეთილმა ქეთო ახატნელმა ხსნა აქაფებულ მდინარეში ჰპოვა.

ქალის ტვირთის ზიდვა მართა დოვლათაშვილისთანა ხალხს შეუძლია მხოლოდ. და აქ მთავარი მარტო ის კი არ არის, რომ მართა ხელოსანთა და მშრომელთა წრიდან არის გამოსული, არამედ ის, რომ მას რევოლუციონერობა თუმცა სარისკო, მაგრამ თავშესაქცევ საქმედ კი არ წარმოუდგენია, არამედ მოვალეობად, ცხოვრების მიზნად დაუსახავს. მართა ნაკლებს ლაპარაკობს, მაგრამ მოქმედებს და საქმით ემსახურება რევოლუციას, იმ დროს, როცა ქეთო წამდაუწყვთ მსჯელობს, შეიძლება ითქვას, ქაქანებს და შინაგანი ნებისყოფა, მთლიანობა, სიმტკიცე კი არ ყოფნის ცხოვრებაში საკუთარი ადგილის მოსაძებნად. მართა დოვლათაშვილი ერთ-ერთი საყურადღებო და მნიშვნელოვანი მხატვრული სახეა რევოლუციონერი ქალისა ქართულ საბჭოთა მწერლობაში და მარტო ეს ეყოფოდა „ქალის ტვირთს“ თავისი არსებობის გასამართლებლად.

ცოტა უფრო ნაკლები გულისყურითა და მონდომებით არის რომანში დახატული ზურაბ გურგენიძის სახე. ამ გმირით მიხეილ ჯავახიშვილმა გვიჩვენა პროფესიონალი ბოლშევიკის ცხოვრება და მოღვაწეობა 1905 წლის რევოლუციის დღეებში. ზურაბი საკუთარ ცხოვრებას მთლიანად უმორჩილებს ხალხის ინტერესებს, მასაც საკმაოდ უყვარს ლაპარაკი, მაგრამ საქმითაც ამტკიცებს, რომ მართლაც თავგანწირულია რევოლუციისათვის. მწერალი გვარწმუნებს, რომ ამდაგვარ ხალხს სწორედაც ძალუძს ხალხის დარაზმვა ბრძოლისათვის, ახალი და ნათელი მომავლის გამოჰედვა. ზურაბი თუმცა რომანში ბოლშევიკური ძალების მესვეურად გვევლინება, მაგრამ ეს მხოლოდ ერთი ჯგუფია რევოლუციონერებისა, ისე კი იგი, შეიძლება ითქვას, რიგითი მებრძოლია ამ ბანაკისა, შეუდრეკელი და მამაცი მებრძოლი, ვისი ცხოვრების წესიც ბევრისთვის არის სამაგალითო და ქეთოს გატაცებასაც სწორედ იგი განაპირობებს.

საკმაოდ გულუბრყვილოდ არის რომანში გადმოცემული სასიყვარულო ამბები. ზურაბისა და ქეთოს ურთიერთტოლვა სულაც არ არის საძრახისი, ერთგვარ დაუქმყოფილებლობას იწვევს ამისი გამოხატვის ფორმები. განსაკუთრებით შესამჩნევია ის გარემოება, რომ მარტო გმირები კი არ იქცევიან და მსჯელობენ მეტისმეტად გულუბრყვილოდ, თავად მწერლის დამოკიდებულებასაც დაჰკრავს ამ გულუბრყვილობის იერი. ეს იგრძნობა ქეთოსა და ზურაბის საკმაოდ ხშირი მსჯელობის დროს, ჩანს მათი ურთიერთდამოკიდებულების გადმოსაცემად შეთხზულ მრავალ ეპიზოდშიც. „ქალის

ტვირთს“ უთუოდ აკლია ის ბეჭითი დამუშავება და დახვეწა, რისი კვალიც აშკარად შეიმჩნევა მიხეილ ჯავახიშვილის საუკეთესო რომანებსა და მოთხრობებში. ამან ბევრწილად განაპირობა ნაწარმოების მხატვრული დონის გაუწონასწორებლობა, მაგრამ მთლიანობაში იგი მაინც მწერლის შემოქმედებით გზაზე საყურადღებო ნაბიჯად უნდა მივიჩნიოთ.

მიხეილ ჯავახიშვილს კიდევ ბევრი რამ ჰქონდა თავისი ერისათვის სათქმელი. იმას მოწმობს მისი ჩანაფიქრები და გეგმები. განსაკუთრებით იზიდავდა მას ახალი ცხოვრება თავისი დიდი აწმყოთი და მომავლით, აპირებდა კიდევ თანამედროვეობის თემაზე ფართო ეპიური ტილოს შექმნას, მაგრამ ყოველივე ამის განხორციელება, სამწუხაროდ, არ დასცალდა. მიუხედავად ამისა, მიხეილ ჯავახიშვილმა დიდი მემკვიდრეობა დაუტოვა ქართველ ხალხს. იგი ქართული საბჭოთა ლიტერატურის ერთ-ერთი ფუძემდებელია და მის რომანებსა და მოთხრობებს მრავალეროვან საბჭოთა ლიტერატურაში თავისი ღირსეული ადგილი განეკუთვნება.

Гвердицелин Гурам Евстафьевич

МИХАИЛ ДЖАВАХიშვილი

(На грузинском языке)

Детюниадат Грузинской ССР

«Накадули», Тбилиси, 1977

რედაქტორი მ. სოხაძე

მხატვარი დ. დუნდუა

მხატვრული რედაქტორი გ. ლლონტი

ტექნიკური რედაქტორი ვ. პირველი

კონტროლიორ-კორექტორი დ. კალანდარიშვილი

კორექტორი ნ. მუსხელიშვილი

გამომშვები ვ. ვახტანგაძე

გადაეცა ასაწყობად 13/V-77 წ.

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 8/VIII-77 წ.

ასაწყობის ზომა 6×9.

ქაღალდი № 1, 60×84¹/₁₆.

ნაბეჭდი თაბახი 8,83.

სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 7.68.

ტირაჟი 10.000. შეკვ. № 603. უე 07018.

ფასი 50 კაპ.

გამომცემლობა „ნაკადული“, თბილისი

მარჯანიშვილის ქ. № 5.

Издательство «Накадули», Тбилиси.

ул. Марджанишвили № 5

საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს გამსახვომის

სტამბა № 4. თბილისი 380060, შედქალაქის 11 კორპ.

Тбилисская типография № 4 Госкомиздата Совета Министров

Грузинской ССР. Тбилиси 380060, Медгородок, 11 корп.

